

Dossier

Història dels baptistes a l'Escala

Un tenaç missatge evangèlic en temps difícils (1883-1967)

SLPC. Biblioteca de L'Escala

1324212618

L'entrevista

Santi Leonard

Gent nostra

L'Avi Xaxu

El nostre mar

La posidònia

Camí d'Empúries

Nou espai de necròpolis...

Documents històrics

La portada d'aigües a l'Escala

A quatre mans

Esquenapelats i Lladreburros

Editorial

Enguany es presenta el tercer número de la revista d'història de l'Escala *Camí de Ronda* i el segon en el seu format de seccions fixes i articles de membres del CEDRHE i col·laboradors. En aquesta nova edició, la secció *Dossier*, article principal de la revista, presenta **Història dels baptistes a l'Escala**. Aquest treball, de Lluís Colomeda, tracta des de l'inici d'aquesta església evangèlica fins als anys seixanta del segle passat.

També hi ha la resta de seccions fixes estrenades al número de l'any passat, com *Ronda dibuixada*, també relacionada temàticament amb el *Dossier*; *Ara fa...*, que relata els fets més importants ocorreguts en els anys acabats en 2; *L'entrevista*, a Santi Leonard a raó del seu pare Jacques Leonard, un reputat fotògraf; *La prestatgeria*, un repàs a les novetats editorials; *Camí d'Empúries*, referit al jaciment emporità; *Colleccionar*, dedicat a les llevantades a l'Escala; *Documents històrics*, amb els títols de la portada a l'Escala de l'aigua potable; *Gent nostra*, que en el present número és sobre l'avi Xaxu; *A quatre mans*, referit a la polèmica esquenapelats-lladreburros. Alhora, encetem la secció *El nostre mar* que tracta sobre la posidònia de Montgó. Hem de lamentar que enguany no

hi haurà la secció *Fent camí*, atesa la malaurada mort del seu autor, Robert Pibernat. Des d'aquí volem traslladar el nostre més sentit condol a la seva família i amics. Com també als familiars i amics de l'il·lustre cronista local Ricard Guanter que malauradament també ens va deixar el passat hivern.

En el present número també estrenem una novetat: **els codis QR**. Es tracta d'un sistema de codi de barres bidimensional i d'una aplicació de mòbil anomenada BIDI. La idea essencial és posar a l'abast del lector de la revista una sèrie de documentació complementària, tant sobre l'article en concret com referent al seu autor. El lector, amb l'aplicació del mòbil BIDI, enfocant-ho al codi de barres del costat dels articles, podrà visualitzar fotografies i altres

tipus de documents relacionats amb l'article en qüestió. Pensem que aquesta nova tecnologia ens permetrà difondre i compartir més informació que no és possible incloure-la a la revista.

Finalment, reiterem novament que les pàgines de *Camí de Ronda* resten obertes a la participació i la col·laboració de tothom, com també el nostre agraïment pels suggeriments sobre futurs temes a tractar a la nostra revista rebuts a través del correu electrònic cedrhe@cedrhe.cat i la pàgina web www.cedrhe.cat. Els membres del CEDRHE i del consell de redacció de la revista volem alhora manifestar la satisfacció per l'èxit assolit de nou en la segona edició i agrair-vos el vostre suport.

CONSELL DE REDACCIÓ

FOTO DE LA PORTADA:

Missioners, pastors i colportors directament implicats en la fundació de l'església baptista a l'Escala.
Foto: J. Corney. Col·lecció: Esther Bonet.

Camí de Ronda

Coordinació

Rafel Bruguera Batalla

Administració i secretaria

Albert Pons Ramos
Jordi Bruguera Batalla

Arxiu i documentació

Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba

Consell de redacció

Albert Pons Ramos
Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba
Joaquim Teixidor Poch
Jordi Bruguera Batalla
Ildefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí
Josep Ximinis Casadevall

Publicitat i subscripcions

Ildefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí

Recuperació i tractament d'imatges

Joaquim Teixidor Poch
Ildefons Clos Roca

Disseny gràfic

Pomona estudi creatiu

Impressió

Impremta Aubert

Tiratge

600 exemplars

Dipòsit legal

GI-750-2010

Sumari

Sumari i Editorial	00 - 01
Dossier <i>Història dels baptistes...</i>	02 - 29
Ronda dibuixada	30 - 31
L'entrevista <i>Santi Leonard</i>	32 - 40
Gent nostra <i>Josep Vicens i Juli, l'Avi Xaxu</i>	41 - 49
Imatges amb història <i>Avió alemany estavellat...</i>	50 - 51
El nostre mar <i>La posidònia</i>	52 - 54
La prestatgeria	55 - 61
Ara fa...	62 - 64
Camí d'Empúries <i>Nou espai de necròpolis...</i>	66 - 75
Documents històrics <i>La portada d'aigües a l'Escala</i>	76 - 77
Per colleccionar	78 - 79
A quatre mans <i>Esquenapelats i Lladreburros</i>	80 - 81
Les zones humides de l'Escala	82 - 90
Climatologia de tramuntanes	92 - 95
El cultiu de l'arròs a l'Escala	96 - 99
La subalternia de tabacs de...	100 - 104
Escultures i altres monuments...	106 - 108
Som pols d'estrelles	109 - 111
Rafel Ximinis a la guerra...	112 - 113
Fotos excursions	114 - 115
El Gavià	116

Redactors - Editors

Patrocinadors

Història dels baptistes a l'Escala

UN TENAÇ MISSATGE EVANGÈLIC EN TEMPS DIFÍCILS (1883-1967)

Aquesta és la crònica de la prèdica baptista a l'Escala d'ençà la formació l'any vinent farà 130 anys de la seva comunitat embrionària gràcies a l'annegat esforç de missioners, pastors i colportors que hi van sembrar contranatura la llavor bíblica amb valentia. És la crònica des del naixement de la comunitat en un context de republicanisme federal empordanès fins a la llibertat de culte promulgada en la recta final del franquisme. Ben a prop, el 2017, es compliran 500 anys de la Revolta protestant que va posar fi a la unitat religiosa cristiana.

NOTA PRELIMINAR

Evangèlics o evangelistes? Reformats o protestants? Des d'antuvi ha regnat la confusió a l'hora d'anomenar els seguidors de les esglésies o denominacions que van nèixer de la Reforma. Evangèlics i reformats

són dos termes que sí se'ls poden aplicar genèricament. Els evangèlics, en canvi, mai s'han autoproclamat protestants; els evangelistes no són sinó els quatre autors dels Evangelis. Al món germànic es parla d'Església evangèlica, a França i als Països

Baixos d'Església reformada, a Anglaterra d'Església anglicana i als països nòrdics d'Església Luterana. Tanmateix, enlloc es parla d'Església protestant, tot i que el terme protestant és el que globalment ha fet més forat.

INTRODUCCIÓ

Entre els seguidors de l'Església Catòlica Apostòlica Romana es van aixecar arran del cisma d'Occident (segles XIV-XV)¹ veus discrepants denunciant abusos i desviacions (ostentació de riquesa, simonia, nepotisme, indulgències, ...) a fi de reformar l'Església Medieval que culminaren en la Reforma protestant², iniciada el 1517 pel monjo alemany Martin Luther. Calia retornar a la simplicitat de l'Evangelí en entendre que l'Església s'havia desviat del missatge pur. Si Martin Luther fou el gran rebel que s'enfrontà a Roma i inicià el moviment de la Reforma, el francès Jean Calvin va ser el teòleg protestant més influent de la història, l'ideòleg que aportà el sistema teològic més coherent³.

Martin Luther (a la dreta) fou el gran rebel que s'enfrontà a Roma i inicià el moviment de la Reforma. Jean Calvin (a l'esquerra) va ser el teòleg i l'ideòleg protestant més influent de la història. Foto: arxiu de l'autor.

El 1542 es va crear la Congregació del Sant Ofici per lluitar contra el protestantisme. El 1478 havia aparegut la Inquisició castellana amb la butlla *Exigit sinceræ affectus* expedida pel papa Sixt IV a demanda dels Reis Catòlics Ferran i Isabel, amb l'objectiu, entre d'altres, d'avortar i castigar els moviments dissidents cristians⁴ i censurar publicacions considerades subversives.

Fernando de Valdés, arquebisbe de Sevilla i inquisidor general en temps de Carles I⁵, va publicar el 1559 *Index Librorum Prohibitorum* (ilocalitzable) que prohibia la lectura d'escrits publicats per Luther i els seus deixebles amb motiu de la por al perill protestant i les seves possibilitats d'expansió en el si dels regnes hispànics⁶.

L'última versió de la Bíblia traduïda al català durant l'Edat Mitjana fou destruïda per la Inquisició entre els segles XV i XVI. Només en queda d'un original el darrer full de l'Apocalipsi en un museu d'Estocolm. L'anomenada 'Bíblia valenciana' va ser segons algunes fonts una traducció del Fra Bonifaci Ferrer (1350-1417), germà de Sant Vicenç Ferrer, per encàrrec dels darrers reis del Casal de Barcelona, que va sortir d'impremta el 1478. La Inquisició considerà responsable d'aquesta Bíblia el corrector Daniel Vives i aquest acabà empresonat i s'ordenà cremar tots els exemplars.

La Contrareforma va ser la resposta del catolicisme al cisma del segle XVI. La jerarquia eclesiàstica va impulsar a l'interior de l'Església un moviment que tenia com a objectiu corregir els errors propis i sobretot defensar els dogmes de la fe catòlica. La seva màxima plasmació va tenir lloc durant el Concili de Trento i va donar lloc a més ordes religiosos basats en l'ascetisme, la predicació propera i la renúncia al luxe, com els teatins, els caputxins i els jesuïtes. Proposava una religió més espiritual, amb un paper central de la pregària, però sublimava el lideratge del Papa com a cap de l'Església. La figura que més destacà va ser la d'Iñaki de Loiola que fundà l'ordre dels jesuïtes, punta de llança del catolicisme i del papat que va frenar l'èxit dels protestants.

De la Reforma va sorgir el conjunt de confessions evangèliques o protestants, que aviat es dividiria en diferents branques: Luterana, Calvinista, Anglicana⁷, Presbiteriana i Anabaptista. Les confessions evangèliques derivades d'aquestes es poden dividir en dos blocs: les

de caràcter evangèlicopentecostal com Anglicana, Assemblees de Germans, Baptista, Carismàtica, Pentecostal, Episcopaliana, Metodista...; les amb variacions específiques sobre els textos com Adventista, Gnòstics, Mormonisme, Església de Filadelfia, Testimonis de Jehovà, Nens de Déu, Mennonista, Amish, Església Universal de Déu... Algunes d'aquestes són considerades sectes.

La denominació baptista⁹ data de 1605 en fundar Roger Williams i John Smith a Anglaterra una branca del calvinisme anglicà en oposició no només al catolicisme sinó també al protestantisme. Els revolucionaris baptistes, llavors, van ser objecte d'una persecució terrible per protestants i catòlics; solien matar-

los, irònicament, ofegant-los en aigua per les seves idees. Els baptistes venen a recollir l'herència del sector anabaptista (rebatejat) del s. XVI més tolerant, un moviment espiritualista, de pietat i mística més que no pas teològic o doctrinal. Ells, però, no consideraven la seva església com una cosa nova. Sentien que estaven recuperant doctrines i pràctiques que estaven arrelades en el Nou Testament i que la seva fe provenia directament de la Bíblia.

Els baptistes tenen com a màxima autoritat la Bíblia, conformen una membresia de només persones regenerades i defensen el baptisme per immersió dels creients amb ús de raó. Les esglésies són de caràcter local, amb autonomia espiritual i govern propi. El pastor i escriptor

La Bíblia, única regla baptista de fe i pràctica.

escalenc d'adopció Rubén Gil apunta: "Els baptistes té només dos ritus: el Baptisme i la Comunió o Sant Sopar. Tots dos ritus són simbòlics; no hi ha en ells gens sagrat o misteriós. La doctrina central dels baptistes és el Nou Naixement espiritual promulgat per Jesucrist (Jn. 3.1-15) i les esglésies rebutgen les mediacions i l'adoració a les imatges".

ANTECEDENTS

Durant els ss. XI-XII, els càtars (cristians de tradició dualista) s'estengueren per Occitània i pels Pirineus fins arribar al nord del Principat. En realitat aquest grup eren gnòstics maniqueus, que menyspreaven el cos i tot allò material, de manera que, quan el papa Innocenci III decretà Croada i els francesos conqueriren Occitània a inici del s. XIII, sembla com s'acomplís la mateixa "lògica" càtara. El catarisme, el corrent dissident més poderós de l'Edat Mitjana, deia ser la veritable Església de Déu "en face de l'Église romaine, l'Église mal réel, persécuteurs puissant, véritable loup parmi les moutons"¹⁰.

Els valdens, dits *barbes*, amb arrels medievals preReforma, sí que foren protoprotestants¹⁰. Al s. XII n'existia un nombre considerable als Països Catalans. El rei Alfons el Cast llançava al concili de Lleida (1194) una solemne condemna contra els valdens; una reacció ratificada el 1197 pel seu fill Pere el Catòlic que declarava els "ensabatats" o "pobres de Lyon" enemics de la fe catòlica, del rei, del regne i els condemnava a l'última pena i els desposseïa dels seus béns¹¹. En una sola execució 114 valdens van ser cremats vius i les seves cendres tirades al riu Ter a Girona¹².

Deixant de costat la presència el segle XIV del catarisme i el valdisme al comtat d'Empúries, la primera manifestació de cristianisme protestant a l'Empordà i tots els Països Catalans començà al segle XVI d'ençà la Reforma tot i que els regnes hispànics no van rebre el seu impacte permanent. Alguns grups reduïts de protestants incipients afloraren en la societat refugiats en la intimitat de grupúscles: un d'ells va ser el relacionat amb els exiliats a França com els dels humanistes Pere Galès Reyner i Pere Lluís Berga i un altre va ser a entorn del noble valencià Gaspar de Centelles. La Inquisició acabaria identificant i destruint en part aquests grupúscles; els barcelonins van contemplar el 12/7/1562 com vuit heretges luterans foren executats a la Plaça del Rei¹³.

El 1542 es va crear la Congregació del Sant Ofici, variant de la Inquisició, per lluitar contra el protestantisme.

Dibuix: www.sindioses.org

Empúries, durant aquests segles XIV-XVI, continuava com a plaça fortificada, sota els efectes d'una nefasta administració, i la seva economia es caracteritzava per una notable autarquia, però abundaven l'agricultura i la pesca. Empúries havia demanat a la segona meitat del segle XIV que s'hi instal·lessin famílies jueves per plantar cara a la crisi econòmica que assolava llavors la contrada. A l'Empúries del segle XVI hi havia obert al culte el temple de Sant Martí, l'església de Santa Margarida i la capella de la Mare de Déu de Gràcia; desconeixem, però, en quin grau hi havien arribat els efectes de la Reforma.

El port de l'Escala, des de temps reculats un nucli subsidiari d'Empúries amb botigues o barraques de pescadors, va anar acollint des del segle XVI els seus primers pobladors arribats d'Empúries i d'altres indrets que aixecaven les seves residències permanents. Una comunitat servita fundava el 1606 el convent de la Mare de Déu de Gràcia damunt les restes de l'antiquíssima Neapolis i on havia hagut des de 1381 l'ermita amb l'esmentada capella on es venerava una imatge d'aquesta mare de déu¹⁴.

Durant les guerres de religió a França (XVI-XVII), molts calvinistes hugonots del Migdia francès s'instal·laren a les zones litorals del Principat. Molts d'ells van formar part del bandolerisme que assaltava el transport de metalls preciosos d'Amèrica i els carros de moneda que va ajudar a crear una situació d'instabilitat social prerevolucionària que desembocaria el 1640 en la Guerra dels Segadors, com a part de la complexa Guerra dels 30 anys entre protestants i catòlics alemanys i amb la intervenció de França. A Empúries hi residien cinc occitans dels 2.455 instal·lats a Catalunya, segons consta a la Matrícula de 1637. Estaven relativament ben situats i es dedicaven al sector econòmic de la construcció tant en el seu àmbit immobiliari com naval: el Port de l'Escala era una població en construcció¹⁵.

El Port de l'Escala va anar capgirant la seva dependència vers Empúries fins aconseguir tenir església pròpia el 1680 i ser vila i assolir la capitalitat el 1766. El jurista i viatger Francisco de Zamora¹⁶ va escriure el 1789 referint-se a l'Escala: "Sus vecinos trabajan en todos los ramos, ganan buenos jornales y no hay pobres". Un vent de prosperitat va dominar la població durant la segona meitat del segle XVIII i la primera del XIX fins esdevenir la seva etapa més daurada. Proliferaren comerços, tavernes i arriben molts forasters buscant feina. Així, sorgiren petites fortunes i va nèixer una burgesia local.

Les tavernes escalenques, com els "salaons" de l'oest americà, eren llocs de refugi i d'esbarjo freqüentades pels pescadors i pels mariners dels grans vaixells de cabotatge que ancoraven al port. El brogit de les drassanes oferia al port (Platja) un bell espectacle: una multitud de treballadors –mestres d'aixa, calafats, serradors, manyans...– deambulaven entre carcasses de velers de tota mena, especialment barques de pesca i embarcacions de cabotatge.

El 1804 fou fundada a Londres la Societat Bíblica Britànica i Estrangera (SBBE) amb l'objectiu d'ajudar a traduir els textos bíblics i posar-los a l'abast de tothom; a Catalunya inicià la seva presència l'any 1806. Però el protestantisme no arrelà fins el tràfec de gent i idees resultants de les guerres napoleòniques. A Espanya, els homes del Trienni Liberal (1820-1823), fills del jansenisme i el regalisme del XVIII, pretengueren reformar la religiositat amb l'oposició frontal de Roma. La clerecia va patir el "terror negre" i un exemple d'això va ser el terrible assalt sofert pel convent servita d'Empúries l'estiu de 1820 en ocasió de la sagnant persecució anticlerical resultat de la revolució del març d'aquell any.

El convent fou, en ser un cau de conspiracions anticonstitucionals, espoliat i parcialment destruït. Els religiosos foren perseguits i mentre alguns foren obligats violentment a abandonar el convent, algun altre fou penjat immisericordiarment als finestrals laterals del convent; d'aquí ve l'enverinat gentilici 'matafreres' d'autoria torroellenca dedicat als escalencs. Foren, segons fonts orals, alguns dels liberals més exaltats qui, deprés de concentrar-se a la taverna comunal de l'Escala, enfilaren el carrer de Gràcia tot proclamant consignes anticlericals i empengueren el camí d'Empúries.

El 1832 es publicà a Londres la primera de les quatre edicions de la versió catalana del Nou Testament, traduïda per l'exiliat liberal J. M. Prat i Colom¹⁷. La SBBE va enviar el 1836 a la Península George Borrow i James N. Graydon a distribuir la Bíblia¹⁸. Són precursors dels anomenats colportors bíblics¹⁹, que anaven amb un ase amb o sense carro pels poblets perduts repartint textos bíblics, de vegades entre la total incomprensió de la gent, molt majoritàriament analfabeta, i que, de vegades instigats per rectors integristes, arribaven a llançar-los pedres.

El mestre i excapelà solsoní Gaietà Ripoll Pla, sentenciat a la forca a València el 1832 per promoure l'ensenyament laic durant la Dècada Ominosa, fou l'últim protestant condemnat per la Inquisició; a l'Empordà foren uns vint els acusats del delictes de luteranisme. El catolicisme, però, no tenia l'exclusivitat de la Inquisició. L'humanista i científic aragonès Miquel Servet (1511-1553), antitrinitari i anabaptista, va ser l'únic dissident religiós al que els catòlics van cremar en efígie (1551) i els protestants en persona (1553); Servet va morir a Ginebra a la foguera dels calvinistes i va esdevenir màrtir del lliure pensament.

Mentre el curiós viatger anglès George Borrow va recórrer el sud-oest, l'extint irlandès James Graydon va distribuir els anys 1841-1844 per les poblacions litorals de Catalunya i el País Valencià²⁰ una edició editada a Barcelona el 1836 per Antoni Bergues de les Cases (home pròxim als quàquers). Poc abans, el 1837, l'Escala havia estrenat l'ara anomenat Cementiri Vell a resultes de la gran mortaldat provocada per les epidèmies de còlera de 1835 i de malària de 1836²¹; l'Escala trencava el 25 d'octubre també de 1837 el setge a que havia estat sotmesa per la tropa del capitost carlí Benet Tristany durant la primera carlinada. Graydon va realitzar la seva tasca des d'un despatx que va obrir a la Rambla de Barcelona. Borrow escriuria *La Bíblia en España*, obra traduïda el 1921 per Manuel Azaña²².

La tasca de Graydon degué ser molt exitosa perquè quan els missioners baptistes visitaren mig segle després l'Escala i tot l'Empordà trobaren que moltes cases havien conservat aquell Nou Testament²³; se n'havien repartit en total 20.000 exemplars. És cap al 1850 quan començà a renèixer el protestantisme, però és un protestantisme d'importació, desarrelat de la tradició reformada

Els colportors anaven amb un ase carregats de publicacions evangèliques repartint textos bíblics i fent proselitisme. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Arxiu Gràfic Documental Evangèlic.

autòctona, que fou escapçada al s. XVI. Amb tot, alguns hugonots refugiats a l'Escala, com la família Usach, ja havien assaonat en certa manera el territori escalenc.

El 'Sexenni democràtic' (1868-1874) fou un període revolucionari, encara que efímer, de llibertat i esperança: l'evangelisme, la maçoneria i l'espiritisme propagaren les seves idees i els pastors i missioners d'altres confessions sortiren de la clandestinitat o retornaren de l'exili. Un tret ideològic comú al republicanisme federal i als sectors més avançats del moviment obrer fou la defensa de les doctrines del lliurepensament enfront del pensament únic instaurat. L'alcalde republicà de Figueres Abdó Terradas²⁴ havia cedit el 1854 un terreny de la seva propietat perquè hi enterressin un concitadà a qui no es volia donar sepultura religiosa perquè s'havia suïcidat; Terradas es negava a assistir a les cerimònies religioses i era contrari a sufragar l'Església.

La tarda del 29 de setembre de 1868 es constituïa la Junta Revolucionària de l'Empordà; a la comarca no es produïren excessos que enterbolissin la Gloriosa. A l'Escala el president de la Junta fou Francesc Maranges Juli (1803-1878). El futur alcalde l'Escala Lluís Albert Paradedà (1843-1890) va intervenir en la insurrecció republicana al Baix Empordà. El jurista Josep M. Maranges de Diago (1837-1872), llavors membre de la Junta Revolucionària de Madrid, redactà la declaració dels drets de la persona que va ser el fonament del títol I de la Constitució de 1869²⁵. Durant el Sexenni, l'anticlericalisme va envair el carrer i alguns rectors foren foragitats de les seves parròquies²⁶. El carlisme i un sector de la clerecia demanaven l'exclusió de "totes les sectes".

Cèlebre va ser el discurs pronunciat pel diputat Emilio Castelar a la sessió del Congrés el 7/3/1869 en defensa dels ideals republicans i la llibertat de cultes: "(...) He aquí como la separación de la Iglesia y el Estado, como la libertad de cultos... engendra este gran principio: la aceptación voluntaria de la religión y de la metafísica o la moral, que es como la sal de la vida y conserva sana la consciencia".

ANYS HERÒICS

Durant aquesta 'segona reforma protestant' va ser molt significativa la tasca missionera baptista iniciada als Països Catalans el 1871 pel doctor americà i exagregat de l'ambaixada dels EUA de 32 anys William Ireland Knapp (1835-1908) que havia arribat sense cap suport institucional. Knapp, lingüista i bibliòfil eminent, va començar la seva tasca a Madrid a les acaballes de 1869; havia arribat a Espanya el 1867 però en veure inviable l'obra de l'evangelització va marxar a París fins que va esclatar la revolució republicana de 1868. Amb la proclamació d'Alfons XII (1875), la llibertat religiosa en convertí

en tolerància; amb tot, curiosament, fou llavors que es formaren a Catalunya les diverses comunitats protestants.

El predicador català Ricard P. Cifré, arribat d'Amèrica del Nord el 1877 on havia estudiat teologia protestant, fundà dues esglésies aquell any a Catalunya³⁴. El mateix 1877, el missioner suec interdenominacional Erik Lund (1853-1933) de la Unió Missionera Baptista d'Amèrica i l'andalús quasi cec Francisco Previ (1853-1881), procedents d'Anglaterra, iniciaven l'evangelització a Galícia. El 1878 seguiren el seu

El diari figuerenc *El Ampurdanés*²⁷ publicava el 13/6/1869: "Parece próximo el establecimiento de capillas protestantes ó presbiterianas, y aun de sinagogas, que seran objeto de convenciones diplomaticas entre España, Inglaterra y los Estados Unidos (...)". Aquell agost, els diputats i futurs ministres republicans federals Francesc Suñer i Joan Tutau van emprendre un gira de propaganda que els portà a l'Escala. Suñer²⁸, al Congrés a Madrid, va treure el rellotge de la butxaca per demostrar, barruerament, la inexistència de Déu i s'encarà als escandalitzats parlamentaris conservadors tot cridant: "Si Déu existeix li dono cinc minuts de temps per matar-me". Va aparèixer el socialisme utòpic i l'Associació Internacional dels Treballadors (AIT)²⁹ no acabà de quallar a l'Escala.

Aprofitant aquesta conjuntura sociopolítica, els protestants europeus penetraren a Espanya per donar suport als propagadors allí residents o enviaren missioners de diferents denominacions cristianes. El general Prim, president del consell de Ministres, va dir a una representació del protestants exiliats: "Vostès poden tornar al seu país en el primer vapor que surti; estan en llibertat d'entrar a Espanya amb la Bíblia sota el braç i predicar les doctrines en ella contingudes"³⁰. El missioner galès George Lawrence, de les Assemblees de Germans o Germans de Plymouth³¹, confessió que com la Baptista estava connectada amb la Reforma Radical, havia començat la seva tasca missionera cinc anys abans de la Revolució primer a Madrid i després a Barcelona on va utilitzar un carro blindat com a llibreria ambulat que es transformava en expositor³².

L'interès per les missions de part de països tradicionalment protestants sorgeix com una reacció a la influència secularitzant de l'enciclopedisme (Diderot, Voltaire... 1745-1742) i a tot el moviment entorn al Culte a la Raó (1789) que després de fer mig perdre la fe a molts creients féu que el fervor religiós es desbordés³³. Baptistes, anglicans, assemblearis, metodistes... obririen temples i escoles (el 69% d'homes i el 91% de dones eren analfabets el 1860) escampant la seva doctrina arreu tot i les pressions de l'Església oficial.

El suec Erik Lund va fer el 1878 el seu apostolat a l'Empordà visitant Figueres, l'Escala i altres poblacions on aviat obririen un local per al culte.

Foto: autor no identificat. Fons: Arxiu Gràfic Documental Evangèlic.

Salvi Lassús va ser el supervisor i l'ànima de la comunitat baptista durant la seva primera i llarga etapa. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Jaume Mas.

apostolat a l'Empordà visitant Figueres, l'Escala i altres; aquella primavera s'instal·larien a Figueres, on obririen un local per al culte³⁵. Figueres va aparèixer com el lloc ideal per ser una població oberta i d'idees liberals; Hughey diu:

“La iglesia (de Figueres) tenía una de las más hermosas capillas de España (...)”³⁶. El 1875 havia mort a Figueres el gran Pep Ventura, el 1877 havia arribat el tren a Figueres i el 1879 la plaga de la fil·loxera va envair l'Empordà.

Reveladora resulta la notícia publicada a la revista gironina *La Vetllada* el 14/5/1881 recollida per Pere Bonet³⁷. “Aquesta setmana s'han passejat per aquesta ciutat dues senyores estrangeres i s'entretenien en distribuir “innocentment” bíblies i altres llibres protestants (...). Ho advertim a l'autoritat, demanant-li que no permeti aquesta propaganda contra la religió de l'Estat i també avisem als lectors perquè no es sorprenguin per les forasteres tan “il·lustrades””.

L'Escala va perdre durant aquella segona meitat del XIX la seva condició de *hinderland* i va entrar en recessió per la desaparició de la duana marítima, la millora de les carreteres i l'arribada del ferrocarril. Les sardanes, els contrapassos i les farandoles eren els balls de plaça.

Cifré va consolidar el 1881 l'església figuerenca després que Lund marxés. Lund, durant la seva estada a Suècia, va engrescar els baptistes del seu país a col·laborar a l'Estat espanyol, entre ell reverend Joan Urh³⁸. Naixia també a Figueres, el 1879, la missió anglicana dels reverends germans López Rodríguez regida per personal forà i sostinguda amb capital anglès. El temple anglicà era conegut com el dels protestants i el de Cifré com el dels baptistes. Previ moria el 1881 a l'edat de 28 anys, segons comenta equivocadament Pere Bonet³⁹. El diari figuerenc *El Faro Ampurdanés*⁴⁰ de 6/6/1880 es va fer ressò de la notícia: “Ha fallecido en Hospitalet el pastor protestante D. F. Nevi (es refereix a Previ) residente en esta ciudad. Es inútil decir cuanto sentimos la muerte del joven pastor que con su mansedumbre se habia captado las simpatias de cuantos le habian tratado. Séale la tierra lijera”.

Lund, primer missioner baptista suec que treballà a Catalunya, començà la seva tasca com a fundador d'esglésies conforme al mètode paulí de radicar-se durant una temporada amb alguns deixebles a una població i desplaçar-se a una altra deixant els nous convertits de la població anterior a cura dels deixebles més experimentats. Lund era prou conscient de la paraula escrita i el 1884 va fundar *El Evangelista* en bilingüe⁴¹ que va dirigir fins al 1890. El també missioner suec Karl A. Haglund (1854-1895) visità Barcelona, València i Alcoi el 1882. Haglund, establert a València, seria substituït el 1886 pel també suec Joan Uhr (1858-1923) que s'establiria a Sabadell⁴². Era la “connexió sueca”.

Des de 1878, any d'arribada a l'Empordà, els propagandístics Lund i Previ havien visitat assíduament l'Escala per predicar l'evangeli proveïts de manuals d'homilètica⁴³ i llibres de sermons del predicador britànic Charles Spurgeon⁴⁴. Aquell any prenien possessió de la parròquia de Sant Pere de l'Escala el rector Jaume Rovira i l'econom Tomàs Julià; poc abans, el anys 1869 i 1870, havien nascut respectivament Caterina Albert Paradís i Josep Vicens Juli Xaxu. Essent l'Escala poble de

pescadors i lliurepensadors, aviat contactaren amb gent amb inquietuds que esdevingueren primer seguidors i després convertits a la nova fe contestatària; més tard se'ls unirien parents i amics.

La primera comunitat, integrada per batejats i simpatitzants, però, no es formaria pas fins el 1883; Salvi Lassús n'era el supervisor. Des del seu inici, la llar del matrimoni Salvi Lassús-Caterina Saguer, avis paterns del músic i fotògraf Joan Lassús Colomeda⁴⁵, ubicada al número 12 (ara 18) del carrer Perxel, féu les funcions oficiosos de temple. Aviat, però, hagueren de buscar un local més ampli per donar cabuda a la creixent concurrència. El número 2 del carrer del Matadero seria la primera seu oficial d'aquella incipient església baptista (no hi ha constància als arxius municipal -AHE- i provincial -AHG- d'haver-se entrat la sol·licitud pertinent).

Aquest domicili social de la comunitat baptista al carrer del Matadero, davant de l'antic escorxador (futura casa ‘El Gavià’ de l'escriptor i pintor Joaquim Folch i Torres) i encarat al port ho testimonia un segell estampat amb la inscripció “Capilla Evangélica. Matadero, nº 2. La Escala” en una Bíblia editada el 1884 per la Sociedad Bíblica i distribuïda per la Missió Evangèlica de Figueres. Una molt curiosa història la d'aquesta Bíblia propietat avui d'Eva Roncal. El matrimoni format per Fernando Roncal i Noemi Quintana la van localitzar i comprar el 1950 al mercat dominical de llibres i col·leccionisme del Mercat de Sant Antoni. La Bíblia que un dia va arribar no se sap com a Barcelona havia trobat el camí de tornada a casa.

En un informe de Lund d'octubre de 1884 aparegut a *Baptist Missionary Magazine* insisteix que les esglésies haurien de ser autosuficients econòmicament: “Ningún grupo, iglesia o anciano recibe un solo centavo del fondo misionero. Además de pagar sus propios gastos locales tienen un pequeño fondo general para ayudar a los hermanos que no son sostenidos por la Unión (...)”. L'informe⁴⁶ comenta les excepcions del pagament amb diners de la missió del pastor Sr. Marin de l'església de Barcelona i del local de l'Escala.

El diari *El Ampurdanés* de 9/8/1885 va fer esment de l'arribada de la pandèmia de còlera: “(...) La Escala ha hecho tambien su aparición el terrible huésped, produciéndose en aquel pueblo un pánico tan espantoso

que no había quien se atreviera à colocar en el ataúd la primera víctima del mal, habiendo tenido que ayudar en esta terrible faena nuestro querido amigo el rico propietario de aquella poblacion, hoy Diputado Provincial, D. Luis Albert. Y sin embargo, tampoco causa víctimas por ahora el cólera en La Escala, si se exceptua la primera mujer que falleció rápidamente y algunas criaturas”.

Deia *El Ampurdanés* de 27/9/1885: “Sabemos que los protestantes de esta ciudad continúan repartiendo socorres entre los pobres del país. Además de los que reparten en Figueras, uno de estos días fueron à La Escala con igual motivo, y en la próxima semana iran à Verges y à Albons”.

La comunitat evangèlica anglicana de Figueres, en el seu afany d'auxiliar el més desemparats, va disposar el 1886 al carrer Pere III d'una infermeria interina (futura clínica Santa Creu) amb sis llits per a malalts pobres.

La primera capella (1884-1907) estava ubicada en la casa blanca del centre de la imatge, davant l'escorxador i entre la Platja o antic port i la Mar d'en Manassa. / Foto: Àngel Toldrà -ATV-. Col·lecció: Rafel Bruguera.

FUNDACIO I CREIXEMENT

Després haver obert locals a altres poblacions, inauguraven oficialment el de l'Escala el setembre de 1886 (la població tenia 2.642 habitants segons el cens de 1877), segons comenta *El Evangelista* 70 d'1/10/1889 a les seves pp. 558-559: “estos mismos días celebramos en la nuestra Capilla el III aniversario de la instalación de esta obra”. Tot i que la pandèmia de còlera de l'estiu de 1885 havia fet estralls entre els primers convertits. És doncs el 1886, tot i que ja existia un local des de 1884 com hem esmentat abans, i no el 1887 com apunta Hughey⁴⁷. Fins el 1901 havien obert 29 locals.

Els seus cofundadors foren el pastor, colportor i mestre d'escola evangèlica figuerenc Gabriel Anglada Terrades (1855-1917) i el pastor i mestre d'escola evangèlica barceloní Francesc Bardolet Garcia (1862-??)⁴⁸. “Bardolet va dirigir l'organització d'una església en el poble costaner de l'Escala el 1887”, apunta Hughey. L'esmentat Gabriel Anglada i el seu germà Ricard (un fervent colportor) formaven part llavors del Comitè Republicà Federal de Figueres, segons consta a *El Ampurdanés* de 8/4/1888.

El Evangelista 31 d'1/7/1886 (p. 248) comentava: “Un apreciat germà en Crist, el senyor Bardolet, les excel·lents dots del qual per a la propaganda cristiana són tan conegudes, està establert a l'important poble de l'Escala (Empordà) amb el propòsit de celebrar actes litúrgics i fundar una escola. Desitgem al nostre germà prosperitat i benedicció en la seva obra”. Un fet important en el procés d'implantació d'esglésies va ser que aquestes solien anar acompanyades per la corresponent escola d'ensenyament primari. Es produïa així un maridatge entre la proclamació de l'Evangelí i l'ensenyament que va identificar el protestantisme espanyol fins l'esclat de la Guerra Civil.

En aquest període es van fundar públicament esglésies, escoles, diaris, editorials, hospitals, llars d'avis i orfenats. A les escoles evangèliques es van instaurar els darrers mètodes pedagògics europeus, advocant per la supressió de l'axioma de que la lletra amb sang entra i afavorint un ensenyament plural i mixta a l'estil de la Institució Lliure d'Ensenyament. El pastor escalenc Rubén Gil va escriure a “Cent anys amb ‘Solitud’” (llibret de la Festa Major de 1996): “Donat l'elevat nombre d'analfabetisme que existia a Espanya fa un segle, els que podien llegir i comprar-se un llibre en un poble no podien ser altres que el metge, algun lliurepensador, gent inquieta o de professions liberals i, per excel·lència, el mestre d'escola. Aquest fou el nostre cas (...)”.

L'any 1886 havia nascut a l'Escala la lògia o taller maçònic Fraternidad núm. 288 tot i que oficialment no va existir fins l'any següent⁴⁹. Abans, però, alguns dels seus membres ja formaven part d'una lògia barcelonina. A Fraternidad, formada sota els auspicis de Gran Orient d'Espanya, hi figuraven -d'aquí la connexió amb l'evangelisme- el pastor Gabriel Anglada Abraham, el mestre Francesc Bardolet Henoc i com a membre honorari el mestre evangelista

Segell de la comunitat baptista estampat en una Bíblia de 1884 d'un dels seus membres constituents. / Col·lecció: Eva Roncal.

El pastor i colportor figuerenc Gabriel Anglada va ser el primer pastor de la comunitat baptista escalenca. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: no identificada.

d'origen cubà i secretari de la lògia Concordia de Barcelona José Rodríguez. Rodríguez seria el 1889 redactor en cap d'*El Evangelista* i director d'una escola evangèlica de Barcelona; Barolet era membre el 1895 de la lògia Redención de Palamós.

Com que la maçoneria defensava el progrés i la llibertat i qüestionava el clericalisme, molts evangèlics formaren part de lògies i n'havien estat impulsors. La maçoneria moderna havia començat amb *The Constitutions of the Free-Masons* (1723), redactat pels pastors protestants James Anderson i Jean T. Désaguliers de la Gran Lògia de Londres. El número 37 del setmanari gironí *La Vetllada* havia publicat el 10/9/1881 'Impietats': "La masoneria és incompatible ab lo catolicisme perquè és una societat impia y detestable, una secta més borda y asquerosa encara que el protestantisme, sense religió y sense moral (...)"⁵⁰.

"Amb la mateixa satisfacció y segurament amb més raó que l'any passat -diu *El Evangelista* 44 d'1/8/1887 (p. 352)- podem expressar els nostres sentiments de gratitud a Déu per la benedició que s'ha dignat de concedir a l'obra d'evangelització a L'Escala. Hem vist molt que ens ha alegrat durant aquesta curta estada a aquest poble. Esperem tanmateix que les benediccions siguin més grans malgrat les persecucions que vindran".

Aquesta instantània obtinguda a Figueres el 1894 mostra de dalt a baix i d'esquerra a dreta el mestre Francesc Barolet, el colportor Ricard Anglada, el missioner Olaf H. Durén, el missioner Eric Lund i el pastor Gabriel Anglada. / Foto: J. Corney. Col·lecció: Esther Bonet.

El març de 1888 es creà un petit racó, un "recinte lliure" de matriu acatòlica (dita també neutre o protestant), adossat al cementir⁵¹ per a dissidents de la religió oficial i anticlericals després que el fuster maçó Antoni Tassis Juli (1842-1919), fill de Jaume i Maria, hagués demanat enterrar civilment la seva filla de dos anys; de fet, l'ajuntament havia senyalat el 1872 dins del cementiri un sector per a enterrament acatòlics però l'acta no va aparèixer mai. Aquell mateix març de 1888 es formava a l'Escala la cobla L'Aliança fruit de fondre's en una sola la Cobla de Dalt i la Cobla de Baix⁵². El 1892 s'havia d'aixecar el mur que el tancava, amb una previsió sobre plànol de 41 nínxols⁵³. A l'Escala afloraren en aquesta dècada el lliurepensament, l'evangelisme, la maçoneria i l'espiritisme.

Els primers escalencs convertits o batejats, segons constava el 1889, eren dotze. A saber: Carme Juli Donjó (nascuda el 1852), els germans Pere (1830), Salvi (1841) i Agustina (1845) Lassús Callol, Margarida Poch Lleonart (1828), Caterina Saguer Guillot (1838), Francesc Quintana Casademont (1850), Lola Juli Donjó

(1854), Teresa Albertí Xicars (1855), Carme Quintana Juli (1875) i els joves germans Caterina (1867) i Joan (1872) Lassús Saguer; entre els simpatitzants, Joan Lassús Callol (1843), Vicenta Saguer Callol (1857), Joaquina Mateu Condom (1862?), Amàlia Sureda Andreu Guinya (1863), Carme Mitjavila Saguer (...), etc.

Els germans Lassús-Callol, fills del matrimoni (1830) format per Joan i Anna Maria, eren set: Pere (1830),

Ignasi (1835), Salvi (1841), Joan (1843), Agustina (1845), Mònica (1847) i Josep (1853). Pere, Salvi i Josep figuraven, en els anys de trànsit entre el segle XIX i el XX, amb domicili als números 6, 12 i 22 del carrer Perxel. El matrimoni (1874) format per Francesc Quintana i Carme Juli tindrien vuit fills: Carme (1875), Jaume (1876); Joaquina (1881), Francesc (1884), Milca (1888), Joan (1890), Daniel (1891), David (1893); Jaume va morir infant.

Missioners, pastors i colportors en una visita a l'Escala l'any 1897: 1-missioner suec Erik Lund, 2-mestre Francesc Barolet, 3-Salvi Lassús, 4-Joan Lassús, 5-pastor Gabriel Anglada, 6-Carme Quintana. Les inidentificades figures femenines pioneres dels baptistes escalencs responen a vuit d'aquests nou noms: Margarida Poch Lleonart, Caterina Saguer Guillot, Lola Juli Donjó, Teresa Albertí Xicars, Carme Quintana Juli, Vicenta Saguer Callol, Joaquina Mateu Condom, Amàlia Sureda Andreu i Carme Mitjavila Saguer. Foto: Autor no identificat. Col·lecció: Magda Fortuny - Joan Lassús.

Carme Juli fou la primera persona escalenca batejada segons el ritus evangèlic: l'acte es celebrà el 1886, a falta de baptisteri al temple escalenc, a la piscina excavada a terra del temple de Figueres al carrer de la Muralla. Tenia 36 anys quan es va convertir. Aquesta nova fe havia penetrat fins al punt d'encuriosir decidits anticlericals com Silvestre Sastre Ximínis (1834). Silvestre Sastre (rebesavi de qui això escriu) i Salvi Lassús havien coincidit a l'Ajuntament com a 'Associats Consistorials' (mena de consell assessor que ratificava alguns acords plenaris) a la legislatura 1888-1890.

Els protestants, malgrat patir llavors atacs ferotges per sectors catòlics integristes, no formaven part activa de l'antieclesialisme i l'anticlericalisme organitzat a la primera etapa de la Restauració a partir de grups anticlericals, lliurepensadors i republicans, influïts per la proclamació de la III República a França, com la Lliga Anticlerical de Lliurepensadors¹⁴ fundada el 1883 per Bartolomé Gabarró. Abans, l'estiu de 1820, l'anticlericalisme s'havia materialitzat al convent servita emporità en forma dels luctuosos fets en el marc del Trienni Liberal esmentats anteriorment.

La Revista del Extranjero, que publicava a Mèxic *La Luz*, publicava una carta de Gabriel Anglada de data 22/4/1889 reproduïda a *El Evangelista* 67 de 1/7/1889: "(...) Todas las noticias de mis trabajos que puedo darles en estas horas han de ser pequeñas; solamente hace cinco meses que desempeño mi nuevo cargo de maestro y que dejé los de colporteur y evangelista que ejercí durante cinco años en los pueblos de Ampurdán: mucho podría escribirle sobre ese tiempo, ya de los amigos, enemigos, conversiones y otros triunfos, pero le sería demasiado largo".

"De mis nuevos trabajos -continúa Anglada- puedo participarle que tenemos una salita para los cultos y escuela muy bonita donde caben más de ochenta personas con asiento para sesenta. (...) Figueres es una ciudad importante, la más liberal de España; tiene numerosos pueblos que la rodean, casi en todos el Señor ha abierto puerta para predicar el Evangelio". El 1889 triomfà contundentment a Figueres la candidatura de coalició republicana enfront de la dinàstica coneguda com la "dels cacics".

Joan Uhr havia arribat de Suècia el 1886, sota la protecció de la Unió Baptista Missionera Americana, per col·laborar com a missioner baptista independent i es relacionaria amb Lund a Barcelona; de seguida s'instal·là a Sabadell. El 26/6/1889 marxà a Suècia a contraure matrimoni i al cap de poc va tornar i va fixar de nou la seva residència a Sabadell on faria de pastor¹⁵.

La Revista del Extranjero reproduïa sota el títol "La obra en La Escala" una carta enviada el març de 1889 pel pastor Bardolet establert a l'Escala al Sr. Philip Moxom de Boston: "Aunque es una prueba el encontrarme sólo la mayor parte del año en esta población, me consuelo y me esfuerzo por una cosa. Esta cosa, esta causa de mi ánimo, es mi congregación siempre atenta y sumisa a la placentera voz del Evangelio.

Carme Juli envoltada per quatre dels seus néts. Carme va ser la primera escalenca batejada segons el ritus baptista. Foto: Josep Esquirol. Col·lecció: Ester Quintana.

Comencamos nuestras reuniones a las siete, pero media hora antes el lugar ya está lleno. Muchas almas que todavía no tienen el valor de dar su testimonio (el bautismo) trabajan muy religiosamente (...). La razón porqué todavía no se atreven a dar este paso, tan indispensable a todo cristiano fiel y cabal, es el abuso y el ridículo que tienen que sufrir cuando los mundanos y los católicos-romanos sepan que han sido bautizados".

"Un caballero de cincuenta y cuatro años fue bautizado el día de Navidad; hasta entonces pensaba que Jesús era sólo un nombre pensado para atemorizar a los niños (...). Una joven hija de uno de nuestros hermanos ha sufrido mucho. Su madre no quería que se bautizara por temor de que no encontraría esposo si dejaba de ir a los bailes y no se vestía a la moda. Pobre madre! Un día vino a mi casa y dijo que queríamos robarle su hija haciéndola protestante. Semanas más tarde, habiendo orado en compañía, la madre aceptó la vocación de la hija de ser bautizada. (...) Los hermanos de la iglesia estudian mucho las Sagradas Escrituras y están adelantando en conocimiento cristiano. Aquí, en La Escala, el progreso espiritual está representado en la curación del ciego (Marcos 8: 23-25)".

Nosaltres no podem assegurar, dissortadament, la identitat d'aquest "caballero de cincuenta y cuatro años", però segurament es deu tractar d'Ignasi Lassús, germà del supervisor Salvi. Desconeixem, però, qui eren la mare i la filla que esmenta. Resulta clarificador que ser conseqüent amb unes idees determinades, en aquest cas les evangèliques, resultava socialment perjudicial en un context de pensament religiós únic com corresponia a aquella època.

Lund va perdre el 1889 la seva esposa i els seus tres fillets, però aquesta tragèdia no el va descoratjar en la seva obra misionera. Diu a l'escrit "De Suecia" enviat

des de Skofde aparegut a *El Evangelista* 77 de 1890: “Actualmente habito en una poblaci3n que en cuanto a la obra evang3lica me recuerda las dificultades con que tropieza esta obra en Espa1a (...).”

L'arrelament a l'Escala de la fe baptista fou motiu de controv3rsia tant a nivell de carrer com en forus eclesiàstics. Devia ser tema de debat a la tertúlia que tenia lloc a la rebotiga de la farmàcia de l'apotecari Jaume Forn (posterior farmàcia Massanet) i també motiu de disputa a les tavernes on els pescadors discutien acaloradament; un got de vi llavors hi costava cinc cèntims i per una pesseta amb deu es podia menjar escudella, carn d'olla i platillo a la taverna de Tomàs Arnat (xamfrà ponent carrers Maranges-Alfolí)⁵⁴.

El mestre Francesc Bardolet, un dels pioners de l'obra baptista a l'Escalade. (Fotografia: autor no identificat. / Fons: Arxiu Gràfic Documental Evangèlic.)

El Eco de la Verdad, òrgan de les esglésies baptistes nascut el 5/1/1893, va ser editat per Lund en català i castellà després de recuperar la seva salut que el forçà a deixar El Evangelista.

POLÈMICA INTERCRISTIANA

El Evangelista 65 d'1/5/1889 (p. 520) comenta: “De l'Escalade ens diuen que un presbíter Turró (a la premsa citada figura com a Torr3) després de parlar dels protestants en termes que l'educaci3 i la decència no ens permeten consignar va retre a discutir a tot dissident del romanisme; però que una vegada que l'encarregat a dita vila de l'obra evangèlica (Sr. Bardolet) es presentà a la rectoria amb el major respecte i atenci3 a acceptar el repte va succeir all3 que sol passar: es va negar en públic a defensar les excel·lències de les seves doctrines (...).”

Benet Turró i Darder (1848-1895) era un missioner diocesà natural de Malgrat ordenat presbíter el 30 de maig de 1874. Instal·lat a la Casa-Missi3 de Banyoles, llavors un dels centres de l'integrisme gironí, fundat pel dominicà navatenc Joan Planas (candidat carlí a les eleccions de 1869 i 1870 i director del diari *El Norte*) era un autèntic polemista i propagandista molt popular a la seva època. En aquesta polèmica apareix com vinculat a la parròquia de l'Escalade, però en realitat no hi guardava cap relaci3 directa o específica, sin3 que la seva relaci3 amb l'Escalade arrencava del fet que feia pocs anys que aquesta poblaci3 havia vist nèixer una comunitat evangèlica baptista.

Comunicat publicat per *El Heraldo*⁵⁷ de Figueres i reproduït a *El Evangelista* 67 d'1/7/1889 (p. 535) amb el beneplàcit del pastor escalenc Bardolet referit a la polèmica provocada i entablada pel pare cat3lic Turr3 criticant els suposats errors dels evangèlics a través de diversos escrits publicats en rotatius figuerencs que es publicaren sense dret a rèplica: “A prop3sito del padre Turr3 hemos tenido ocasi3n de leer sus escritos publicados en *La Concentraci3n* y el *Semanario de Figueras*⁵⁸ contestando a lo que public3 Francisc Bardolet al primero de dichos peri3dicos. Ademàs de ser una filatería repleta de inexactitudes, usa en ellos un lenguaje tabernario insultante e impropio de un sacerdote (...).”

“Para que los lectores se convenzan de la verdad de lo que les decimos, pasamos a transcribir algunas de sus palabras: ‘pastor sin pastos’, ‘gallo de mor3n’, ‘payaso’, ‘infeliz’, ‘arxitonto’, todo para ridiculizar el Sr. Bardolet. Pero el P. Turr3 no quiere comprender que todo ello redunde en descrédito suyo”. I acaba: “Efectivamente, de ciertas cosas, con perd3n del padre Turr3, hay que arrinconar la vista con horror y el est3mago con asco. Tal pensamiento nos hace repetir sus transcritas palabras!”.

El Evangelista 69 d'1/8/1889 (p. 544) diu: “En el present n3mero d'*El Evangelista* insertem la última rèplica del nostre volgut germà Sr. Bardolet al presbíter Turr3. I diem l'última perquè creiem que, a la fi, el nostre germà es veurà obligat a abandonar el camp de la lluita en veure que el presbíter Turr3 i el seu òrgan a la premsa *El Semanario*, en comptes de combatre amb principis, baixa a un terreny que no envejarien, per cert, les verduleres (...). Ho sentim pel catolicisme cada dia més caduc, ens n'alegrem perquè també els cat3lics s'hauran convençut de la inutilitat dels seus arguments, si d'arguments es poden qualificar els del prestíber Torr3 davant la paraula de Déu”.

El diari *La Rep3blica*⁵⁹ de 12/7/1891 afegia a la polèmica una disputa entre el rector de Port de la Selva i Bardolet. “Esta religi3n que profesa V. -escriu Bardolet- adora en Verona (Italia) en la iglesia de Nuestra Señora de los Órganos el esqueleto del burro que sirvió á Cristo para hacer su entrada en Jerusalem. En Génova se adora también la cola del mismo burro. En el monasterio de Corbie (Westfalia) guardan con veneraci3n la santa piel de un perro que oía misa y ayunaba espontáneamente los viernes de cada semana. En Roma el clero presenta á la adoraci3n de los fieles los restos del pescado que dio á comer á Cristo. En Ladeve (Francia) guardan reliquias de un rat3n, que tuvo la osadia de comer hostias consagradas. (...) ¿En que se diferencia la religi3n de V. de la idolatría del oscuro paganismo? En que los paganos adoraban los animales vivos y ustedes, los cat3licos romanos, los adoran despu3s de muertos”.

CONSOLIDACIÓ

El Evangelista 70 d'1/10/1889 (pp. 558-559) diu: "Diós siempre ha tenido los ojos puestos sobre España para bendecirla (...). A la postre de nuestro siglo reciben con joya y de una manera especial la luz del divino fulgor los nobles hijos del trabajo, o como sucede en La Escala, los humildes y sencillos pescadores (...). Los días 8 y 9 (de septiembre de 1889) de los corrientes fueron muy laborables para los honrados pescadores de esta villa, y no existía razón alguna para perder la buena ocasión de sacar algún beneficio de la mar, haciendo como hacía una porción de meses que el tiempo no les había favorecido para dedicarse a la pesca". L'alcalde de l'Escala era aquest 1889 Rafel Callol Serrats (1850-1923).

"Pero, que coincidencia, estos mismos días celebramos en la nuestra Capilla el III aniversario de la instalación de esta obra, y delante la imposibilidad de asistir a la nuestra fiesta sin tener que abandonar sus faenas, optaron por estar a nuestro lado y participar también de nuestro regocijo. El querido hermano Sr. Gabriel Anglada, de Figueras, con una escogida y hermosa locución (...). Después me tocó a mi explicar al auditorio (...). Pero aquello que más contribuyó a alentar nuestra fiesta fue la visita del reverendo Juan Uhr, acompañado de su simpática esposa recién llegados de Suecia".

"Después del culto tuvimos un banquete al que asistieron un buen número de hermanos y amigos del Evangelio, iniciándose desde esta fecha una suscripción para proceder a la edificación de un templo para celebrar nuestras gratas reuniones, cantando, orando (...). Los niños y las niñas de la escuela dominical acudieron muy contentos, porqué también tuvieron su fiesta particular. Últimamente ha hecho público testimonio de su fe en Cristo, sumergiéndose en las aguas bautismals, una apreciable joven de esta villa, a la que imitaron otros. Invito, pues, a todos los hermanos y hermanas (...) para conseguir del Eterno cuantiosas bendicciones para La Escala. Firmado, F. Bardolet".

La comunitat escalenca va ser notícia al primer número d'*El Eco de la Verdad*⁶⁰ que va veure la llum. Va sortir el 6/1/1893 amb el preu de 5 cèntims: "Como todos los años nuestros hermanos de La Escala han sorprendido a los pequeños con un regalo de Navidad y estos a su vez han recitado de memoria algunas poesías (...). Nuestra hermana Maria Llagostera, quien tiene a cargo la enseñanza de algunas niñas que quieren servir al Señor, se ha tomado mucho interés y paciencia para prepararlas junto con algunos niños de la Escuela Dominical, resultando que la fiesta ha sido del gusto de tantas cuantas personas asistieron a la misma y nos honraron con su presencia (...)".

Una nodrida representació escalenca participà, celebrada a Figueres, el 2 i 3 de maig de 1893 en la primera "Conferència anyal de les esglésies baptistes"; el secretari d'aquesta associació era el pastor Bardolet. Això ho explica *El Eco de la Verdad* de 19/5/1893. El protestantisme sovint provocava reaccions tremendes com la del bisbe Tomás Sivilla Gener (1817-1906)

publicada el 1894 en el 'Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona': "Alguns heretges anglicans han vingut a escampar llavor de dissidències i discòrdies en nuestra catòlica pàtria. Com a Bisbe i com a espanyol protesto enèrgicament"⁶¹.

L'Església Baptista practicava la beneficiència en forma de roba i juguets per a la mainada necessitada. *El Eco de la Verdad* de 5/1/1894 publicava una notícia de l'església de l'Escala: "El passat 1893 serà de grata memòria per a tothom ja que els estimats germans de l'Església Baptista de Barcelona ens han obsequiat amb un formós regal de cromos que, amb molt de gust, hem repartit entre els nens i nenes de l'Escola Dominical (...). Nostre humil local de cultes havia estat elegantment decorat amb algunes inscripcions bíbliques i ornaments diferents (...). L'assistència a la festa era prou nombrosa i digne d'encomi l'atenció dels visitants".

"El germà Bardolet ens comunica que va augmentant l'interès per l'Església Dominical. De vegades els assistents ultrapassen les 30 o 40 persones"⁶². Francesc Bardolet fou el primer pastor o ministre del culte baptista. També era el mestre de l'escola evangèlica pública i gratuïta ubicada a sobre del corral de xais de Josep Casas (de cal Gravat), a l'actual número 49 del carrer de la Torre. El 10 de novembre de 1895 s'acomiadava de l'Escala per fer-se càrrec de les de Palafrugell, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. Era obrer de l'"Antiga missió de Catalunya"⁶³ i col·laborà amb Lund i Anglada en l'evangelització de l'Empordà.

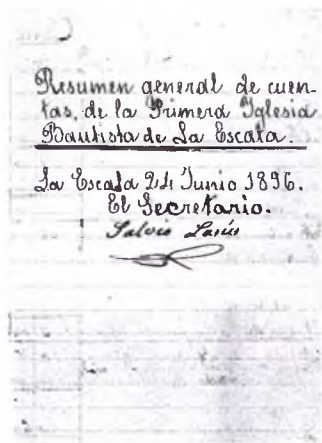
Bardolet fou un dels que en els primers anys visitava periòdicament, a cavall d'ase, els creients disseminats arreu de l'Empordà (l'Armentera, l'Estartit, Pals...). A l'Escala havia viscut amb la dona i els fills al número 14 de carrer Sant Antoni els anys 1885-1890 i al 44 del carrer del Port els 1890-1895; al 1890 tenia 28 anys⁶⁴, L'escola, amb la marxa de Bardolet, es convertiria en una escola particular de la mà de Pepet Sureda⁶⁵.

"El diumenge 7 de l'actual tinguèren el plaer de reunir-se a Palau-sator germans de L'Escala, Pals i Regencós i alguns amics més. Désprés d'haver celebrat el Sant Sopar cantaren alguns himnes (...)", publica *El Eco de la Verdad* de 19/10/1894 (p. 156). Anglada, pastor de l'església de Figueres, rellevà Bardolet el 1895 al front de la comunitat escalenca; amb la seva família passava temporades a l'Escala. L'Escala seria aquest any pionera a l'Empordà en instal·lar electricitat en l'enllumenat públic.

La pressió catòlica integrista donava els seus fruits: "Ayer se expidieron en el gobierno civil las órdenes oportunas para que en Torroella de Montgrí se cerrara una capilla protestante que allí funcionaba. Son con esta seis ó siete las que se han mandado cerrar en poco tiempo por haber sido abiertas sin la correspondiente autorización. Con seguridad que la mayoría del país, que es fervientemente católica, aplaudirá la medida con que se ha cortado un abuso debido á incomprensibles complacencias". Això es llegia al *Diario de Gerona* el 16/2/1896.

Als primers escalencs batejats se'ls unirien, durant el trànsit entre el segle XIX i el XX, nous convertits com Serafina Lassús Poch (1864), Caterina Ballester Gelada (1872), Lola Juli Ximinis Santpere (1870). Josepa Colomeda Flaqué (1873)... i nous simpatitzants com Pilar Moner i el matrimoni format per Jaume Sastre Colomeda (1869) i Rita Daunis Llanta (1870) (besavis de qui això escriu), etc. Jaume Sastre amenitzava els cants litúrgics amb interpretacions de sols acompanyat d'alguns instruments que deleitaven la concurrència; els cants ajudaven a crear un bon clima col·lectiu de pregària i lloança.

Serafina Lassús Poch (1864), filla de Pere Lassús Callol i Margarida Poch Lleonart, s'havia casat civilment el 8/7/1887 amb Pere Pons Bofill (vidu de Màxima Coderch), essent jutge municipal l'hisendat Francisco Mas Donjó. Acabada la Guerra Civil, amb la victòria franquista, aquesta parella va ser obligada, segons consta amb efecte retardat al primer llibre de matrimonis del Registre Civil (el 1892 es van perdre alguns llibres en un incendi)⁶⁶, a casar-se per la llavors omnipresent església Catòlica.

Portada del quadern on anotava els moviments comptables el secretari Salvi Lassús. / Col·lecció: Magda Fortuny-Joan Lassús.

Salvi Lassús també era el secretari-tresorer de la comunitat segons consta en un quadern comptable que abasta des de juny de 1896 fins a novembre de 1897. En aquest "Resumen general de cuentas de la Primera Iglesia Bautista de La Escala" s'hi registren les entrades i sortides sense especificar les partides. Només es detallen les despeses corresponents als aniversaris de l'Església celebrats el 1896 (6,35 ptes.) i el 1897 (7,13 ptes.), una sortida de 10,85 ptes. "para socorrer al hermano Domingo de Gualta" el juliol de 1897 i la compra de petroli aquell desembre per l'import de 12,80 ptes.

Aquest donatiu de 10,85 ptes. va anar destinat a cobrir les despeses de l'enterrament civil de Domènec Font. Durant la cerimònia oficiada per Bardolet, el capellà de Gualta va exclamar: "Bé que les paraules són bones, però el cadàver ja fa pudor i és urgent acabar la peroració"⁶⁷. Consta també al quadern el lliurement a Francesc Quintana el febrer de 1897 de la gens despreciable quantitat de 100 ptes. sense especificar el motiu.

CRISI I DESORIENTACIÓ

A l'Armentera, el 20 de febrer de 1896, deu anys després de la seva implantació, s'havia organitzat una sessió de propaganda baptista a la sala de ball de la població després d'haver-la anunciat públicament. El rector catòlic, indignat, va manifestar: "Després dels actes d'aquesta mena, en una comarca com és l'Empordà on hi tant indiferentisme, com en quedarà de mal parada la Nostra Fe". Seguidament, va tenir lloc un acte de desgreu de la parròquia catòlica⁶⁸. Tot allò alié al catolicisme era ràpidament demonitzat. L'Escala havia estat un any abans, el 1895, pionera a l'Empordà de l'enllumenat elèctric; el 1896 s'estrenava el tram de carretera d'accés nord a l'Escala conegut com l'Oberta.

"(...) Al carrer Major d'Ullà, els protestants havien llogat el 1897 una casa on hi celebraven reunions de propaganda. Hi acudia el Pastor de l'Escala i s'havia aconseguit la conversió d'unes quantes persones de la població"⁶⁹. Enlloc consta però de ben segur el pastor Bardolet hi devia anar acompanyat de la filla de Pals i escalenca d'adopció Teresa Albertí. El 1901 eren tretze els pobles empordanesos amb comunitats baptistes⁷⁰.

Gabriel Anglada, llavors resident a l'Escala i pastor de la comunitat local en substituir Bardolet, va ser arrestat el febrer de 1898 per una suposada venda clandestina de publicacions mentre desenvolupava la funció de colportor recorrent el Maresme en companyia de Bardolet. A la presó de Mataró, incomunicat, va emmalaltir greument de dengue. Una setmana després, Anglada tornava cap a casa amb el tren correu amb Bardolet amb l'obligació de presentar-se al jutjat de l'Escala. Bardolet va baixar a Flaçà per anar a Palafrugell i Anglada ho féu a Sant Jordi Desvalls on va agafar una tartana que el va portar a l'Escala on l'esperaven família i amics⁷¹.

Lund va haver de deixar Espanya a causa de la guerra entre Espanya i Anglaterra de 1898 i es traslladà a les Filipines. El 18 de gener de 1933 moria a San Diego (Califòrnia) d'un atac de cor fulminant quan tornava del banc on acabava d'enviar diners per a l'obra baptista a Espanya. Hughey diria de Lund: "De no haber sido por Enrique Lund, posiblemente los bautistas habrían desaparecido de España después de la retirada de Knapp"⁷².

El 1904, atesa la perspectiva de construcció de nínxols, fou concedit al baptista Francesc Quintana Casademont, fill de Gregori i Caterina, el permís de construir un nínxol al cementiri neutre "per tenir-hi allí inhumat el cadàver de la seva mare"⁷³. La marxa de Lund el 1900 a les Filipines i d'Anglada el 1905 a Barcelona significà un dur revés per a aquestes comunitats⁷⁴. Aquest any 1905 sortia per "entregues" a la revista barcelonina *Juventut* la novel·la *Solitud* de Víctor Català; el 1906 feia la seva aparició pública la cobla La Principal de l'Escala.

La segona fornada protestant no havia sabut tocar les classes més cultes i riques de la societat, per la qual cosa el seu radi d'influència i la seva credibilitat foren molt dèbils. Les masses del poble continuaven inclinant-se per l'Església Catòlica. El catolicisme era la religió

d'Espanya i el símbol de la unitat política i el protestants eren considerats estrangeritzants i fins i tot antiespanyols integrants de moviments exòtics i sectes malignes⁷⁵.

Els baptistes escalencs arribarien a ser entre batejats i simpatitzants cap a una trentena a la primera dècada del segle XX. Entre els nous batejats, Carme Quintana Juli (nascuda el 1872), Francesc Quintana Juli Xicu Sec (1874), Joana Compte Alsina (1882), Conxita Johera Albertí (1882), Quima Quintana Juli Perona (1881), Milca Quintana Juli (1888), Pepa Sureda Guinya (...), Caterina (...) i Rosa Pons Lassús (1890); entre els nous simpatitzants, Joan Bosch Saguer Puntònic (1889), Maria de Palamós (...), Pilar Moner (...)... Salvi Lassús enviudava el 1907 en expirar la seva dona Caterina a l'edat de 69 anys.

Francesc Quintana Xicu Sec de jove. / Foto: Josep Esquirol. Col·lecció: Abel Quintana.

A la primavera de 1910 s'organitzà a nivell d'Estat una gran campanya a favor d'una autèntica llibertat de culte; tot i viure llavors la comunitat baptista escalenca una certa letargia, es va muntar a la Platja una paradeta que a més de recollir firmes va atraure molts curiosos i alguns detractors⁷⁶. El 1908 s'havien iniciat oficialment les excavacions al jaciment emporità i el 1909 s'havia trobat l'estàtua d'Esculapi; s'iniciava el turisme d'excursionisme i descoberta cultural i de la nova consideració terapèutica que rebien els banys de mar. El dia 10 de juny de 1910, el Govern espanyol presidit

pel liberal José Canalejas va publicar una reial ordre que permetia la pràctica del culte públic de les religions no catòliques. A partir d'aleshores, les confessions protestants, molt minoritàries però presents a Catalunya, es van poder visibilitzar.

Es feia un gran pas vers la laïcitat, tot i que la Constitució vigent, la de 1876, definia el catolicisme com a religió de l'Estat i atorgava a l'Església un gran poder. La reial ordre va provocar una forta reacció de la jerarquia eclesiàstica en forma de declaracions incendiàries i manifestacions. Per contra, les entitats protestants a Barcelona havien organitzat el 12/6/1910 un míting al Teatre Tívoli per demanar sortir del "gueto" en què vivien.

La revinguda a l'Escala d'un malalt Anglada els anys 1912-1917 i la presència els 1918-1922 del pastor barceloní Ambròs Celma Chertó (1882-1944)⁷⁷ no seria suficient per superar aquesta etapa grisa. Celma, casat amb una neboda d'Anglada a Barcelona (1907), havia estat trenta-dos anys pastor de l'Església Baptista de Barcelona i director (1911) de l'Obra Baptista a Catalunya i tenia l'obligació d'atendre esglésies sense pastor, com fou el cas, arran de la defunció d'Anglada (1917) de fer-se càrrec de la de Figueres, l'Escala i alguna altra. Algun any enrere s'havia hagut de deixar el local del carrer Matadero. Als anys 10 i 20 s'alternaven la llar de Pere Lassús (germà de Salvi) al número 10 (antic 6) del carrer Perxel i la de Francesc Quintana al número 46 (avui 60) del

El pastor Gabriel Anglada, llavors resident a l'Escala, va ser arrestat el febrer de 1898 per venda clandestina de publicacions mentre exercia de colportor al Maresme. A la imatge, el carro de George Lawrence.

Foto: autor no identificat. Arxiu: Edificación Cristiana.

carrer Sant Pere com a llocs de culte; les sessions extraordinàries es celebraven a sales més grans.

Tot i la crisi, una representació escalenca assistí el 3 de maig de 1914 a la convenció evangèlica d'Esforç Cristià celebrada al Palau de Belles Arts de Barcelona⁷⁸. A l'informe anual de 1914 de l'American Baptist Foreign Mission Society es transcrivia aquesta informació facilitada pel pastor Celma: "(...) La petita església de L'Escala ha tornat a nosaltres després d'haver-se apartat de la denominació i haver travessat un temps difícil amb un obrer que treballava allà"⁷⁹.

Les congregacions evangèliques van anar creixent molt a poc a poc, amb períodes de tolerància i d'altres de marginació i pressió social contrària. Segons Hughey⁸⁰, la comunitat baptista escalenca tenia 12 membres el 1922. "L'Església té el 1922 prop de 12 membres (...)", també diu Bonet⁸¹. Miquela Torres Bofill (1905-2004) havia explicat que en aquesta època va ser convidada a un bateig baptista d'una seva amiga escalenca. El baptisme va tenir lloc a la platja de Sant Martí d'Empúries i la gent cantava, en castellà, aquella cançó que diu "Más allá del río Jordán", en relació a Betània, el lloc on Joan Baptista va ser batejat.

Durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1928) la tolerància dels protestants a l'Escala i arreu fou mínima i la seva vida religiosa es desenvolupà exclusivament en els temples tret d'alguna significada excepció. El 1923 arribava el pastor

Antoni Muniesa Baldrich (1896-1934) procedent de Barcelona; seria compartit amb Figueres, l'Estartit i Llançà. Antoni Muniesa es casà civilment a Torroella de Montgrí amb Sara Audivert de l'Estartit el 2 de maig de 1923; ben aviat vidu, es casava amb Lídia Audivert, germana de la primera. El seu

fill David Muniesa també exerciria el pastoratge a l'Escala als anys 60.

La contraportada d'*El Mensajero Bautista*⁸² de gener de 1924 anunciava que hi havia prèdica al temple escalenc del número 10 del carrer Perxel. La prèdica –es llegia l'Evangelí i es cantaven

himnes– es feia el diumenge a les dues de la tarda. Eren 17 membres⁸³. Ermengol Felip va publicar el 1924 a Barcelona l'himnari "Himnes i cànctics evangèlics", per a l'ús dels quatre milions de persones que habitaven als territoris de parla catalana (Catalunya, València, Balears, Andorra i Rosselló).

Conxita Johera de jove. / Foto: Josep Esquirol. Col·lecció: Ester Quintana.

Antoni Muniesa va ser pastor a l'Escala els anys anteriors a la Guerra Civil, època de profunda activitat pastoral que ha quedat reflectida en algunes fotografies. A la imatge amb la seva segona dona Lídia i els seus fills Sara i David. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: David Muniesa.

La comunitats baptistes de Figueres i l'Escala en una excursió a Roses l'estiu de 1925. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Ester Quintana.

REVIFADA

L'exemplar d'*El Mensajero* d'1/5/1926 (p. 105) publicà la notícia signada per l'escalenc Francesc Quintana: "El 29 de març passat celebràrem una reunió extraordinària en la que es projectaren, per mitjà de l'anomenada 'llanterna màgica', unes plaques molt boniques, en colors, que tracten de la mort i la resurrecció de Jesús. La reunió se celebrà en el menjador de casa nostra i resultà insuficient per a tantes persones que hi acudiren. Havent agradat tant la projecció, decidírem celebrar una altra reunió en un local més espaiós i pensàrem llogar el cine d'aquesta vila que, amablement, ens va cedir el seu propietari. El divendres següent tinguèrem una altra reunió en la que hi assistiren unes quatre-centes persones (...)"

La mateixa revista comunicava a la p. 258 de 15/11/1926: "El pastor Samuel Vila ha visitat últimament l'Empordà on, en companyia del pastor Muniesa, ha pronunciat algunes conferències a l'Estartit, l'Escala i Figueres. A l'Escala, la reunió es celebrà al Cinema Sureda on més de dos-centes persones escoltaren atentament la conferència que el Sr. Vila donà sobre la vida de David Livingstone"; aquest missioner i explorador evangèlic escocès (1813-1873) havia consagrat la seva vida a ajudar Àfrica. El teòleg i literat rubinenc Samuel Vila Ventura (1902-1992), director llavors d'*El Eco de la Verdad*, coordinaria durant la guerra la tramesa de queviures, des de l'exili a França i Anglaterra, als evangèlics de la zona republicana i dels camps de refugiats francesos.

Durant l'estiu de 1928, llegim a la correspondència epistolar entre Samuel Vila i Antoni Muniesa, es va esdevenir una lleu polèmica⁸⁴. El missioner americà Leroy de la Missió qüestionava la manera de gestionar els fons que aportava la societat per part de les esglésies de Figueres i l'Escala. Vila i Muniesa, el 1929, van elaborar un pla per convertir una camioneta en un cotxe bíblic per escampar el missatge arreu, però el projecte no va acabar de materialitzar-se.

Membres de les comunitats baptistes de l'Escala i Figueres efectuant una excursió el 1926 pel litoral escalenc. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: David Quintana.

"Durant alguns anys, la nostra obra en aquesta vila de l'Escala passà per un període de decadència, fins al punt que alguns dels que feien més burla s'atrevien a profetitzar que: "Quan l'avi Salvi es mori tot s'acabarà". Així ho deien en veure el quadre tan trist que oferien les nostres reunions: quatre germanes ancianes i algun amic que, de tant en tant, hi acudia. Aquest era l'auditori amb que comptava l'ancià germà a les reunions que cada diumenge es celebraven a casa seva. Passats sis anys, cap d'aquelles ancianes viu; però si encara viu l'esmentat Salvi. Noves ànimes han estat afegides a l'Església la qual, ara, ocupa un bonic local i compta amb un bon nombre d'amics, alguns d'ells força interessants. Celebrem tres reunions, cada diumenge: Escola Dominical, Grup de Joves i Predicació, per a la qual cosa rebem la visita del pastor que viu a Figueres o d'algun dels seus ajudants voluntaris Srs. Roig i Canet"⁸⁵.

L'estiu de 1929 es celebrà a Barcelona el II Congrés Evangèlic Espanyol. Entre els sis-cents noranta-sis delegats hi havia els representants de l'Escala; el Congrés fou un veritable èxit⁸⁶. El 30 d'agost de 1929, a la ciutat de Tolosa de Llenguadoc, es va iniciar un punt de missió per a immigrants catalans i espanyols; com també a Perpinyà i Montpeller. Aquesta tasca era portada per un sabadellenc resident allí i a voltes rebia el suport de dirigents catalans, com Antoni Muniesa, llavors pastor de Figueres i l'Escala⁸⁷.

Segons un informe de 1930 sobre el protestantisme a la diòcesi de Girona, a l'Escala era minoritari però hi estava arrelat: "Hay pocos protestantes; no llegan a veinte. Son naturales de ésta, sin bautizar la mayor parte. Existen desde muy antiguo. Los días festivos viene un pastor de Figueras. Pertenecen a la secta de los de Figueras, o sea evangelistas. Tienen capilla donde se da culto. No hay escuelas ni colegios, ni fundaciones ni asociaciones. La propaganda es la difusión de libros, hojas y regalos a los niños"⁸⁸.

Els efectes de la crisi econòmica de 1929 als EUA van arribar aviat a Catalunya en forma de retallades a les ajudes de la Missió Americana i les nòmines dels pastors. Si Muniesa no va deixar l'Escala i Figueres per anar a fer-se càrrec de la església de Barcelona, després d'una reestructuració per fer front a la crisi, va ser gràcies a la tossudesa del diaca figuerenc Gaspar Roig. Aquest va prometre a la Missió que les comunitats de l'Escala i l'Estartit aportarien diners per evitar que Muniesa hagués de marxar a Barcelona i deixés aquestes places⁸⁹.

Només ser proclamada la II República (14/4/1931), els evangèlics catalans visitaren Francesc Macià per sol·licitar llibertat religiosa. Es repartiren moltes bibles i es realitzaren grans campanyes. La reacció general va ser d'atenció i de respecte, però també de majoritària indiferència. Una notable representació escalenca va assistir el 14/6/31 a Barcelona, al teatre del Bosc, a un acte d'afirmació evangèlica⁹⁰.

La comunitat baptista escalenca acompanyada de la de Figueres en una excursió a Empúries el 1926: 1-Conxita Johera, 2-Maria Quintana, 3-Xicu Quintana, 4-Manel Quintana, 5-Raquel Quintana, 6-Noemi Quintana, 7-Vicenta Sagner, 8-Pilar Moner, 9-Quima Quintana, 10-Joaquima Mateu, 11-Serafina Pons, 12-Caterina Pons, 13-Jaume Mas, 14-pastor Antoni Muniesa, 15-Lidia Audivert amb la nena Sara Muniesa, 16-Teresa Albertí, 17-Joana Compte, 18-dona diaca Gaspar Roig, 19-fill diaca Gaspar Roig, 20-diaca Gaspar Roig, 21-Josep Bosch amb Martí Bosch, 22-Salvi Lassús, 23-Pepita Suereda, 24-Joan Bosch, 25-Pepita Sureda. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Jaume Mas.

Des de 1931 fins 1938 el culte tingué lloc als baixos de l'actual número 38 del carrer Canyet propietat de Joanet Bosch *Puntònic*. Els diumenges s'hi celebraven tres reunions: Escola dominical, Grup de Joves i Predicació. El 7 de novembre de 1931, la comunitat escalenca patia una forta sotragada: l'avi Salvi els deixava per sempre a l'edat de 90 anys. Per contra, als antics membres se'ls uniria nova llavor batejada com Anna Masset Paltré (1884), Maria Oliveras Lassús (.....), els germans Quintana-Johera, els Mas-Pons... i nova llavor simpatitzant com Margarida Granollers Prat, Teresa Sureda Jacas, Teresa Batlle Esponellà *Vintinueta*, Maria Ximinis Flaqué...

La llei de "Confessions i Congregacions Religioses" de 1933 va permetre als protestants superar la seva inferioritat legal; en bona lògica, el protestantisme acollí de bon grat la República. *El Eco de la Verdad* núm. 85 de març de 1934 deia: "La Fiesta de Navidad entre nosotros fue celebrada con mucho gozo bien que con algo de retraso por diversas circunstancias. Nuestros pequeños se portaron todos muy bien y entre ellos y el buen mensaje que nuestro querido pastor Sr. Muniesa dirigió a las almas dimos al numeroso auditorio (...)".

Poc després, l'1/7/1934, moria Antoni Muniesa a l'edat de 37 anys. *L'Empordà Federal*⁹¹ del dia 7 i *L'Autonomista*⁹² del dia 9 publicaven el mateix obituari: "El passat diumenge va morir després de llarga malaltia el digníssim ciutadà i propagandista anabaptista N'Antoni Muniesa. Home d'aferrissades idees liberals i cristià racial era una flamera viva de bonesa i simpatia (...)". Mort prematurament Muniesa, van fer la funció de pastor els diaques figuerencs Gaspar Roig i Vicenç Canet. Durant la guerra venia esporàdicament el pastor Ambrós Celma per atendre la reduïda germandat.

"Por la gracia de Dios, después del grande pesar sufrido con la pérdida de nuestro amado Sr. Muniesa, el Señor

nos permitió que pudiéremos pasar un dia de gran refrigerio espiritual con motivo de los bautizos de las hermanas Maria Oliveras y Lidia Roig, de La Escala y Figueras, celebrados el domingo 29 de junio en Figueras. Con dicho motivo recibimos la visita de un buen número de amigos y hermanos de La Escala (...)". Això ho va escriure Ambrós Celma a *El Eco de la Verdad* 91 de setembre de 1934.

Aquell 1934 havia nascut a l'Argentina, en un poble prop de Buenos Aires, el mestre bíblic i telepredicador de tendència neoevangèlica Luis Palau. Palau, amb residència als EUA i autor de 44 llibres, és nét de l'escalenc Joan Palau Oriol (18/12/1851), dels Palau de l'Horta, i de Teresa Parnau Roca (14/11/1853) que van emigrar el 1904 amb el seu fill de nou anys. Els Palau havien tingut una botiga de gra a la plaça Nova o 'sòl d'en Sagué' (on una dècada després el meu avi Lluís Colomeda instal·laria la seva fusteria)⁹³.

Amb l'arribada de la II República els evangèlics repartiren moltes bibles i realitzaren grans campanyes. / Foto: autor no identificat. Arxiu: Sociedad Biblica.

REPRESSIÓ I CLANDESTINITAT

Amb el cop d'Estat militar de 18 de juliol de 1936 i la subsegüent revolta popular tot allò religiós va ser indiscriminadament susceptible de ser assaltat. Elements radicals llançaren aquell estiu furibunds atacs contra edificis catòlics i algunes capelles evangèliques. L'església catòlica de Sant Pere de l'Escala no se'n salvà i va ser incendiada. El lloc de culte baptista (no era pròpiament un temple) del carrer Canyet, en canvi, va ser tolerat, però davant la incertesa es decidí traslladar el culte al domicili particular de Francesc Quintana-Conxita Johera al carrer Sant Pere (actual número 60). Els actes litúrgics tenien quasi exclusivament presència femenina; els homes estaven mobilitzats.

Durant la guerra es va posar de relleu la voluntat de servei i la solidaritat que caracteritzava les confessions evangèliques. Els germans Abel i David Quintana foren destinats, a les acaballes de 1937, a unes colònies infantils en territori francès organitzades per la *Unión Evangélica Bautista de España* (UEBE), presidida per l'esmentat pastor Samuel Vila, per salvaguardar nens i nenes de l'horror de la guerra. Abel i David van sortir de l'Escala amb el cotxe, manat pel conductor de la SARFA Agustí Pigem, que el comitè antifeixista escalenc havia requisat el juliol de 1936 a Martí Batalla⁹⁴. Els infants van estar allotjats fins acabada la guerra en cases de colònies occitanes de la *Fédération Baptiste*, primer a Montalban (Tarn-et-Garonne) i més tard a Sète (Herauld), i escolaritzats amb mestres espanyols.

La Societat d'Amics Quàquers (evangèlics objectors de consciència que ajudaven països en guerra i víctimes de les injustícies) d'Anglaterra i Amèrica del Nord enviaren gent i queviures a Barcelona. Organitzaven menjadors, distribuïen roba i col·laboraven en l'Hospital Evangèlic ja existent. Altres protestants suïssos i alemanys organitzaren a Suïssa residències per a orfes evangèlics. A Alemanya els Testimonis de Jehova començaren a patir el seu holocaust particular en negar-se a seguir la doctrina hitleriana.

El 1939 arribava la "negra nit" i amb ella la prohibició del protestantisme i la depuració, persecució i exili dels seus membres més destacats. El règim franquista instaurat va lesionar greument els actius del protestantisme; alguns immobles van ser saquejats (esglésies, escoles, cementiris ...) i altres van ser clausurats o van patir expropiacions. El culte es va continuar fent a l'Escala íntimament i clandestina a la llar particular de Francesc i Conxita (les reunions amb més de vint persones podien ser castigades amb multes). Només hi assistien dones.

El franquisme va declarar l'església catòlica únic credo oficial i les minories religioses van haver de tornar a les catacumbes i patir humiliacions. A l'Estartit, per exemple, el capellà que feia de mestre va prohibir al nen David Muniesa Audivert la seva escolarització perquè no assistia a missa. Muniesa, un cop escolaritzat, va ser maltractat per l'inspector escolar (també un capellà) i alguns nens del poble es negaven a jugar amb ell, fins al punt d'apedregar-lo algun cop a la sortida del col·legi⁹⁵.

Façana de la casa número 60 (antigament 46) del carrer de Sant Pere propietat del matrimoni Quintana-Johera on s'oficiava el culte al darrer tram de la guerra i primers anys de la postguerra. Foto: arxiu de l'autor.

L'escalenc Jaume Pellicer Leonart *Quicus*⁹⁶ es va batejar segons el ritus baptista la tardor de 1940 lluny de l'Escala, segons es llegeix a la valuossíssima correspondència epistolar que Jaume Pellicer va mantenir amb la seva família des de l'exili francès. En la carta seva número 54 escrita el 16/10/1940 des de Tolosa de Llenguadoc diu: "A Manuel Quintana⁹⁷ le diréis que sigo viviendo con los amigos evangelistas y que probablemente saldremos a trabajar al Ariège a últimos de esta semana o a principios de la otra. Entretanto, la Iglesia Evangélica de Toulouse nos socorre (...)".

Diu a la carta 55 de 7/11/1940 escrita des de Serre Unjat: "De Lindo⁹⁸ también recibo hoy su carta del 26 del pasado notificándome su llegada a Pals; a él también le escribiré en breve, pues debo notificarle muchas cosas referentes a mi conversión al Evangelio (...). El día 29

Conxita Johera de gran, artífex aquells anys grisos de la supervivència del culte. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Pere Mateu.

del pasado llegué aquí procedente de Toulouse con mis hermanos evangelistas. Tenemos los papeles en regla. Hacemos carbón al bosque pero es tan mísero el jornal que ganamos, que no tenemos ni para comer (...)". Un mes després, el 3/12/1940, escriu de nou des de Tolosa la seva carta 58: "Me satisface mucho que Manuel y su familia se hayan alegrado de mi reciente conversión. No esperaba menos de ellos. Espero con verdadero regocijo la carta de Manuel por la que me debe contestar la mía nº 5. En verdad, amados míos, soy feliz con esa felicidad espiritual que me da mi fe en Dios Jehová (...)".

Des del castell de la Reynarde⁹⁹ demanava l'1/3/1941 a la carta 69 la quantitat de 3.000 pessetes per embarcar-se cap a Mèxic: "El asunto de Méjico va alargándose de una manera alarmante¹⁰⁰. Una vez lograda esa cantidad, podríais hablar con el Sr. Samuel Vila (Templo Evangélico. Calle Galvany 113. Tarrasa), quien por mediación del Sr. Sanchís, que está en Francia, me haría llegar dicho dinero convertido en francos (...)". El pastor Samuel Vila s'exilià a França durant la Guerra Civil des d'on canalitzà després l'enviament de queviures a les esglésies evangèliques i l'ajuda als exiliats en territori francès; hi organitzà la revista *El Refugiado*.

El culte clandestí a l'Escala, en encetar-se la crua postguerra, va ser tolerat pels alcaldes Rafel Puig Solés i Josep Sabadí Foix per la bona sintonia personal amb Francesc

Jaume Pellicer va ingressar a la fe baptista durant el seu exili en terra francesa. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Pilar Pellicer.

Els set germans Quintana-Johera fotografiats el 1943 poc abans que Raquel es traslladés a l'Argentina: Manuel, David, Abel, Noemi, Maria, Lídia i Raquel. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Ester Quintana).

Quintana. Les lectures bíbliques anaven generalment a càrrec del cotlliurenc Pere Mateu Quintana *Sastret*¹⁰¹, cosí de Francesc i fill del matrimoni escalenc Pere Mateu Busquest-Milca Quintana Juli establert a Cotlliure (Rosselló), que assetjat pels nazis es va refugiar a l'Escala l'agost de 1943 després de passar per les presons de Figueres i Girona i pel camp de concentració de Miranda d'Ebre. La persona, però, que va mantenir la flama aquells anys va ser l'esmentada Conxita Johera, dona de Francesc Quintana.

Samuel Vila editava i enviava a l'Escala els anys 1940-1946 els cèlebres sermons per correu i solia fer acte de presència cada dos mesos. Eren només tres famílies les que aquells foscos anys assistien al culte. Pere Mateu tornava a Cotlliure l'abril de 1946. El 1947, arran d'una denúncia d'un veí, l'alcalde i també bon amic Jaume Sureda renovà el permís a condició que s'informés periòdicament a la Guàrdia Civil dels seus membres, les seves activitats i el seu finançament. Francesc Quintana havia auxiliat i protegit durant la guerra gent d'ordre com els mateixos Rafel Puig Solés i Jaume Sureda Tasis.

Abel Quintana, nét d'alguns fundadors de l'obra i germà de Manel Quintana, havia anat el 1942, a l'edat de 16 anys, a treballar a Barcelona. Aquell mateix any va contactar amb l'església interdenominacional o

Pere Mateu, David Quintana i Abel Quintana a la casa del matrimoni Quintana-Johera als primers anys de postguerra. Foto: Joan Lassús. Col·lecció: Abel Quintana.

independent del carrer Porvenir conduïda pel pastor Màrius Cignoni Penella. Abel es desplaçaria a poblacions del Vallès Oriental (Cardedeu, Sant Celoni, Granollers...) i Anoia (Capellades...) al costat d'altres joves de diferents confessions per predicar l'Evangelí i fer 'obra nova' i col·laboraria a confeigir el diari artesanal *Perseverancia* que per raons de coincidir nominalment amb un diari catòlic va passar a denominar-se *Constancia*. Va ser en aquells anys que va començar a predicar, pràctica que ha mantingut fins avui.

Amb el temps, noves cares s'afegiren a la comunitat com Joan Figueres Ferrés, Manel Callol Masset Zit, Rafel

Bruguera Bartrina i Lola Callol Maset Zita, Anna Callol Paltré, Maria Parals Serra i el jovenet Abel Quintana Johera. Joan Figueras, Sara Muniesa Audivert (germana de David) i Abel Quintana van ser batejats a la Clota el 1943. El pastor Samuel Vila va oficiar la cerimònia i el barceloní Enric Angurell de les Assemblees de Germans hi va predicar abillat amb l'uniforme militar atès que en aquella època feia el servei militar.

Abel Quintana va ser batejats a la Clota el 1943 en una cerimònia oficiada pel pastor Samuel Vila. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Abel Quintana.

REPRESA TUTELADA

Amb la victòria dels aliats a la II Guerra Mundial la dictadura franquista va haver de suavitzar algunes pràctiques. El 'Fuero de los Españoles'¹⁰² va permetre a partir de 1945 la llibertat de creències religioses amb restriccions i a condició que no es manifestessin externament. El protestantisme, a partir de llavors, va poder reobrir les seves capelles. La comunitat baptista de l'Escala va fer les gestions pertinents per edificar un temple. L'autorització es va tramitar en dues ocasions amb el beneplàcit governatiu escalenc: el 1945 i el 1947; aquesta última va resultar exitosa. El de Figueras havia estat regularitzat el 1945.

Samuel Vila va arribar, gràcies a gestions d'alts mandataris europeus i americans, a tenir audiència amb el dictador Franco per demanar absoluta llibertat religiosa que permetés a Espanya rebre el Pla Marshall que ajudava a aixecar

Europa¹⁰³; el president d'EUA Harry S. Truman va ser sempre contrari, com a evangèlic i baptista, a que Franco es beneficiés d'aquella magna ajuda econòmica mentre a Espanya no hi hagués una veritable llibertat religiosa. Però Franco va optar pels dictats de l'episcopat espanyol i la Santa Seu i no per Washington.

"A la 'España Una' dirigen nuestros enemigos sus ataque. Se nos ha intentado dividir, escisionar, fraccionar antes y ahora con dinero i consignas de fuera (...). Por esto hoy, ante la recrudescida e ilegal propaganda que de las doctrinas heréticas del protestantismo se está realizando en España con la clara finalidad de sembrar la discordia i debilitar nuestra unidad, lanzamos la voz de alerta (...)". Això ho proclamava el setmanari *Ampurdán*¹⁰⁴ el 30 de juny de 1948 en al·lusió a les activitats de les capelles baptistes de Figueras i l'Escala. Aquell any, el pastor Joaquim Pastor va batejar David Quintana Johera, futur pastor a l'Escala.

Una campanya orquestrada pel nacionalcatolicisme més intransigent va assaltar aquells anys capelles arreu de l'Estat. El temple baptista de Figueras va ser la matinada del 7 de març de 1948 objecte de l'ira de joves d'Acció Catòlica¹⁰⁵; a la façana de l'edifici van aparèixer aquestes pintades: "Abajo Lutero y su familia", "Viva el Papa", "Guerra al Protestantismo", "Id a Inglaterra"... La capella de Puigcerdà va ser

Manel Quintana poc abans d'estrenar-se el temple del carrer de Gràcia i traslladar-se a l'Argentina amb la dona i el fill. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Ester Quintana.

assaltada el 3 d'agost de 1950. La de l'Estartit va estar a punt de ser cremada¹⁰⁶. A l'Escala, l'alcalde Jaume Sureda va frustrar tota possibilitat d'incidència, tot i que en alguna ocasió alguna mainada va apedregar el temple.

La comunitat baptista havia comprat el 1947 un immoble al carrer de Gràcia (llavors núm. 58 del carrer del Caudillo) que feia de corral del carnisser Josep Berta Sorribas que hi guardava bestiar per l'import de 40.000 pessetes sufragades en gran part pel Departament de Missions Forànees de la Convenció del Sud dels EUA; amb aquest donatiu es farien les obres pertinents. Unes cartes enviades el 1949 per l'esmentat Manel Quintana Johera a la seva germana Raquel¹⁰⁷ establerta a l'Argentina (Río Negro/Patagonia) testimoniaven l'estat de la comunitat i el futur temple.

A la de 18/8/1949 deia: "(...) La obra evangélica en La Escala está algo desanimada por diferentes causas, pero la principal por el mal testimonio y poco interés de todos los miembros en general. Durante más de dos años hemos tenido un diferente predicador cada domingo que nos enviaban las iglesias de Barcelona, Tarrasa, Sabadell y Manresa, siendo escaso el fruto que se ha visto hasta ahora. En adelante tendremos un pastor que se cuidará de la obra de Figueras y La Escala, residiendo en Figueras donde tendrá su familia, aunque pasará el verano acá según nos dijo. Es de Denia, se llama Joaquín Pastor, es muy inteligente y activo, tiene 38 años (...). También tenemos comprado una casa vieja para hacer una capilla (...). El día 17 del mes pasado murió Lola Juli. A pesar de las dificultades por parte de las autoridades se le hizo muy buen entierro (...)".

"(...) Hace unos días te mandé dos Ecos¹⁰⁸; en ambos encontrareis noticias de La Escala. Mañana -Díos mediante- empezaremos las obras de edificación del templo", escribia a la missiva de data 31/10/1949. "Pensamos inagurarlo para las fiestas de Navidad, pero me temo que por aquel entonces nom lo tendremos aún listo. Vosotros, Raquel, habís entrado en primavera

i disfrutàis de días magníficos (...); en cambio nosotros acá hemos entrado de golpe en invierno". El temple s'inaugurà el dia de Sant Pere de 1950 com testimonia una altra carta que Manel Quintana va enviar a la seva germana Raquel. La comunitat baptista va veure satisfets els seus somnis i súpliques; tenia llavors trenta seguidors.

La carta, de 6/2/1950, diu: "(...) Del dia 31 de octubre que estamos trabajando en las obras del templo y no pensamos poder terminar las faenas de albañilería y carpintería hasta bien entrados en el marzo, y no creo que sea posible poder inaugurarlo hasta el mes de junio para arriba. Se compone de planta, sótano y un patio (...). De todas maneras yo ya te enviaré algunas fotos. He de advertirte que la fachada delantera presenta muy mal aspecto porqué nos han puesto algunos impedimentos para renovarla (...)".

Els primers pastors que van oficiar el culte venien de Figueres. El pastor de Dènia Joaquim Pastor Cabrera (1950) i el llavors estudiant seminarista manxec Enric López Esteve (1951). Enric López es va instal·lar a l'Escala aquell estiu. Teresa Albertí, originària de Pals i pionera entre les baptistes escalenques, havia mort el 22/2/1951 a l'avançada edat de 96 anys, segons llegim en un exemplar d'*El Eco de la Verdad* d'aquell any. Quan l'obra Baptista va arribar de la mà de Lund ella va ser una de les primeres ànimes que escoltà l'Evangelí i es va convertir. L'acte del sepeli va anar a càrrec del pastor Enric López, amb un breu culte a la llar de la finada i un altre públic al cementiri on va assistir molta joventut.

El diumenge 25 de febrer de 1951 tenia lloc a l'Escala la 'Gran Jornada de Afirmación Católica y Antiflasfema' organitzada pel centre local dels joves d'Acción Católica, segons destacava en portada el setmanari figuerenc *Vida Parroquial*¹⁰⁹ a la seva edició del dia 23. Als pastors Pastor i López els va seguir el fill de Burgos Aurelio del Campo Santamaria (1892-1964). Va arribar amb la seva dona Rita Rocabert el 1952 i es va instal·lar a la casa¹¹⁰ número 39 del

Les comunitats de l'Escala i Figueres a la platja del Portitxol en una foto de família en ocasió d'inaugurar-se la capella del carrer de Gràcia.

Foto: autor no identificat. Col·lecció: David Quintana.

carrer Puig Sureda xamfrà amb el carrer del Mar que havia fet anteriorment d'estafeta de Correus.

L'estiu de 1952, de la manera més anònima, eren batejats a Empúries, entre d'altres, el matrimoni Rafel Bruguera i Lola Callol, el fill Josep Bruguera Callol¹¹¹ i Maria Callol Masset (quatre membres de la mateixa família) i Ramona Sureda Anglada (de can *Nyigu*). De l'època d'aquest pastor a l'Escala són conegudes les excursions amb el cotxe de línia amb batejats, simpatitzants i amics; moltes fotografies ho testimonien. Aurelio deixava l'Escala la primavera de 1953. Llavors, per espai d'uns sis mesos, es feia càrrec de l'església el seminarista cordovès Rubén Gil Pendón, qui quaranta anys més tard, el 1995, tornaria a l'Escala per exercir el pastoratge fins avui. Aurelio va pastorar després a les valencianes Carlet i Navarrés, on el 1954 va ser multat amb 3.000 ptes. per "blasfemar, escàndolo públic y distribución de literatura no autorizada" i en negar-se a pagar fou empresonat 45 dies.

Tots els moviments de matriu evangèlica eren vigilats atentament. Així, el 31 de juliol de 1954, el governador civil comunicava al ministre de la Governació: "(...) tengo noticias de que en La Escala se han reunido unos cuarenta protestantes de diversas procedencias, la mayoría jóvenes, durmiendo unas 20 muchachas en casa del Pastor¹¹², con sacos de paja, y los varones en el local que celebran su culto, haciéndose la

comida conjuntamente en este mismo local. Piensan pasar 7 días"¹¹³. El pastor era el valencià Miquel Gómez Moreno¹¹⁴ (1907-1980) que havia pres el relleu a l'estudiant Rubén Gil.

I continua: "Doy orden al delegado de Información y Turismo para que actúe a través de lo que se refiere a hospedaje no autorizado y en malas condiciones de habitabilidad, soslayando el carácter confesional de tales huéspedes. Me parece que en tanto no se manifiesten bien cantando sus himnos religiosos al ir a bañarse o en los locales de manera que se oigan en el exterior no se les puede coartar gubernativamente por la repercusión que sobre los turistas ingleses pudiera tener el hecho de que por una simple reunión en un hotel o fonda se tomaran medidas contra ellos".

L'actual capella del carrer de Gràcia inaugurada el 1950 després que el règim franquista es veiés obligat a tolerar una certa llibertat religiosa després de la victòria aliada a la II Guerra Mundial. / Foto: arxiu de l'autor.

Llavors es celebraven a la nova capella representacions teatrals infantils per Nadal a càrrec d'adults a la planta baixa que tenia sortida a la banda de la Creu. Hi assistien algunes criatures i tota la comunitat baptista escalenca. Rafel Bruguera feia de rei Herodes, Jaume Mas¹¹⁵ de centurió romà, David Quintana i Josep Bruguera de pastorets i Ramona Sureda representava Maria; la veu cantora de Manolo Garcia Sebastià amenitzava la vetllada. Abel Quintana i Ramona Sureda portaven l'Escola Dominical.

El pastor Miquel Gómez (1954-1956) seria rellevat successivament pel reusenc Florià Bofarull Garriga (1957-1960), el sabadellenc David Muniesa Audivert (1961-1965)... Abel Quintana, diaca sempitern i puntal durant molts anys de la comunitat, supliria la falta de pastors "entre regnes". La revista *Entre Nosotros* de juliol de 1957 va recollir l'acte d'ordenació de Florià Bofarull al Ministeri Pastoral. La seva dona, Aurèlia Gallofré Puig, amb estudis de violí truncats per la Guerra Civil, va muntar el cor de la capella i el va dirigir fins a la seva marxa.

David Muniesa Audivert, membre d'una nissaga de pastors i fill d'Antoni Muniesa, va arribar a l'Escala el 1961 provinent de les Illes Canàries. Havia estat destinat a Figueres i també assistia l'Escala, Palamós i Girona; la prèdica a l'Escala en la seva absència anava itinerantment o esporàdica a càrrec del pastor Josep Borràs Cerveró (futur director del Seminari Teològic Baptista de Madrid i de la UEBE) d'Algemesí, el seminarista gallec Eduardo Souto Copeiro i el diaca Rafel Fontana; els bancs actuals del temple es remunten a aquella època. David Quintana, el setè i últim dels germans Quintana-Johera, futur pastor a l'Escala, es desplaçava a l'Argentina el 1962 on es consagraria pastor¹¹⁶.

El règim de Franco va tenir els evangèlics sotmesos a l'ombra existencial fins a l'aprovació el 1967 de la Llei de Llibertat Religiosa o Llei Castiella precedida per l'esperit del renovador Concili Vaticà II. Llavors s'hagués pogut dir allò que el diputat Costa Martínez va dir el 1992 al Congrés quan van ser aprovats els

Foto de l'"Escola Bíblica de vacances" 1951. 1-Sara País (dona del pastor); 2-pastor Enric López, 3-Josep Mas i 4-Consuelo Bango, 5-Ramona Sureda; 6-Samuel Férriz, 7-Roser Brugués, 8-Miquel Galindo, 9-Ferran Sureda, 10-Miquel Guri, 11-Maria Callol, 12-Josep Bruguera; 13-Teresa Puig, 14-Maria Payet, 15-Juanjo Barragan, 16-José Roman Txeman Gallegos, 17-Pedro Barragan, 18-Vicenç Gallegos, 19-Manolita Barragan, 20-Margarida Pagès; 21-Àngel Payet, 22-Jaume Mas. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Josep Bruguera.

La comunitat baptista d'excursió el 1952 a Palamós. 1-Joan Callol, 2-David Quintana; 3-Josep Bruguera, 4-Samuel Férriz; 5-Rafel Bruguera, 6-Lola Callol, 7-Jaume Mas, 8-Maria Ximinis, 9-??, 10-Anna Masset, 11-??, 12-Joan Figueras, 13-??, 14-Abel Quintana, 15-??, 16-??; 17-Josep M. Oller, 18-Caterina Pons, 19-Maria Oliveras, 20-Consol Bango, 21-Olga Bango, 22-Teresa Batlle Vintinueta, 23-Maria Figueras, 24-pastor de Palamós Samuel Celma, 25-Carme Oller, 26-Conxa Girón, 27-??; 28-Rosa Mas, 29-Josep M. Vilà, 30-pastor Aurelio del Campo, 31-Maria Payet, 32-Jaume Mas, 33-Josep Mas, 34-Conxita Oller, 35-Isabel Moriscot. 36-Margarida Pagès, 37-??. / Foto: autor no identificat. Col·lecció: Teresa Callol.

acords entre l'Estat i les confessions evangèliques: "Cerramos definitivamente cuatro siglos de intolerancia religiosa. Atrás quedan los tiempos del Estado confesional anclado en la idea medieval de la cristiandad".

Els evangèlics, tot i amb divergències, van agrair al ministre franquista

Fernando M. Castiella el seu esforç contra l'immobilisme religiós. Des de llavors, la comunitat baptista escalenca, llevat de l'escissió que va portar Abel Quintana a fundar el 1977 una església evangèlica interdenominacional per divergències de criteri, ha viscut sense esglais i deixant enrere els períodes difícils fins arribar al dia d'avui.

El pastor David Muniesa fent una prèdica.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: David Muniesa.

Diploma del títol de pastor baptista obtingut el 1956 al Seminari Teològic Baptista. Hi apareixen dos pastors que serien destinats a l'Escala: la foto del mig correspon a Florià Bofarull i la primera a David Muniesa.

Foto: autor no identificat. Col·lecció: Benjamí Bofarull.

Fotografia de l'any 1951 a la pineda d'en Lassús al Pedró: 1-??, 2-Rosa Pons, 3-Àngela Maspoch, 4-Teresa Sureda Jacas, 5-Maria Vilà, 6-Maria Callol, 7-Vicenta Anglada, 8-Maria Ximinis, 9-Anna Masset; 10-Rosa Mas, 11-Caterina Pons, 12-Teresa Batlle Vintinueta, 13-Joana Compte, 14-Sara País (dona del pastor Enric López); 15-Pepita Pujol Martí, 16-Lola Callol, 17-Consuelo Bango, 18-Maria Oliveras, 19-Paquita Rodríguez.
Foto: Joan Lassús. Col·lecció: Teresa Callol.

Fotografia de 1946 de comiat a Pere Mateu: 1-Jaume Mas, 2-Anna Maspoch, 3-Manel Callol, 4-Anna Masset, 5-Pere Mateu, 6-Francesc Quintana, 7-Sadurní Anglada; 8-Vicenta Anglada, 9-Joana Compte, 10-Caterina Pons, 11-Pilar Moner, 12-Llúcia Pallarés, 13-Consuelo Bango, 14-Maria Oliveras, 15-Conxita Johera; 16-Ferran Sureda (pare), 17-Ferran Sureda (fill), 18-Josep Ribas, 19-Francisca Isern, 20-Rosa Mas, 21-Teresa Albertí, 22-Noemí Quintana, 23-David Quintana.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Abel Quintana.

El pastor Florià Bofarull i la seva dona Aurèlia Gallofré amb els seus fills Benjamí i Josep l'any 1959.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Benjamí Bofarull.

D'excursió l'estiu de 1952 amb el pastor Aurelio del Campo.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Maria Callol.

Foto de l' "Escola bíblica de vacances" 1952. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: Abel Quintana, Consuelo Bango, David Quintana i la seva mare Paquita Rodríguez (dona Manel Quintana), pastor Aurelio del Campo, Conxita Johera i Ramona Sureda; Maria Payet, Ferran Sureda, Miquel Galindo, Paquita Galindo, Josep Bruguera, Maria Callol i Josep Puig; ??, Teresa Puig, Margarida Pagès, ??, Joan Ballesta i ??; Josep Mas, Ricard Puig, Josep M. Vilà, ... Barragan, ?? i Jaume Mas.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Ester Quintana .

La família Callol-Masset amb el pastor Aurelio del Campo el 1952.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Maria Callol.

Imatge de l'any 1957 a la part posterior del temple.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Rosa Mas.

La comunitat d'excursió el 1957: 1-Maria Figueras, 2-Josep M. Oller, 3-Clara Nicolau, 4-Joan Fornés Esparralló, 5-Rafel Bruguera, 6-Isabel Brunsom, 7-Anna Maspoch, 8-Consuelo Bango, 9-Maria Oliveras, 10-Teresa Sureda Jacas, 11-Joan Figueras, 12-Aurèlia Gallofré, 13-Pepita Pujol Martí, 14-Josep Mas, 15-Jaume Mas, 16-Josep M. Vilà, 17-Rosa Mas, 18-Lola Callol, 19-Montserrat Camps, 20-Martí Figueras, 21-Albert Nicolau, 22-Albert Nicolau fill, 23-Francisco Quintana Xicu Sec, 24-Carme Sanchís, 25-Conxita Oller, 26-Jaume Mas.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Fornés-Castro.

Jordi Cortal, Eva Roncal, Joan Garcia i Ruth Quintana fent parada el 1967 a la plaça Víctor Català.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Abel Quintana.

Grup de baptistes l'any 1967 a l'interior del temple.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Jaume Mas.

CITES

1. El Cisma d'Occident o Cisma Papal designa el període de crisi viscut entre 1378 i 1417 durant el qual dos papes rivals, un establert a Roma i un altre a Avinyó, es consideraven únic i legítim papa; a partir del Concili de Pisa (1409) els papes rivals foren tres. El cisma es va resoldre finalment amb el Concili de Constança (1417) que establí de nou un únic papa reconegut per tota la Cristiandat.
2. En el decurs de la història han existit moviments religiosos considerats en menor o major grau precursors de la Reforma com el priscilianisme (segle IV), el valdisme (XII-XIII), el wyclifisme (XIV), l'husisme (XIV) i el savonarolisme (XV). Altres corrents religiosos cristians alternatius al catolicisme van ser el montanyisme (II), el novicianisme (III), el ninecisme (IV), el donatisme (IV), el paulicianisme (V), el pelagianisme (V), el bogomilisme (X), el patarinisme (XI), l'arnaldisme (XII) i el catarisme (XII-XIII).
3. Erasmus de Rotterdam, creador del moviment humanista i llavors famosíssim per les seves obres literàries, va ser el tercer en disputa en la polèmica entre Luther i el Papa. En vantar-se Luther que la traducció que Erasmus havia fet de la Bíblia havia estat una de les seves fonts de informació va posar el savi en un primer pla de la discòrdia quan la seva mentalitat prioritzava la seva independència individual i intel·lectual. BATAILLON, Marcel: *Erasmus y España*. Fondo de Cultura Económica, México, 1986.
4. Com els enlluminats. Va ser un moviment religiós existent als regnes hispànics entre 1510 i 1530 perseguit per la Inquisició en ser considerat herètic i relacionat amb el protestantisme; els enlluminats negaven qualsevol mediació (de Crist, l'església, els sagraments) amb Déu. LLORCA, Bernardino: *La Inquisición española y los alumbrados*. Universidad Pontificia de Salamanca, 1980.
5. En el pensament providencialista religiós de Carles I es va mantenir sempre en acció un triple front: l'acció política presidida per una concepció religiosa; extirpar l'heretgia luterana; la lluita contra l'infidel (poder turc).
6. ALCALÁ, Ángel: *Literatura y Ciencia ante la Inquisición Española*. Ediciones del Laberinto, Madrid, 2001, p. 9.
7. L'anglicanisme és, de fet, una ruptura o cisma amb l'Església Catòlica Romana.
8. ANDERSON, Justo: *Historia de los bautistas. Sus bases y principios*. Casa Bautista de Publicaciones, Alabama (EUA), 1978.
9. BRENON, Anne: *Les cathares. Vie et mort d'une Église chrétienne*. J. Grancher, París, 1996, p. 154.
10. COMBA, Ernesto: *Historia de los valdenses*, CLIE, Barcelona, 1987.
11. VV.AA.: *Iglesia y Religiosidad en España. Historia y Archivos*. Anabad, Toledo, 2002, p. 518.
12. Viquipèdia sense citar font.
13. GONZÁLEZ, Joan: *El protestantisme a Catalunya*. Bruguera, Barcelona, 1969, p. 11.
14. Aquesta imatge, segons la llegenda, va arribar de les Castelles portada pels àngels perquè no hi era ben tractada. Els veïns d'Empúries en trobar-la erigiren l'ermita que anys a venir havia de convertir-se el convent dels servites.
15. CAPDEVILA, Alexandra: "Les característiques de la immigració occitana a l'Alt Empordà abans de 1640", Actes del congrés: Fronteres. Una visió des de l'Empordà. *Annals de l'IEE*, Figueres, 2011, pp. 217-236.
16. ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, edició de Ramon Boixerareu, Curial, Barcelona, 1973.
17. Josep Melcior Prat i Solà (1779-1855) va ser un literat, traductor i polític lliberal. Durant la guerra del Francès va ser redactor del *Diario de Sesiones de las Cortes de Cádiz* i els anys 1822-23 fou diputat en les corts durant el Trienni Liberal. El 1823 es traslladà a la Gran Bretanya on va traduir el Nou Testament i part de l'Antic Testament per encàrrec de la SBBE.
18. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 26.
19. Els colportors eren homes al servei d'una societat bíblica que viatjaven a cavall d'un ase carregats de Bibles, Nous Testaments i Evangelis que venien en fires i mercats, en camins i places i en visites domiciliàries casa per casa. Van sembrar la llavor bíblica amb valentia i gran coneixement de les Escripures, tot i que el desenvolupament dels seus ministeris va estar sembrat d'amenaçes, insults i apedregades.
20. Ídem nota 15.
21. L'Escala es va trobar en unes poques setmanes de diferència amb 500 o 466 cadàvers (segons les fonts) que calia sepulturar urgentment. COLOMEDA, Lluís: "El cementiri fill de la malària", *L'Escalenc*, núms. 341-342, l'Escala, novembre-desembre 2008. També a web: <<http://scalatunel.blogspot.com>>.
22. Manuel Azaña Díaz (1880-1940), polític i escriptor, va ser president del Govern espanyol (1931-1933 i 1936) i de la II República (1936-1939).
23. VENTURA, Jordi: *Els heretges catalans*. Selecta. Barcelona, 1976, pp. 185-186 i 193.
24. Abdó Terradas Paulí (Figueres, 1812- Medina Sidònia, Andalusia, 1856), escriptor i alcalde de Figueres en dues ocasions, va ser un dels pares del republicanisme federal. Terradas, membre il·lustre de la Catalunya descreguda i rebel, serà recordat aquest any a la seva ciutat natal en el bicentenari del seu naixement.
25. RAHOLA, Carles: "Don José Maria Maranges de Diago", *Suplemento Literario de El Autonomista*. Girona, 1926-10-01, p. 4.
26. PUIGVERT, Joan: *El sexenni democràtic a Girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*. Universitat de Girona, Girona, 2000, p. 50.
27. *El Ampurdanés* (1861-1913), segon periòdic amb aquest nom, va ser l'iniciador, acompanyat de *La República* i *La Barretina*, de la tradició periodística de signe republicà i federal a terres empordaneses. GUILLAMET, Jaume i altres: *Història de la premsa de Figueres (1809-1980)*, Ajunt. Figueres, 2009.
28. El figuerenc Sunyer i Capdevila (1826-1898) va publicar el 1869 dos opuscles titulats *Guerra a Diós* i *Diós*, que provocaren molt d'escàndol i algunes rèpliques anunciades en els butlletins diocesans.
29. L'Associació Internacional de Treballadors (AIT) o Primera Internacional fou la primera gran organització que va tractar d'integrar partits, sindicalistes, socialistes, anarquistes i associacions obreres de variat signe. L'encarregat de redactar els seus estatuts va ser Karl Marx.
30. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 33.
31. Els Germans de Plymouth és una branca de l'Església Evangèlica nascuda entre el primer i el segon quart del segle XIX que es reunia a la ciutat de Dublín per practicar la unitat del món denominacional evangèlic.
32. George Lawrence començà el seu apostolat a Catalunya poc abans de 1868. Es lliurà a diverses activitats i organitzà escoles per l'ensenyament d'infants i comunitats a Barcelona i a Caldes de Montbui.
33. GARCÍA, Màximo: "Corrientes teológicas y sociológicas que han influido en el protestantismo español", *Anales de Historia Contemporánea*, 17, juny 2001. p. 100.
34. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 43.
35. BONET, Pere: *Història dels Baptistes a Catalunya*. UEBC. Barcelona, 2001, p. 19.
36. HUGHEY, Jhon David: *Historia de los bautistas en España*. Casa Bautista de Publicaciones, Madrid, 1964, p. 26.
37. BONET, opus. cit., p. 32.
38. BONET, opus. cit., p. 51.
39. Ídem, p. 19.
40. *El Faro Ampurdanés* era una publicació setmanal editada en castellà de tendència progressista que va aparèixer a Figueres el 1888 en substitució d'*El Clamor Ampurdanés* i va desaparèixer en el decurs del mateix any. GUILLAMET, opus. cit., p. 98-99.
41. *El Evangelista* (1884-1935) era una revista mensual dedicada a articles devocionals i notícies fundada i dirigida fins el 1890 pel missioner baptista suec Lund. A partir de 1890 la dirigiria el missioner de les Assemblees de Germans Henry Payne.
42. RAURELL, Carles: *Apunts d'història de la primera Església Evangèlica Baptista de Sabadell (1889-1989)*. Sabadell, 1990.
43. Homilètica és la branca de la retòrica que tracta de les homilies.
44. Spurgeon, fill i nét de pastors puritans conegut com 'Príncep dels predicadors', va ser un predicador baptista que va evangelitzar 10 milions de persones. Els seus sermons han estat traduïts a diversos

idiomes i actualment existeixen més llibres i escrits de Spurgeon que de qualsevol altre escriptor cristià.

45. Joan Lassús (1901-1996), fill de Joan Lassús Saguer i Josepa Colomeda Flaqué, va iniciar-se en el món de la música de la mà de Josep Vicens Juli Xaxu i en la tècnica fotogràfica al costat de Josep Esquirol Pérez. El seu pare, Joan, va ser destinat a la Guerra de Cuba (1895-1898) però va desertar i va refugiar-se un temps a l'Argentina.

46. LUND, Eric: "Spain-Rev. Eric Lund", *Baptist Missionary Magazine*, desembre 1884, p. 546.

47. HUGHEY, opus. cit., p. 41.

48. HUGHEY, Jhon David: *Los Bautistas en España*. Casa Bautista de Publicaciones, Madrid, 1985, p. 28.

49. CLARA, Josep: *Els fills de la llum (1811-1987)*. Editorial Art-3, Figueres, 1988, p. 33.

50. Ídem, p. 126.

51. VILA, M.: *El Cementiri Vell*. Ajunt. l'Escala, l'Escala, 1991, p. 33.

52. GALLEGOS, Jordi: *L'Escala des de l'empostissat*. Ajunt. l'Escala, l'Escala, 2008, pp. 61-62.

53. VILA, opus. cit., p. 39.

54. ROMERO, Alfons i PLA, Jordi: *Catolicisme i anticlericalisme a l'Empordà del XIX*. Edicions Federals, Figueres, 1987, pp. 52-53.

55. RAURELL, opus. cit., p. 7.

56. ALBERT, Lluís: *Josep Vicens i Juli 'Xaxu'*. Edigraf, Barcelona, 1978, p. 7.

57. El periòdic mensual *El Heraldo* (1886-1936), subtítulat "Evangèlic, científic i il·lustrat", editat en castellà per la "Societat Espanyola de Tractats Religiosos" amb vocació estatal i sota la direcció de la família López Rodríguez, serví per divulgar la doctrina evangèlica i polemitzar amb la premsa catòlica. Fou fundat pel pastor anglicà i periodista Alejandro López Rodríguez (1857-1912). GUILLAMET, opus. cit., p. 132-137.

58. *El Semanario de Figueres* va néixer el 1880 i es convertí a partir de 1886 amb el lema "Díos, Patria y Fueros" en l'òrgan dels carlistes i catòlics més retrògrads units al voltant del Centre de Catòlics. *La Concentración*, bisetmanari de tendència republicana i democràtica, va aparèixer el 1887 i el 1891 es convertiria en diari (l'únic diari que hi ha hagut a Figueres) durant una curta etapa. GUILLAMET, opus. cit., pp. 128-131 i 147-149 respectivament.

59. *La República* era l'òrgan del Partit Republicà Progressista de l'Empordà. Era una publicació de periodicitat setmanal en castellà editada els anys 1890-1896 a Figueres. GUILLAMET, opus. cit., p. 153-156.

60. *El Eco de la Verdad*, òrgan de les esglésies baptistes nascut 6/1/1893, va ser editat per Lund en català i castellà després de recuperar la seva salut que el forçà a deixar *El Evangelista*.

61. CLARA, Josep: *Els protestants*. Diputació Girona-Caixa Girona. Girona, 1994, p. 25.

62. BONET, opus. cit., p. 34.

63. Ídem, p. 264.

64. Fons de la Junta Electoral del Cens Electoral de Girona. Arxiu Històric de Girona

65. Revista *La Sardana*, núm. 3, l'Escala, 11/10/1900, p. 8.

66. Registre Civil de l'Escala

67. *El Eco de la Verdad* de 23/7/1897, p. 116.

68. CLARA, opus. cit., 1994, p. 38.

69. Ídem, p. 43.

70. BONET, opus. cit., p. 22.

71. Revista *El Eco de la Verdad*, maig 47, p.

72. HUGHEY, opus. cit., 1964, p. 39.

73. VILA, opus. cit., p. 45.

74. BONET, opus. cit., p. 24.

75. GARCÍA, opus. cit., p. 102.

76. GONZÁLEZ, opus. cit., p.

77. Ambrós Celma, casat amb una neboda d'Anglada a Barcelona el 1907, va ser 32 anys pastor de l'església baptista de Barcelona. Com a director de l'obra baptista a Catalunya tenia l'obligació d'atendre esglésies sense pastor, com fou el cas, arran de la defunció d'Anglada el 1917, de fer-se càrrec de les de Figueres, l'Escala i alguna altra.

78. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 2.

79. HUGHEY, opus. cit., 1964, p. 55.

80. Ídem, p. 22.

81. BONET, opus. cit., p. 35.

82. *El Mensajero Bautista* va aparèixer el gener de 1923 en substitució d'*El Eco de la Verdad* per raons de censura com a òrgan oficial de la Unió Evangèlica Baptista Espanyola. Quatre anys després, el gener de 1927, recuperava el nom *El Eco de la Verdad* que havia pres el relleu a *El Evangelista* nascut el 6 de gener de 1893.

83. BONET, opus. cit., p. 195.

84. MUNIESA, David i MARTINEZ, Eleazar: *Crònica d'una supervivència. 125 de testimoniatge evangèlic baptista a Figueres*. IEB, Figueres, 2006, pp. 102-103.

85. *El Eco de la Verdad*, maig 1929, p. 767.

86. VENTURA, opus. cit., p. 222.

87. *El Eco de la Verdad*, novembre de 1929, p.176.

88. CLARA, Josep: "Un informe sobre els protestants a la diòcesi de Girona l'any 1930", *Revista de Girona*, 100. Girona, 1982, pp. 247-254.

89. MUNIESA i MARTÍNEZ, opus. cit., p. 17.

90. *El Diluvio* 16/6/31. *El Diluvio*, republicà i anticlerical, fou un dels diaris més influents a Barcelona i dels de més llarga durada de la premsa catalana. Inicià la seva trajectòria amb el nom d'*El Telégrafo* el 1858 i es transformà en *El Diluvio* el 1879. Com tants altres, desaparegué amb el franquisme el 1939.

91. *Empordà Federal* (1911-1923, 1930-1934 i 1935-1938) fou un periòdic setmanal catalanista progressista de Figueres que entroncava amb l'ideari i els valors del republicanisme d'arrel federal que havia sorgit a l'Empordà durant la primera meitat del segle XIX. TEIXIDOR, Anna: *Amb la República al cap i Catalunya al cor. Empordà Federal 1911-1938*. Ajuntament de Figueres, 2011.

92. *L'Autonomista*, fundat per Dàrius Rahola, va ser un periòdic publicat a Girona (1898-1939) vinculat primer al republicanisme federal i després a ERC. El 1920 va passar de setmanari a diari i el 1933 va passar de publicar-se en castellà a fer-ho en català.

93. El missatge de Palau, immensament popular a Centre i Sud-Amèrica, ha estat escoltat per milions i milions de persones. Va ser convidat pel president George W. Bush a visitar set vegades la Casa Blanca després dels atacs islamistes de l'11 de setembre de 2001.

94. Martí Batalla Poch (1898-1936), fill de Francesc Batalla Simon i Carme Poch Sureda, casat amb Magdalena Catà Catà, fou assassinat el 31 d'octubre de 1936 al seminari de Girona en venjança per l'atac del creuer facciós Canarias a la badia de Roses. BRUGUERA, Rafel: *Escalencs assassinats durant la Guerra Civil*. CCG Edicions, Girona, 2009.

95. MUNIESA, David: *Samuel Vila: una fe contra un imperio*. Terrassa, Clie, 1979, pp. 18-19.

96. Jaume Pellicer es va exiliar a França el febrer de 1939. Després d'un llarg període per terra francesa va morir entre el 2 i el 5 de juliol de 1944 a l'edat de 30 anys durant el trasllat en tren al camp d'extermini nazi de Dachau. Dels 2.152 homes que portaven amuntegats els 22 vagons del tristement cèlebre 'Tren de la mort' 1.114 (51'77%) van morir durant el trajecte a causa de l'asfíxia provocada per la calor i l'absència de ventilació.

97. Jaume Pellicer i Manel Quintana eren amics i havien coincidit també de milicians a la zona de Colera. Manel, nét d'alguns dels fundadors de la comunitat baptista a l'Escala, alguns anys després, el 1953, emigraria a l'Argentina seguint les passes de la seva germana Raquel acompanyat de la seva dona Paquita Rodríguez Jodar i el seu fill David; allí, practicaria el culte a les esglésies de la Unitat Evangèlica. Manel moriria el 2002.

98. Lindo és Manel Quintana. Manel anava a instància de Jaume a llegir passatges de la Bíblia com consta en una carta d'aquest de 28/12/1940: "Pecid a Manuel que os lea lo siguiente que he escogido para vosotros: Salmo 135 vers. 15-18, Éxodo cap. 20 vers. 3-4, 1ª Corintios cap. 10 vers. 7 y 14. Por otra parte y referente a la oración, que os lea Lucas cap. 11 vers. 9-13, el Salmo 23 (que fue el primero que consoló mis amarguras) y por último Deuteronomio cap. 6 vers. 6-9 y Hechos cap. 16 ver. 31".

99. A Marsella s'hi havien concentrat refugiats de tota mena esperant embarcar cap a Mèxic. Per acollir-los provisionalment, el consolat mexicà va llogar dos castells: el de la Reynarde (800 homes) i el de Montgrand (500 dones i nens). Al primer hi havia una orquestra i es van fer obres de teatre, competicions esportives, exposicions d'art i ballets. Comptava amb un despatx d'assistència jurídica per aquells que el govern espanyol en demanava l'extradició i una oficina de col·locació per evitar que els espanyols sense feina fossin destinats a companyies de treball forçat. Als dos albergs es respirava tranquil·litat i optimisme.

100. La carta continua: "Aquí solo embarcan para las Américas aquellos que disponen de los fondos suficientes para pagarse el viaje. El Consulado mejicano solo facilita los pasaportes y su visado pero no el pasaje que es lo principal (...)".

101. Pere Mateu Quintana va néixer a Cotlliure, on els seus pares Pere Mateu (1891-1974) i Milca Quintana (1888-1880) s'hi havia desplaçat provisionalment per raons de pesca abans de la Gran Guerra (1914-1918) i definitivament als primers anys 20 en fugir el pare Pere per evitar ser destinat al Rif marroquí. Milca (Marta) Quintana, va aixecar expectació a Perpinyà en anar el 1976 a l'edat de 88 anys a París en avió des de l'aeroport de Perpinyà-Ribesaltes, notícia recollida pel diari L'Indépendant. Milca havia sempre dit que havia nascut amb tres vuits (1888) i que volia anar a París quan tingués dos vuits (88 anys). Després d'haver fet guardiola molts anys va complir el somni de conèixer París i visitar dos dels seus fills llavors allí residents.

102. El 'Fuero de los españoles' (1945) fou una de les vuit Lleis Fonamentals del franquisme. Establia els drets, les llibertats i els deures dels espanyols.

103. MUNIESA, opus. cit., 1979, p.

104. El setmanari *Ampurdán*. Semanario Comarcal de F.E.T. de las J.O.N.S., editat per la Jefatura Local del Movimiento (1942-1977), va ser el portaveu de l'Ajuntament de Figueres fins arribada la Transició.

105. Acció Catòlica va néixer com un moviment de valoració i

enquadrament del laic i de la seva tasca apostòlica. Durant la postguerra representà una certa possibilitat de compromís en front de l'Estat dictatorial i anticatalà.

106. CLARA, Josep: "Represión, intolerancia y consolidación de los protestantes catalanes en la postguerra. El ejemplo de Girona". *Anales de Historia Contemporánea*, 17, juny 2001, pp. 305-306.

107. Raquel Quintana Johera, establerta a l'Argentina el 1944, havia sigut les passes de la seva esmentada tia Carme Quintana (1875), germana grans dels Quintana-Juli, que hi havia emigrat a l'entorn del 1905 amb el seu home llançanenc Joan Riera i la seva filla Raquel a l'edat aproximada de 30 anys; el matrimoni havia estat reclamat per un germà de Joan Riera que havia anat a "fer les Amèriques". Un anys després, el 1945, s'hi desplaçà Maria Quintana, la gran de les germanes.

108. Es refereix a la revista *El Eco de la Verdad*.

109. *Vida Parroquial* (1939-1974) era la publicació òrgan d'Acció Catòlica.

110. La casa era propietat d'una persona de Puigcerdà i tenia com a administrador Pepet Bruguera Salvat.

111. Josep Bruguera va deixar l'Escala el 1963 per traslladar-se a Vigo (Galícia). Allí van contactar amb l'església dels Germans de Plymouth, l'única denominació existent llavors a Galícia. Josep, actualment, practica la lectura de la Bíblia en idioma hebreu.

112. Casa número 39 del carrer Puig Sureda que fa xamfrà amb el carrer del Mar.

113. CLARA, opus. cit., 2001, p. 309.

114. Miquel Gómez, fill de catedràtic d'institut i professora de música i piano, va ser capità de l'exèrcit republicà durant la Guerra Civil. En intentar el 1939 exiliar-se a Algèria va ser capturat i condemnat a mort, pena que va ser commutada per una inferior. El 1944 obtenia la llibertat vigilada.

115. Aquest treball sobre la confessió baptista a l'Escala va néixer el 2003 arran d'unes converses amb Jaume Mas Pons.

116. David Quintana va cursar estudis al Seminari de la Unión Evangélica (Argentina) i es va diplomar com a mestre en l'evangelització infantil. Va fer de pastor a esglésies de la Unión. El 1984 tornava a Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

ADROHER, Anna Maria i CATALÀ, Pere: *Càtars i catarisme a Catalunya*. Rafael Dalmau, Barcelona, 1996.

ALBERT, Lluís: *Josep Vicens i Juli 'Xaxu'*. Edigraf, Barcelona, 1978.

ALCALÁ, Ángel: *Literatura y Ciencia ante la Inquisición Española*. Ediciones del Laberinto, Madrid, 2001.

ANDERSON, Justo: *Historia de los bautistas. Sus bases y principios*. CBP. El Paso (Texas/EUA), 1978.

BADA, Joan: *La Inquisición a Catalunya (XIII-XIX)*. Barcanova, Barcelona, 1992.

BATAILLON, Marcel: *Erasmus y España*. Fondo de Cultura Económica, México, 1986.

BATLLORI, Miquel: *Les reformes religioses al segle XVI*. Eliseu Climent editor. València 1996

BLÁZQUEZ, Juan: *La inquisición en Cataluña*. Arcane, Toledo, 1990.

BONET, Pere: *Història dels Baptistes a Catalunya*. UEBC. Barcelona, 2001.

BRENON, Anne: *Les cathares. Vie et mort d'une Église chrétienne*. J. Grancher, París, 1996.

CAPDEVILA, Alexandra: "Les característiques de la immigració occitana a l'Alt Empordà abans de 1640", Actes del congrés: Fronteres. Una visió des de l'Empordà. *Annals de l'IEE*, Figueres, 2011.

CARBONERO, Leon: *Índice de los Libros prohibidos por el Santo Oficio*. Imprenta de Antonio Pérez Dubruli, Madrid, 1873. Editorial Maxtor, facsímil, Valladolid, 2001.

CLARA, Josep: *Els fills de la llum (1811-1987)*. Editorial Art-3, Figueres, 1988.

CLARA, Josep: *Els protestants*. Diputació Girona-Caixa Girona. Girona, 1994.

CLARA, Josep: "Represión, intolerancia y consolidación de los protestantes catalanes en la postguerra. El ejemplo de Girona". *Anales de Historia Contemporánea*, 17, juny 2001.

CLARA, Josep: "Un informe sobre els protestants a la diòcesi de Girona l'any 1930", Revista de Girona, núm. 100. Diputació de Girona, Girona, 1982.

COMBA, Ernesto: *Historia de los valdenses*. CLIE, Barcelona, 1987.

DELUMEAU, Jean: *La reforma*. Labor, Barcelona, 1973.

ESCOBAR, Samuel: "El sueco que amaba a España", *El Eco Bautista*, 4, UEBC, 2009.

GALLEGOS, Jordi: *L'Escala des de l'empostissat*. Ajuntament l'Escala, l'Escala, 2008.

GARCÍA, Màximo: "Corrientes teológicas y sociológicas que han influido en el protestantismo español", *Anales de Historia Contemporánea*, 17, juny 2001.

GARCÍA, Máximo: *La Biblia perseguida. Microhistorias de colportores*. Sociedad Bíblica, Madrid, 2011.

GARCIA, Máximo: *Los Bautistas en España*. Universidad Pontificia de Salamanca. Madrid, 1989.

GIL, Rubén. "Cent anys amb 'Solitud'", llibret *Festa Major de l'Escala*. L'Escala, 1996.

GONZÁLEZ, Joan: *El protestantisme a Catalunya*. Bruguera, Barcelona, 1969.

GUILLAMET, Jaume i altres: *Història de la premsa de Figueres (1809-1980)*, Ajuntament Figueres, 2009.

HUGHEY, Jhon David: *Historia de los bautistas en España*. Casa Bautista de Publicaciones, Madrid, 1964.

HUGHEY, Jhon David: *Los Bautistas en España*. Casa Bautista de Publicaciones, Madrid, 1985.

LAWRENCE, George: *El Evangelio en España. El comienzo de la predicación pública en España*. CEFB, Madrid, 2011.

LLORCA, Bernardino: *La Inquisición española y los alumbrados*, Universidad Pontificia de Salamanca, 1980.

LUND, Erik: "Spain-Rev. Eric Lund" (Barcelona 10/10/1884) en *Baptist Missionary Magazine*, desembre 1884.

MITRE, Emilio i GRANDA, Cristina: *Las grandes herejías de la Europa cristiana*. Istmo, EUA, 1999.

MONROY, Juan Antonio: *Un Protestante en la España de Franco*. Noufront, Valls, 2011.

MONTAÑO, Francisco: *La Reforma en España*. Apuntes de clase. UEBE. Madrid, 1996.

MUNIESA, David i MARTINEZ, Eleazar: *Crònica d'una supervivència. 125 de testimoniatge evangèlic baptista a Figueres*. IEB, Figueres, 2006.

MUNIESA, David: *Samuel Vila: una fe contra un imperio*. Clie, Terrassa, 1979.

PUIGVERT, Joan: *El sexenni democràtic a Girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*. Universitat de Girona, Girona, 2000.

RAHOLA, Carles: "Don José Maria Maranges de Diago", *Suplemento Literario de El Autonomista*. Girona, 1926/10/01.

RAURELL, Carles: *Apunts d'història de la primera Església Evangèlica Baptista de Sabadell (1889-1989)*. Sabadell, 1990.

ROMERO, Alfons i PLA, Jordi: *Catolicisme i anticlericalisme a l'Empordà del XIX*. Edicions Federals, Figueres, 1987.

VÁZQUEZ, Federico: *Les esglésies evangèliques històriques de Barcelona (1876-1978)*. Ajuntament de Barcelona, 2011.

VENTURA, Jordi: *Els heretges catalans*. Selecta, Barcelona, 1976.

VILA, Mercè: *El Cementiri Vell*. Ajuntament l'Escala, l'Escala, 1991.

VV.AA.: *Iglesia y Religiosidad en España*. Historia y Archivos. Anabad, Toledo, 2002.

WEBER, Max: *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Edicions 62, Barcelona, 1984.

ADROHER, Anna Maria i CATALÀ, Pere: *Càters i catarisme a Catalunya*. Rafael Dalmau, Barcelona, 1996.

RAURELL, Carles: *Apunts d'història de la primera Església Evangèlica Baptista de Sabadell (1889-1989)*. Sabadell, 1990.

ROMERO, Alfons i PLA, Jordi: *Catolicisme i anticlericalisme a l'Empordà del XIX*. Edicions Federals, Figueres, 1987.

VÁZQUEZ, Federico: *Les esglésies evangèliques històriques de Barcelona (1876-1978)*. Ajuntament de Barcelona, 2011.

VENTURA, Jordi: *Els heretges catalans*. Selecta, Barcelona, 1976.

VILA, Mercè: *El Cementiri Vell*. Ajuntament l'Escala, l'Escala, 1991.

VV.AA.: *Iglesia y Religiosidad en España*. Historia y Archivos. Anabad, Toledo, 2002.

WEBER, Max: *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Edicions 62, Barcelona, 1984.

FONTS DOCUMENTALS

ARXIUS:

- Arxiu Històric de l'Escala: Llibres d'actes plenaris anys 1880-1895.
- Arxiu Parroquial de l'Escala: Llibres de batejos, matrimonis i defuncions.
- Arxiu Històric de Girona: Fons de la Junta Electoral del Cens Electoral de Girona
- Arxius familiars: Jaume Mas Pons, Abel Quintana Johera, Ester Quintana Rodríguez, Magda Fortuny Nicolàs (Joan Lassús), Josep Bruguera Callol, Benjamí Bofarull Gallofré, Sara Muniesa Audivert, Eva Roncal Quintana, David Quintana Johera, Miquel-Dídac Piñero Costa i Noemi Cortés.
- Arxiu FamilySearch (www.familysearch.org): Regístres de batejos i matrimonis.
- Registre Civil de l'Escala: Llibres de naixements, matrimonis i defuncions.

PREMSA:

- Hemeroteca biblioteca Fages de Climent de Figueres: *El Ampurdanés, El Faro Ampurdanés, La República, El Semanario de Figueras, Empordà Federal, Ampurdán, Vida Parroquial*.
- Hemeroteca biblioteca Víctor Català de l'Escala: *La Sardana*.
- Hemeroteca SGDAP de l'Ajuntament de Girona: *Diario de Gerona, L'Autonomista*.
- Hemeroteques diverses: *El Diluvio, El Eco de la Verdad, El Evangelista, El Herald, El Mensajero Bautista, La Concentración, La Revista del Extranjero, Presència Evangèlica, La Luz*.

APORTACIONS ORALS:

- Entrevistes efectuades el novembre de 2004 a Jaume Mas Pons (85 anys), Rosa Mas Pons (80), Lúcia Quintana Johera (89), Abel Quintana Johera (78) i David Quintana Johera (73) i el febrer de 2012 a Raquel Quintana Johera (90), Abel Quintana Johera (85), Maria Quintana Batalla (90), David Muniesa Audivert (81) i David Quintana Johera (81).
- Informació facilitada pels especialistes Noemí Cortès, Ricard Colom, Ramon Rocaspana, Pedro Tarquis (director de Protestante Digital), Rubén Gil.

FOTOGRAFIES:

- Fotografies de col·leccions particulars: Jaume Mas Pons, Rosa Mas Pons, Abel Quintana Johera, Teresa Callol Oliveras, Maria Callol Masset, Ester Quintana Rodríguez, Josep Bruguera Callol, Benjamí Bofarull Gallofré, Maria Quintana Batalla, Pere Mateu, Magda Fortuny Nicolàs, Pilar Pellicer Parals, Família Fornés-Castro, David Quintana Johera, David Muniesa Audivert i Pere Bonet Such.
- Fotografies d'arxius d'entitats: Arxiu Gràfic Documental Evangèlic, Sociedad Bíblica, Centro Evangélico de Formación Bíblica, Edificación Cristiana.

*Amb la col·laboració especial de Jordi Piqué.

EL PROTESTANTISME AVUI

El protestantisme a Catalunya està integrat per les següents famílies denominacionals reconegudes al si de la comunitat protestant

Aliança Cristiana i Missionera
Assemblees de Déu
Assemblees de Germans
Església de Déu
Església de Filadèlfia
Església de la Bíblia Oberta
Església Espanyola Reformada Episcopal-Catalunya
Església Evangèlica de Catalunya
Església Menonita
Federació d'Esglésies Evangèliques Independents
Unió d'Esglésies Baptistes de Catalunya

La comunitat protestant també està integrada per altres famílies denominacionals més minoritàries: Església Betània, Església Evangèlica Metodista Unida i les comunitats locals sense afiliació denominacional.

Font: Consell Evangèlic de Catalunya

Milca Quintana a la seva casa de Cotlliure el 1976.
Foto: autor no identificat. Col·lecció: Maria Quintana Batalla.

Escena del bateig de Marta Quintana Oller el 1977 al riu Jordà (Israel) oficiat pel pastor Samuel Vila. / Foto i col·lecció: Abel Quintana.

Els actuals pastor i diaca Rubén Gil i José Luis Sánchez a l'interior de la capella del carrer de Gràcia. / Foto: Rosa M. Miró.

Per a més informació:

<http://marebalena.blogspot.com.es>

**LLISTA DE PASTORS A L'ESCALA
(TITULATS, SEMINARISTES I DIAQUES)**

Nom i cognoms	Anys de pastoreig	+ Informació
Gabriel Anglada Terrades	(1887 -)	
Francesc Bardolet Garcia	(1887 - 1895)	
Gabriel Anglada Terradas	(1895 - 1905)	
Gabriel Anglada Terradas	(1911 - 1915)	
Antoni Muniesa Baldrich	(1923 - 1934)	1
Gaspar Roig	(1934 - 1935)	esporàdic (diaca)
Vicenç Canet	(1935 - 1936)	esporàdic (diaca)
Ambrós Celma Chertó	(1936 - 1938)	esporàdic
Varis	(1946 - 1949)	esporàdics
Joaquim Pastor Cabrera	(1950 - 1950)	1
Enric López Esteva	(1951 - 1951)	1 (seminarista)
Aurelio del Campo Santamaria	(1952 - 1953)	
Rubén Gil Pendón	(estiu 1953)	(seminarista)
Miquel Gómez Moreno	(1954 - 1956)	1
Florià Bofarull Garriga	(1957 - 1960)	
David Muniesa Audivert	(1961 - 1965)	1
Josep Borràs Cerveró	(1961 -)	esporàdic
Eduardo Souto Copeiro	(1961 -)	esporàdic (seminarista)
Rafel Fontana	(1963 -)	esporàdic (diaca)
Abel Quintana Johera	(19.... - 19.....)	3 (diaca)
Vicenç Tafalla Rubió	(1968 - 1969)	4
Joaquim Bellostas Zapater	(1978 - 1986)	2
Nolen Dunaway	(19.....- 19.....)	1
David Quintana Johera	(1984 - 1995)	1
Rubén Gil Pendón	(1995 -)	

1. De Figueres compartit amb l'Escala
2. De l'Escala compartit amb Figueres
3. Diaca en diverses ocasions
4. De Girona compartit amb l'Escala

Lluís Colomeda

Can Frigola

Pa cuit amb forn de llenya

C. del Mar, 15 · 17130 l'Escala, Girona.
Tel. 972 77 03 44

RONDA dibuixada

MIQUEL MORRAL BARCELÓ

L'entrevista

SANTI LEONARD

L'escalenc Santi Leonard Amaya, fill de Jacques Leonard i Rosario Amaya.

Santi Leonard Amaya (1954) és un escalenc d'adopció que va venir a l'Escala ara fa una trentena d'anys a jugar a futbol i s'hi va quedar. L'any 1992 va vendre l'estudi del seu pare a Barcelona. El seu pare, Jacques Leonard (1909- 1994), era un reconegut fotògraf de la Barcelona de la segona meitat del segle XX.

La immobiliària que va vendre l'estudi del seu pare el va avisar que només tenia 2 dies per buidar-lo, tasca impossible d'acomplir atès que allà hi havia acumulada la feina de més de quaranta anys. Hi havia més de mig milió de negatius i tota mena de documents que testimoniaven la seva transcendència artística, no només com a fotògraf, sinó també com a escultor, escriptor i muntador de pel·lícules. Entre la documentació que va trobar a l'estudi hi havia un manuscrit sobre la història dels gitanos. Entre aquests papers hi havia un altre manuscrit del que semblava ser una autobiografia escrita a mà i en francès pel seu pare. A través d'aquestes memòries, a punt de ser publicades, en Santi va descobrir que el seu pare tenia una llarga trajectòria en el món del cinema des dels anys 20 fins al final de la Segona Guerra Mundial. Va descobrir, també, que de nen havia treballat criant cavalls amb el seu pare, que amb 17 anys va anar a Txecoslovàquia a muntar una fàbrica de gelats, que havia ajudat a la resistència durant la Segona Guerra Mundial o que havia viatjat per tot el món fent gires artístiques amb el reputat ventríloc, Robert Lamouret. Una vida de pel·lícula.

“La meva mare va agafar la nacionalitat francesa al casar-se amb el meu pare. Quan el meu pare es va ajuntar amb la meva mare, el meu pare encara estava casat amb la seva anterior dona, la France, encara no tenia el divorci. Quan va tenir el divorci es va casar amb la meva mare. En aquell moment jo tenia set anys i l'Àlex cinc i vam anar al casament dels meus pares a París. Es varen casar a l'alcaldia de París”.

Quan varen néixer el teu pare, Jacques Leonard i la teva mare Rosario Amaya?

El meu pare, Jacques Leonard, va néixer a París el 12 de juny de 1909 i la meva mare va néixer a Hostafranc el 15 d'abril de 1923. La meva mare, Rosario Amaya (1923-1989) va néixer a Hostafranc perquè en aquella època la família de la meva mare, els meus avis, eren nòmades, anaven amb el carro. Per exemple, la meva tia va néixer a Arenys. Posteriorment, van viure a Montjuïc que és on el meu pare va conèixer a la meva mare.

On vivia el teu pare quan era petit?

Vivia a Pau, on el meu avi, Julien Leonard (1880-1931), tenia una finca amb una casa molt gran, un chateau, amb moltes hectàrees de terreny. Es dedicaven a comprar i vendre cavalls per les curses. Quan el meu germà i jo érem petits, els meus pares ens hi van portar. Era una finca enorme que encara existeix.

Com va ser la infantesa del teu pare?

Va viure molt la natura, per exemple, ja de molt petit, a Pau, anava a col·legi en cavall. Va fer el batxillerat francès. Ell, ja de petit, treballava dia i nit amb els cavalls ajudant el seu pare amb altres treballadors que hi havia a la finca. Els seus pares, els meus avis, es van sorprendre que el meu pare es tragués el batxillerat amb tan bones notes. A la Universitat ja no hi va anar perquè va anar a treballar de seguida. El meu pare va ser el primer Leonard que va fer i acabar el batxillerat.

El teu avi tenia un negoci de cria de cavalls i la teva àvia ajudava al teu avi?

No, que va! Ella era super refinada. La meva àvia, Emilienne Tabary (1881-1963), tenia una casa d'alta costura amb dos sucursals, una a París i una altra a Pau. A París sovint treballava fent vestits per la incipient indústria del cinema francès. Posteriorment, abans de la Gran Guerra, va ampliar el negoci, sobretot a París, i també feia vestits per actrius americanes.

Li enviaven els models des d'Estats Units i ella feia els vestits. El negoci d'alta costura era molt conegut a l'època, *Maison Leonard aute couture*. Va començar amb una petita botiga als Camps Elisis i va aixecar un gran negoci. Era una dona molt emprenedora, també.

El teu avi a més del negoci de la cria de cavalls va endegar altres negocis? Sí, era un home molt inquiet i amb molt de nas pels negocis. Per exemple, fins i tot quan un negoci li va sortir malament va tenir la sort de treure'n un gran benefici de manera indirecta.

Els pares de Jacques Leonard a la finca de Pau (França).

Com és això? Ens ho pots explicar? Una vegada va comprar la càrrega d'un vaixell que duia la bodega plena de pernils americans. Volia vendre'ls a França. Quan va arribar el vaixell es va adonar que estaven tots podrits. Els havia de llençar tots. Llavors va comprar tres terrenys a les afores de París per enterrar tots els pernils. Uns mesos després va vendre aquests terrenys per un preu 4 o 5 vegades superior al preu que ell n'havia pagat.

Recordes que fes altres negocis? Sí, va muntar una fàbrica de gelats a Txecoslovàquia, la primera que es muntava en aquell país. El meu avi va enviar al meu pare a muntar-la quan tenia 17 anys. El meu pare de petit va viure en un ambient molt emprenedor. Els seus pares eren 2 empresaris brillants amb molta empena pels negocis.

Parla'ns del teu pare, estava a Txecoslovàquia treballant en l'incipient negoci de la fàbrica de gelats i, quan torna a França?

Després torna a Pau, i de seguida va marxar cap a París. Marxa de seguida de Pau perquè havia conegut una

noia de Pau de qui es va enamorar, mig francesa mig cubana, i s'hi volia casar i marxar cap a París a treballar per fer diners i tornar per casar-se. Per influència de la seva mare va entrar a treballar en el negoci del cinema en els estudis de París. Va començar com a noi dels encàrrecs i de mica en mica es va posar a ajudar en el muntatge de pel·lícules. Mentrestant va estar dos anys enviant-se cartes d'amor des de París sense tornar a Pau i quan va tornar la seva xicota estava casada amb el metge del poble i tenia dos nens. Va ser el seu primer desengany amorós. En aquella època el seu pare va morir i va tornar a París. Amb el temps va ser cap de muntatge i ajudant de direcció. Va arribar a treballar en més de 40 pel·lícules amb els millors directors de l'època. Va treballar, per exemple, en la primera pel·lícula sonora francesa *Au pays des basques* (1930). Treballava amb el nom artístic de Jacques Saint-Leonard i també amb el nom artístic de Jacobus. En aquesta època treballant per un director de cinema d'origen suís, Jean Choux, coneix a la filla del director que estava compromesa i a punt de casar-se amb un ric pagès suís. La noia, però, no s'hi volia casar. En aquestes el meu pare s'ofereix per casar-se amb ella i per sorpresa de tothom ella accepta i poc temps després es casen. Continua treballant en pel·lícules amb el seu sogre, surt un projecte de fer una pel·lícula sobre Cristòfol Colom i envien al meu pare a Espanya. Estem parlant de l'any 1939 poc després del final de la Guerra Civil.

“Mentrestant va estar dos anys enviant-se cartes d'amor des de París sense tornar a Pau i quan va tornar la seva xicota estava casada amb el metge del poble i tenia dos nens.”

Com és que ve a Espanya? En aquell moment, devia ser estrany venir a un país que acabava de sortir d'un conflicte bèl·lic.

Va venir a treballar. Va venir a buscar exteriors i dades per documentar el guió per rodar la pel·lícula sobre Cristòfol Colom. Va estar per Barcelona, Salamanca, Andalusia, etc. És en aquest moment quan comença la Segona Guerra Mundial. Ell volia tornar a França a buscar la seva mare i és quan va trobar al cineasta espanyol Garcia Viñolas (Cap Nacional de Cinematografia 1938-1942 i co-fundador del NODO). Garcia Viñolas li va demanar que es quedés a Espanya perquè la indústria cinematogràfica espanyola després de la guerra havia quedat destruïda. No hi havia tècnics i li va oferir de treballar aquí. Va treballar a Ulargui films. Va participar en diverses pel·lícules com *Bodas en Castilla*, *La malquerida* o una altra pel·lícula que no es va arribar a estrenar perquè no va agradar a la cúpula militar de l'època, *El Crucero Baleares*.

Jacques Leonard i Rosario Amaya, pares d'en Santi.

Jacques Leonard en una sessió de rodatge d'una pel·lícula protagonitzada per Estrellita Castro.

Per tant, no va a França, que acabava d'entrar en guerra, i es queda a Espanya que acabava de sortir d'una altra guerra?

Sí, crida a la seva mare però ella no vol deixar els seus negocis i es queda a París. Fa venir la seva dona i el seu fill, en Marc. Tenien un apartament a Madrid i un xalet a Torrelodones. Treballa durant un any a Madrid i després, Garcia Viñolas li proposa d'anar a Portugal amb l'encàrrec de treballar en el muntatge d'una pel·lícula que ja estava rodada però que no els havia quedat gaire bé. Es tractava de desmuntar la pel·lícula i fer un nou muntatge. Ell va a Portugal i fa una proposta de què calia fer per salvar la pel·lícula i li diuen que no. Ell va cap a l'estació per tornar a Madrid i quan pujava al tren arriba la policia a buscar-lo per dir-li que baixés del tren perquè el Ministeri havia acceptat les seves condicions i el seu pressupost. Va muntar la pel·lícula *Ala-Arriba!* que va ser un èxit i va guanyar la Biennal de Venècia de 1942. Va treballar en una segona pel·lícula a Portugal que també va ser un èxit *O costa do castell*. Posteriorment, va saber que per influència de la seva dona l'havien fet anar a Portugal per deixar el camí lliure al seu amant (un alt càrrec del poder establert franquista, germà del cap de la Falange). Mentre era a Portugal el van detenir per una denúncia contra ell en què l'acusaven de comunista. Va estar uns dies engarjolat fins que es va demostrar que les acusacions no tenien cap fonament.

Un cop acabada la segona pel·lícula de l'etapa portuguesa què fa el teu pare?

Torna cap a Madrid. Havia avisat a la seva dona que tornava i quan arriba s'adona que la seva dona no hi és. No només això, s'adona que el seu pis està com abandonat, com si fes temps que no hi vivia ningú. Va al xalet que tenien a Torrelodones on hi troba un telegrama a la paperera adreçat a la seva dona de l'amant que li deia que l'esperava a Saragossa. El meu pare va a l'estació i agafa el primer tren cap a Saragossa. En el xalet havia trobat una publicitat de "*El monasterio de piedra*" que era i és un Parador Nacional a Calatayud. Arriba de matinada amb taxi i pregunta si hi havia una dona francesa. Li diuen que sí, que estava acompanyada del nen, d'una amiga de Barcelona i de

Jacques Leonard i Robert Lamouret en gira internacional.

l'amant, però que havien marxat la nit abans cap a Barcelona. Torna cap a l'estació i agafa el primer tren cap a Barcelona però a la mateixa estació veu al seu fill. Va i agafa el seu fill i la seva dona s'hi enfronta i és l'última vegada que parlarà amb la seva dona. El pare agafa el nen fins que uns dies més tard l'ambaixada francesa reclama el nen i el porta amb sa mare que ja havia tornat a França, devia ser l'any 1942 en plena Guerra Mundial i amb França ocupada pels nazis.

En aquesta primera etapa a Espanya amb qui es relacionava?

En aquella època es relacionava amb les elits culturals de l'època. Escriptors, polítics, pintors, etc. Sovint feia tertúlies amb al torero Rafael Ortega o amb els germans Dominguín, també toreros. També participava en les tertúlies l'escultor Juan Cristobal, l'escriptor Antonio Diaz Cañavate, el llibreter Antonio "el gordo" o el pintor Ignacio de Zuloaga.

I quan és a Barcelona què va fer?

Va començar a treballar amb la coneguda companyia de teatre *Los vieneses* que dirigia Arthur Caps. Feia feines administratives i comptables, ara segurament en diríem mànager. Coneix Lamouret que era un ventríloc francès. Mentre treballava amb ells, un diumenge a la nit, el gos de Lamouret es va posar malalt i Lamouret no coneixia res de Barcelona, el meu pare va trobar un veterinari que va operar al gos i a resultes d'això Lamouret recordà sempre la capacitat del meu pare per resoldre les situacions més insòlites. Un cop deixa la companyia va a treballar per un francès, Pierre Lotier, que es dedicava a fer rèpliques de mobles antics en el barri de Gràcia. El meu pare era un home molt manetes, sabia fer de tot. Lotier li pagava un sou, però no li pagava les comissions que era una quantitat de diners molt important. Un dia es troba Robert Lamouret al Paral·lel i li ofereix fer de mànager seu per una gira que tenia concertada per tot el món. També li proposa que gravi documentals de la gira que seran televisats per la BBC i per diferents televisions americanes. Lamouret era molt conegut a la Gran Bretanya i als Estats Units.

I, marxa de gira per tot el món?

Sí, es posen d'acord i marxen a Anglaterra i d'allà embarquen cap a Austràlia on comença la gira que dura uns dos anys i acaba a Europa. En aquesta gira van treballar a Austràlia, Itàlia, Anglaterra, Grècia i altres països. En passen de tots colors, per exemple a Grècia fan unes actuacions al principal cabaret, el propietari del qual tenia fama que si podia no pagava les actuacions, Maurice Chevalier no va cobrar unes actuacions en aquest cabaret uns mesos abans. Les actuacions són un èxit però quan van a cobrar l'empresari diu que no tenia diners. El meu pare diu a Lamouret i la seva dona que marxin cap a casa que ell ja cobrarà. El meu pare va estar dos mesos anant cada dia al cabaret on s'estava en una cadira assegut esperant poder cobrar. Fins que va cobrar en dracmes gregues. El meu pare va anar a canviar els bitllets grecs per dòlars i, com que encara tenia material de la companyia per enviar amb vaixell, va amagar els diners en un doble fons (aquí la seva experiència com a ebenista li va servir de molt), però l'endemà a l'aeroport, quan volia tornar cap a la França a retrobar-se amb Lamouret, ja l'estaven esperant. Resulta que el propietari del cabaret l'havia denunciat per evasió de capitals. Però la policia per més que va buscar no va trobar els diners i finalment va poder marxar. Va arribar amb avió i uns dies després, sense dir a Lamouret que havia cobrat perquè no estava segur que l'amagatall hagués funcionat, van anar al port de Marsella a recollir el material que quedava de la gira. Gran va ser la sorpresa i l'alegria de Lamouret quan el meu pare li va dir que aixequés unes fustes que descobrien el doble fons on havia amagat els diners. Li ofereixen continuar però ell diu que ja en té prou de gires i que trobava a faltar Barcelona, de la qual havia quedat enamorat. Era a finals de 1951.

Torna a Barcelona, i no torna a treballar al cinema?

No, va quedar desencantat per tot l'affaire que va portar a la separació amb la seva dona i no va voler tornar a entrar en la indústria del cinema. És llavors quan comença a dedicar-se a la fotografia. Es dedica a fer

reportatges com a "free-lance" pels principals diaris i revistes dels anys 50; *La Gaceta Ilustrada*, *La Vanguardia*, la revista de la Diputació de Barcelona *San Jorge* i la primera revista que va fundar Alberto Puig Palau, (avi del motociclista i actual mànager de Dani Pedrosa, Alberto Puig) amb tota l'elit antifranquista de l'època que es titulava *La Revista* on era el fotògraf de la revista juntament amb Català-Roca.

Només es dedica a treballar per revistes fent reportatges?

No, també feia foto industrial per catàlegs. Es relacionava amb empresaris, metges de Barcelona, molts dels quals ja coneixia de quan treballava fent mobles. A més de treballar fent foto industrial aquests mateixos empresaris li demanaven que anés a fer els reportatges fotogràfics de la família, bateigs, comunions, casaments de la gent bé de Barcelona. És en aquesta època quan s'instal·la en el barri de Gràcia on vivia i en el mateix pis hi tenia el despatx. Es guanyava bé la vida malgrat que ell no donava gaire importància als diners. Li agradava la seva feina, treballar, era un gran treballador, molt meticulós. Quan tenia una idea sobre una foto fins que no li sortia perfecta no parava. Quan tenia un encàrrec gran hi treballàvem tots. Un revelava les fotos, un altre les rentava, un altre les penjava perquè s'eixuguessin.

I quan no hi havia feina anàvem a passar el cap de setmana amb la família de la meva mare.

Devia ser un contrast molt gran, del despatx del barri de Gràcia a les barraques de Montjuïc?

Per nosaltres era natural. Tant el meu germà com jo vam néixer a l'estudi, al carrer Belen de 90m2. I, aquesta vivenda, feia d'estudi i de llar. El quarto de revelar, durant el dia la meva mare el feia servir de cuina. Tot ho fèiem a Gràcia, era on vivíem i anàvem al col·legi. Però el dissabte al migdia si no hi havia feina, ens anàvem a casa de la família de la meva mare a Montjuïc. I si el dissabte ens havíem de quedar a dormir a les barraques, ho fèiem. Estàvem tant acostumats a una vida com a l'altra.

Com es que vas acabar treballant amb el teu pare? T'ho va proposar ell?

No, va ser com una conseqüència lògica. Jo de fet, ja treballava amb ell quan encara anava a estudi. Jo tinc un caràcter més aviat com el del meu pare. Però, en canvi, el meu germà té el caràcter més de la meva mare. És més impulsiu i més temperamental. I, és clar, amb el meu pare xocaven. Per això va començar a treballar primer de cambrer, després a una casa que feien vidres gravats, etc. Feines fora de la fotografia.

Jacques Leonard al seu estudi de Passeig de Gràcia.

Jacques Leonard d'excursió fotogràfica a Montserrat.

El teu germà i tu mateix ajudàveu al pare, no vau voler continuar el negoci?

El meu germà va estudiar comerç, ell treia molt bones notes. Però un cop acabat comerç no va continuar estudiant. Quan vaig deixar el col·legi després del batxillerat vaig treballar amb el meu pare. Jo hi vaig treballar 15 anys amb ell. Els darrers anys, quan el pare ja estava malalt, vaig continuar jo amb el negoci. Però el pare era molt deixat en qüestió de papers. Era una època en què no es declarava gaire res. Quan jo vaig agafar el negoci va començar l'IVA, els clients començaven a demanar factures. Calia fer canvis en l'empresa. Fer-me autònom, declarar l'empresa. Tot això era un gran trasbals i en aquell moment va ser quan vaig venir cap a l'Escala a jugar a futbol. El que guanyava jugant a futbol més el que guanyava treballant amb en Liso al Biblos era bastant més del que podria treure treballant de fotògraf, a més m'estalviava els maldecaps de paperassa empresarial. Vaig tancar l'estudi i vaig venir cap a l'Escala.

El futbol, i com és que vens a parar a l'Escala?

Mira, jo jugava a futbol a la Mina i el meu pare sempre venia a veure'ns jugar al meu germà i a mi, malgrat que ell era més de rugbi, com a bon francès. El meu pare era un gran esportista. De jove havia fet salt d'esquí. Jo jugava a la Mina amb l'equip del barri i vam anar a jugar un torneig a Calella de la Costa.

El vam jugar el Palafrugell, el Calella, el Sant Adrià (on jo jugava) i un altre equip que no recordo. Vam jugar amb el Palafrugell i un cop acabat el partit l'entrenador del Palafrugell va anar a veure al meu entrenador i li va dir que em volia fitxar. Tenia 25 anys. Era l'any 1979 i ja en aquella època el Palafrugell em pagava 200.000 pessetes de fitxa, també tenia hotel pagat els caps de setmana, sopar pagat, més les primes de cada partit. Eren molts diners. A Palafrugell vaig estar-hi 2 anys. Sempre recordaré el primer dia que vaig venir a l'Escala a jugar amb el Palafrugell. Quan sortíem al camp sempre els més alts sortíem primer. El més alt era el porter que es deia Porro i era de Palamós, després sortíem jo i el meu germà. Recordo que quan vam sortir, recordaré tota la vida el que va cridar el públic de l'Escala: "El Palafrugell és l'únic equip de la costa que pot fitxar gitanos..." i moltes més paraules gruixudes. La temporada següent em va fitxar el FC l'Escala. Em va fitxar en Quim Ballesta, essent el president en Tomàs Pagès.

Ens pots explicar com es van conèixer els teus pares?

Els meus pares? Quan el meu pare va tornar a Barcelona el 1951 va veure una gitana molt guapa, de la qual no en sabia res. Quan tornà, la comença a buscar per tot arreu, per les Rambles, Paral·lel, etc., i no la trobava. Llavors va preguntar a un pintor amic seu, un tal Pruna, per una gitana molt guapa. I en Pruna va cridar a un sereno, li va manar anar a buscar a una tal Rosario a Montjuïc. Quan la va portar, va veure que la tal Rosario no era la gitana que ell buscava, però es va quedar amb la boca oberta. Se'n va enamorar d'ella al moment. Van parlar una estona i després el sereno va acompanyar a la meva mare un altre cop cap a casa seva. Després en Pruna li va explicar que aquesta gitana feia de model per pintors i també a l'escola Massana, etc. A partir d'aleshores, com que el meu pare ja sabia on localitzar-la, anava per aquests llocs per veure si la podia trobar. No s'atrevia a dir-li res perquè la meva mare, que eren 14 germans, anava acompanyada gairebé sempre amb el meu tio, el més gran, que era un "mastodonte", tot i que a la meva mare no li calia perquè era un nervi.

Va trigar un temps en dir-li alguna cosa fins que un dia per la Rambla li va preguntar si volia dinar amb ell. Per sorpresa del meu pare, la meva mare va acceptar i van anar a dinar als "Caracoles" al carrer Escudellers. Allà van començar a sortir cada dia i a passar moltes estones junts. I així va ser com es van conèixer.

El meu pare era molt callat i no parlava per no ofendre. I la meva mare era tot un caràcter. Tenia molta personalitat.

Tenien dos caràcters molt contrastats, no?

El meu pare era molt callat i no parlava per no ofendre. I la meva mare era tot un caràcter. Tenia molta personalitat. Un cop estaven en un cabaret mirant un espectacle de flamenc, va arribar una noia i es va asseure al costat del meu pare. La meva mare es va aixecar sense dir res i en deu segons aquella noia ja tenia la cara com un mapa, estava pel terra i sense brusa. El meu pare estava ben espantat, com aquestes li va fer vàries.

Pot explicar més la relació prèvia que tenia el teu pare, la teva mare i la família de la teva mare?

Van començar a sortir junts. El meu pare no coneixia a la família de la meva mare, només a la meva

Sessió fotogràfica amb La Chunga.

perquè moltes vegades l'acompanyava a treballar. Va passar un moment així, fins que va anar al campament on vivien ells i li va preguntar al meu avi si podia sortir amb la meua mare i va dir que sí. De fet, no era normal que una gitana sortís amb un paio. I menys en aquella època. Però la meua mare era un geni i, a més, ella aportava diners a casa. Quan hi havia un problema a casa era la meua mare qui ho arreglava. Ella tenia un caràcter bestial. Pel meu pare devia ser gros sortir d'on vivia ell per anar a aquella barraca. I quan va conèixer a la meua mare encara no tenien barraques. Vivien en el passatge Montjuïc i quan arribava la nit estintolaven pals amb quatre tendals per quedar coberts. Però, de dies, estaven al carrer perquè ho recollien tot perquè els grisos els hi obligaven. Així fins que una dona d'allà va cedir un terreny del passatge Montjuïc per poder fer el campament on van fer les barraques. Que és l'època en què els meus pares es van conèixer.

El teu pare, que ja feia reportatges, s'havia interessat abans pel col·lectiu gitano o és arran de conèixer la teua mare que s'hi interessa?

No, no. És a partir de quan coneix a la meua mare. Si no fos per la meua mare ell no hagués pogut fer els reportatges que va fer sobre els gitanos. Perquè compta que ficar-te allà on vivien a Montjuïc era impensable. T'agafaven la màquina i te la trencaven. Sort que no et donessin un parell d'hòsties. I més on es ficava el meu pare, perquè hi ha fotos d'enterraments de gitanos. Ara encara és impensable que això sigui possible, per exemple a la Font de la Pólvara, doncs encara menys en els anys 50 que era pitjor.

Els sabien que el teu pare després venia els reportatges?

Sí perquè després el meu pare portava còpies de les revistes en què es publicaven els seus reportatges pels gitanos. No amagava res.

Vosaltres sabíeu que el vostre pare havia estat muntador de pel·lícules?

Que havia fet pel·lícules sí. Però que n'havia fet una quarentena, no. Perquè ell no explicava mai res d'ell. Era un home extremadament reservat.

Leonard amb Dalí i Gala a Port Lligat.

Com es posen en contacte en Marc i el teu pare?

En Marc també era fotògraf i va baixar una vegada a Blanes a veure una exposició. Va veure unes fotos que estaven signades per un tal Leonard. Li va preguntar al senyor de la Galeria si aquell Leonard es deia de nom Jacques i li va respondre que sí. Li va demanar els detalls per poder posar-s'hi en contacte. D'aquesta manera va poder localitzar al meu pare. Va baixar diverses vegades, ni el meu germà ni jo l'havíem vist i al cap de dos o tres anys el vam conèixer nosaltres.

I tu desconexies el fet que el teu pare ja havia estat casat i tenia un fill abans d'estar amb la teua mare?

No, jo ja sabia que el meu pare havia estat casat i havia tingut un nen. Però res més i ho vam saber quan teníem 14 o 15 anys. Quan el meu pare i la meua mare ens van portar a França, a Pau.

Com us coneixeu amb en Marc?

Un dia els nostres pares ens van dir: "mireu, la setmana que ve vindrà a visitar-vos en Marc, el vostre germà". Això va ser el 74 més o menys. No ho esperàvem. Va venir i era clavat al meu pare, el mateix físic, la mateixa veu; i això que em deien que jo m'assemblava al meu pare i el meu germà a la meua mare. Però al costat d'en Marc, ell era clavat al meu pare, les mans, ... tot. Fins i tot tenien els mateixos tics, i això que no s'havien vist mai de la vida.

Com tens notícia de què havia estat el teu pare? Com t'assabentes de la transcendència de la figura del teu pare?

Doncs mira, això va ser quan el meu pare es va posar malalt i jo també vaig deixar el món de les fotos i vaig venir cap a l'Escala. Al cap d'un parell d'anys, el 1992 o així, el meu pare estava a la Mina i vaig decidir de vendre el seu estudi, el de Gràcia. La immobiliària em va trucar i em va dir que ja tenien comprador, però que en dos dies volien l'estudi i que si no trèiem el que hi havia ho llençarien tot. Jo era aquí a l'Escala treballant. I el dia abans vaig agafar el cotxe i vaig intentar treure tot el que hi havia allà. Però jo només vaig poder treure una petita part del que hi havia. Perquè ja només de negatius potser hi havia mig milió o set-cents mil. Hi havia tota la feina feta de 42 anys, per tant, imagina't tot el que hi havia allà amb tot el que havia treballat. Encara em dec haver quedat curt. És clar, vaig arribar al matí, amb bosses grans d'escombraries, vaig poder agafar aquests 20.000 negatius que eren dels anys 50 i 60, que eren de gitanos, i algun reportatge més. Res més, perquè el dia següent ja venien i ho van llençar tot. I buscant coses així ràpides del taller em trobo de cop un tub d'una mica més d'un metre de llarg i tancat. Era un pòster d'en Dalí signat per ell i per la Gala i dedicat al meu pare. Es veu que el meu pare havia fet un parell de reportatges per a Dalí per unes

Leonard amb la càmera de filmar.

revistes. Ves a saber què haguéssim pogut trobar si haguéssim tingut més temps.

I quins arxius vas agafar?

Dels anys 50, 60 i 70 màxim. Però n'hi havia més d'aquests anys perquè jo només vaig agafar els reportatges que a mi em va semblar. Per exemple, jo pensava que havia agafat el de l'Alberto Puig Palau de Edicions Barna que li havia demanat diversos reportatges per llibres. Un dels llibres el van fer va ser sobre les masies de Catalunya. Recordo que amb el Chevrolette, molts diumenges tots quatre anàvem a recórrer camps a buscar masies. Recordo que tenia una gran quantitat de fotos de masies que ja no existeixen.

A més de fotos de gitanos i masies, quins altres tipus de reportatge hi havia?

Ell feia reportatges de tot. De curses que es feien a Montjuïc, de cotxes, etc. Del Barça i la inauguració de la nova il·luminació del Camp Nou. Les inundacions de Vic als 60. Recordo que hi vam anar amb la mare tot just el dia següent. Ens van deixar dins el cotxe i ells van anar a voltar i van

venir d'Europa. Que estaven tots a la plaça de toros. I també els refugiats que van arribar amb un vaixell. De fet, de l'arxiu només vaig salvar les temàtiques dels gitanos i res més.

Com et vas assabentar de la vida del teu pare d'abans d'estar amb la teva mare?

En aquell moment, clar vaig agafar tot el que vaig poder, algun llibre que havia fet, fulles i fulles i més fulles. Tot això sí que ho tinc guardat. Vaig trobar un manuscrit que havia escrit sobre la història dels gitanos. Entre aquestes fulles vaig trobar unes 140 pàgines que és una autobiografia seva. Va ser arrel d'aquests escrits que em vaig assabentar de tot el que havia fet el meu pare. Si no arriba a ser per això no en sabríem res. Aquesta autobiografia està a punt de publicar-se.

Quina va ser la teva reacció?

Doncs ja veus. Quan surtin les memòries, qui les llegeixi pensarà que moltes coses són mentides. Que és una novel·la, no una autobiografia. Però com que hi surten coses que jo les he viscudes i les conta de la

Quan va venir el teu pare a l'Escala?

El meu pare sempre em venia a veure a jugar a futbol, i entre setmana també m'havia vingut a veure quan estava treballant. Quan va estar malalt va venir aquí a l'Escala, primer a casa i després als Pins. Això varen ser més o menys dos anys. Quan el meu pare va venir ja no estava fi. Hi havia a vegades que estava bé. Però moltes d'altres que no. Quan jo vaig començar a treballar ja començava a estar malament. Quan va venir cap aquí ja estava molt malalt. Va venir perquè a Barcelona estava sol amb el meu germà. Va arribar un moment que entre que s'ho feia tot a sobre, s'escapava de casa i tot això, el meu germà tot sol no en podia tenir cura. Per això va venir a l'Escala i poc temps després va anar als Pins.

La teva mare quan va morir?

Al 89. Va morir molt jove, als 65 anys. Tenia 14 anys de diferència amb el meu pare. Jo crec que tots els mals del meu pare van venir de la pèrdua de la meva mare. Va tenir una reclusió molt gran. Pensa que era molt fort i quan anàvem a treballar portava tots els pesos sense problemes. Però després de la mort de la mare va quedar molt malament.

I la teva relació amb la teva àvia paterna?

Ella estava a Paris. Bé, com t'he dit ell era fill únic. Va arribar un moment que la meva àvia estava malalta i el meu pare la va portar a casa, a Barcelona. Ella a la meva mare no la va voler mai. No va suportar que el seu fill es casés amb una gitana. De fet, vam néixer el meu germà i jo i mai va fer cap acostament per conèixer-nos. Va passar dos anys vivint amb nosaltres a casa. La meva mare en tenia cura, li feia totes les coses: li donava de menjar, la rentava, etc. Però tenien molt mala relació. Era impossible i es passaven tot el dia discutint. L'any 63 va morir a casa. Jo me'n recordo. La meva mare

era al costat del llit, el meu pare a l'altre costat i el meu germà i jo a la capçalera. Recordo que el meu pare li va dir: "maman s'il te plait tu me signes les papiers?" I la meva àvia li feia que no amb el cap. No li va firmar res i es va morir. El meu pare va anar cap a Paris per veure el patrimoni i va veure que tot li va deixar al govern. A ell no li va deixar res. El meu pare tampoc li va fer res perquè no mirava pels diners. L'únic que ens va quedar de quan vam anar a Paris a recollir quatre coses de la meva àvia van ser tres jardineres de l'època de Napoleó molt maques que la meva mare va voler agafar. Dins les jardineres van trobar monedes d'or enterrades. No obstant això, el meu pare s'estimava molt a la seva mare i la meva àvia estava boja pel seu fill.

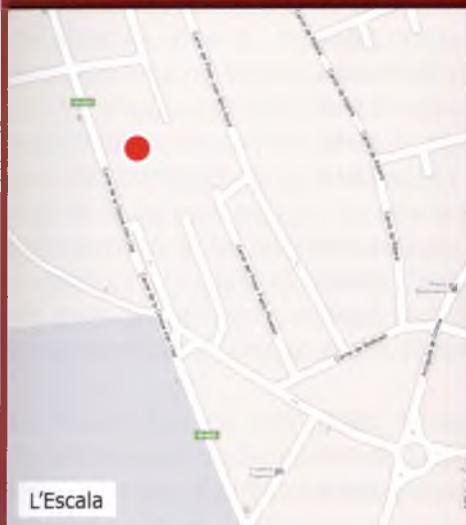
Jordi Bruguera Batalla

Albert Pons Ramos

SERVEI OFICIAL CITROËN

GARATGE FERRER S. L.

- SERVEI MULTIMARCA
- PLANXA I PINTURA

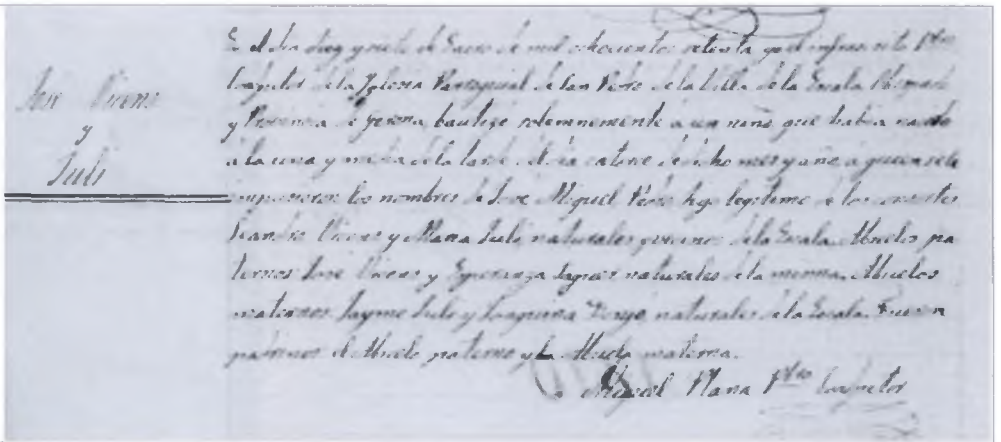
C. Closa d'en Llop, 81 · 17130 l'Escalade, Girona
Tel. +34 972 771 264 · Fax + 34 972 773 594
garatgeferrer@activain.com

RELACIÓ DE PEL·LÍCULES ON INTERVINGUÉ JACQUES LEONARD

Títol	Director	Any
Ajudant de direcció a França		
Au pays des basques	Maurice Champreux	1930
Embrassez-moi	Léon Mathot	1930
Un chien qui rapporte	Jean Choux	1930
Le mariage de mademoiselle Beulemans	Jean Choux	1932
Le greluchon delicat	Jean Choux	1934
Le bistrot du port	Jean Choux	
Maternité	Jean Choux	1934
Trois balles dans la peau	Roger Lion	1933
Une femme sans importance	Jean Choux	1937
Les aventures du roi Pausole	Alexis Granowsky	1933
Les nuits moscovites	Alexis Granowsky	1934
La route imperiale	Marcel L'Herbier	1935
Les hommes nouveaux	Marcel L'Herbier	1935
Le mensonge de Nina Petrovka	Tourjansky	1936
J'accuse	Abel Gance	1937
Paris (co-direcció)	Jean Choux	1938
Paix sur le Rhin	Jean Choux	1938
Louise	Abel Gance	1939
Le paradis perdu (co-direcció)	Abel Gance	1939
Cristophe Colomb (preparació)	Abel Gance	1940
Cap de muntatge a França		
Un chien qui rapporte	Jean Choux	1931
Maternité	Jean Choux	1934
Le mariage de mademoiselle Bellemans	Jean Choux	1932
Les aventures du roi Pausole	Alexis Granowsky	1933
Tarass Boulba	Alexis Granowsky	1936
Legion d'Honneur	Maurice Gleize	1938
Les trois mousquetaires	Maurice Diamant Berger	
Milady	Maurice Diamant Berger	
Karma	Carcalade Dupont	1936
Une femme sans importance	Jean Choux	1937
Le bistrot du port	Jean Choux	
L'ange gardien	Jean Choux	1933
Louise	Abel Gance	1939
J'accuse	Abel Gance	1937
Les nuits moscovites	Alexis Granowsky	1934
Le greluchon delicat	Jean Choux	1934
Paix sur le Rhin	Jean Choux	1938
Paris	Jean Choux	1938
Ajudant del director a Espanya		
Bodas en Castilla	M.A. Garcia Viñolas	1940
Ana Maria	Florian Rey	
El crucero Baleares	Enrique Del Campo	1941
Inés de Castro	M.A. Garcia Viñolas	1945
Viena es así (preparació)	Artur Kaps	1946
Deber de esposa	Blay	1942
Ala Arriba	Leitao de Barros	1942
O costa du Castell	Duarte	1943
Cap de muntatge a Espanya		
Bodas en Castilla	M.A. Garcia Viñolas	1940
La malquerida	J. López Rubio	1940
El crucero Baleares	Del Campo	1941
Deber de esposa	Blay	1942
Ana Maria	Florian Rey	
Inés de Castro	M.A. Garcia Viñolas	1945
Ala Arriba	Leitao de Barros	1942
O costa du Castell	Duarte	1943

JOSEP VICENS I JULI, L'AVI XAXU

Caricatura, de J. Garangou, i partida de naixement de Josep Miquel Pere Vicens i Juli, més conegut com el Xaxu. Arxiu Agrupació Sardanista Escalenca Avi Xaxu i Arxiu Parroquial de Sant Pere de l'Escala.

El propassat any 2011 es commemorà el 55è aniversari de la pèrdua del mestre i compositor escalenc Josep Vicens i Juli, tal vegada el més conegut i popular dins i, sobretot, fora dels límits de l'Escala. Amb motiu d'aquesta efemèride i que el passat 14 de gener d'enguany es celebrà el 142è aniversari del naixement d'aquest polifacètic i polyvalent músic, us oferim una síntesi biogràfica que trobareu molt més ampliada en el llibre *Josep Vicens i Juli, l'Avi Xaxu. El barber i popular músic oblidat*, del mateix autor que aquest article.

Josep Vicens i Juli nasqué a la vila de l'Escala el divendres 14 de gener de 1870 i quan fou batejat, el dilluns 17, se l'imposaren els noms de Josep, Miquel i Pere. En Josep fou el primogènit dels 6 fills fruit del matrimoni format per Leandre Vicens i Saguer (fill de Josep Vicens i Esperança Saguer) i Maria Juli i Donjó, filla de Jaume Juli i Joaquina Donjó i coneguda com a Maria Llerona, motiu degut a les seves reduïdes dimensions, com els llerons (cargolets marins). A més d'en Josep, seguiren na Dolors i Joan Francesc (morts abans de complir l'any d'edat) i Lola, Antònia i Pilar, conegudes com les *Medes*, ja que aquest era el vertader sobrenom d'aquesta branca del llinatge Vicens, nissaga oriünda de la vila baix empordanesa de Verges, concretament del mas Vicens (s. XVI) situat vora l'antic Camí Ral que menava de Verges a Garrigoles. No obstant això, el popular motiu amb el qual se'l conegué sempre, *Xaxu* (de gran, *Avi Xaxu*), el manllevà de l'avi matern, ja que era el resultat de la palatalització de les primeres síl·labes del nom i el primer cognom (Ja - ju), inicials que s'empraven per a identificar els sacs de cereals que l'avi duia a la mòlta al molí escalenc de St. Vicenç, propietat dels marquesos de Dou.

La vila de l'Escala, que llavors encara patia la ressaca de la Revolució de Setembre de 1868 polaritzada entre progressistes i republicans escalencs, durant la dècada de 1870 visqué diferents processos a nivell local: els

canvis de règims i sistemes polítics (de 1868 a 1874 el Sexenni democràtic culminat amb la I República i, a partir de 1875, la Restauració de la monarquia borbònica i el bipartidisme polític central), la prolongada crisi econòmica i descens del comerç de cabotatge, les conseqüències dels atacs viscuts durant la 3a Guerra Carlina (1872-1876) i el sobre esforç fiscal de la contribució de guerra derivat d'aquest conflicte i de la insurrecció cubana de 1872. Va ser al final de la mateixa dècada quan el jove Josep Vicens s'inicià en la música, rebent lliçons de solfeig i d'instrument, inclinació i afició que li venia de petit per influència familiar, car tant el seu pare com l'oncle-avi, en Josep Paulí Vicens i Vidal, en *Pepus*, eren músics.

A partir de 1881, i progressivament, a l'Escala encara s'accentuà més el pes polític dels republicans federals (gràcies a l'incessant treball del Comitè local i de l'advocat Lluís Albert i Paradedà), fins assolir el control total dels càrrecs municipals el 1887, onada federalista a la qual Josep Vicens, com molts altres joves i escalenques i escalencs, s'hi lliurà de ple. Malauradament, el 1885, en plena adolescència, el Xaxu visqué en primera persona

El Mas Vicens, de Verges, bressol de la nissaga escalenca dels Vicens. Foto: l'autor.

l'epidèmia de còlera que sofrí la població escalenca entre el 25 de juliol i el 5 de setembre, fet pel qual s'hagué de suspendre la festa major i es traslladà al 24 i 25 d'octubre, amb motiu de la festa cívica de St. Crispí; tot i els 239 contagiats i 40 morts que ocasionà la pandèmia, en Josep Vicens en sortí indemne. El primer sotrac personal que patí, però, succeí dos anys més tard, a la vigília de la festa major, ja que el dimecres 31 d'agost de 1887, quan el jove Vicens comptava amb 17 anys, morí la seva mare. La seva pèrdua, una gran estocada emocional per a qualsevol adolescent, a més, suposà l'ensorrament de l'economia familiar, a la qual el jove Josep ja havia contribuït fent d'aprenent a la barberia paterna i a la qual encara hagué de contribuir-hi més.

I quan la família semblava que tornava a recuperar una certa normalitat, el jove Josep fou cridat per al reclutament del servei militar i s'inicià el seu expedient, amb el reconeixement mèdic i amidament el gener de 1889, la declaració com a mosso i entrada a la caixa de reclutament provincial, l'allistament i el sorteig de destí, al final del mateix any. Josep Vicens fou destinat a Barcelona, on ingressà a les acaballes de febrer de 1890 a la caserna de St. Agustí Vell, en què hi havia l'antiga acadèmia d'enginyers i on féu la instrucció durant 4 mesos. Els 20 mesos restants de servei els acomplí combinant les tasques de barber i la participació com a membre de la banda militar del cos d'enginyers, la Banda Militar del Regiment Alfons XII, una de les més reconegudes de tot l'Estat espanyol. La seva pertinença a la banda facilità que pogués participar en diferents esdeveniments musicals i conèixer diverses personalitats de la capital catalana, alhora que visqué la ressaca de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888 i l'efervescència del catalanisme polític i cultural i fou espectador dels primers moviments obreristes, sindicalistes i anarquistes.

El març de 1892, retornat a la seva vila nadiua, tornà a treballar a la barberia paterna per ajudar a tirar la família endavant, estigué en contacte amb l'ambient republicà federal local (sense prendre-hi part activament, però sí col·laborant-hi) i, de bell nou, féu de músic. I també amb el seu retorn, es retrobà amb la noia que li tenia robat el cor: na *Francisqueta* Mornau i Cros, modista de professió, filla del propietari Joaquim Mornau i Carme Cros, i néta de Josep Mornau i neboda de Ramon Mornau, ambdós exalcaldes de la vila. Coneguts d'abans que el jove escalenc partís el servei, reprengueren la relació i, després del festeig tradicional, es casaren el dilluns 5 de juny de 1893 a l'església parroquial de St. Pere de l'Escala per fundar una nova família. El que feren primer fou independitzar-se i el 1894 llogaren l'immoble núm. 9 de l'antic carrer de l'Hospital (avui Pintor Joan Massanet), casa coneguda com *can Niceto*, ja que era propietat d'Anicet Serrats i Maranges. Oberta a la Plaça Nova o Sòl d'en Sagué (avui plaça Víctor Català), constava sols de planta baixa i pis, però disposava d'una superfície considerable: el pis superior es destinà a domicili familiar i la planta baixa es dividí en dos per ubicar-hi el taller de modista i la barberia, la qual fou un vertader niu, punt de trobada i de discussió política dels republicans escalencs.

Francisqueta Mornau (a la dreta), la jove modista escalenca que va robar el cor del jove Josep Vicens. A l'esquerra, Adolf Mornau i, al centre, Carme Cros, germà i mare, respectivament.

Foto: J. Corney (cedida per la família Serrano-Vicens)

A partir d'aquella data, Josep Vicens sempre tingué els mateixos fronts oberts: compaginar la vida familiar amb la feina a la barberia, per a la qual li calgueren ajudants ja que la concurrència al negoci era molt elevada, l'establiment de llaços i vincles i la seva freqüentació en els ambients polítics locals (monopolitzats per l'efervescència republicana federalista, a la qual es sumaren altres grups republicans minoritaris, com fusionistes, revisionistes, radicals, etc.) o la seva participació com a músic i compositor en els actes musicals de diferents esdeveniments claus per la història de l'Escala, com la instal·lació i inauguració de l'enllumenat elèctric públic entre la festa major i el 29 d'octubre de 1895, la inauguració de les obres de perforació dels Revolts de l'Oberta per la festa major de 1896, les inauguracions del Centre Escalenc el juny de 1899 i del Centre de Joventut Republicana l'agost de 1899, o les vetllades de beneficència a favor dels pescadors morts durant un fort temporal el 1900, entre molts altres.

La gran satisfacció arribà, però, de la banda familiar, ja que el 24 d'abril de 1895 nasqué el primogènit, el primer fill de la jove parella escalenca, el petit Josep, alegria que es completà quan el 10 de juliol de 1896 arribà el segon fill, en aquest cas una nena que batejaren amb el nom de Maria. A més de la feliç vida familiar, el tombant de segle XX fou molt prolífer per a la família Vicens-Mornau, ja que ambdós negocis anaven vent en popa i calgueren totes les mans possibles: les germanes Lola, Antònia i Pilar Vicens i Juli (cosidores), na *Francisqueta* Mornau (modista) i el jove sastre Adolf Mornau i Cros al taller de modista, i diferents aprenents que es succeïen (generalment alumnes de solfeig, alhora) a la barberia. L'auge i la creixent demanda d'ambdós negocis, que ja havia posicionat al matrimoni en un bon nivell econòmic, més el naixement de la petita Carme

el 5 de març de 1907, motivà que en Josep Vicens es plantegés i cerqués, a partir de 1908, un nou immoble més espaiós per a viure i encabir-hi els dos locals per poder satisfer el volum de feina que anava augmentant.

La solució arribà a mitjan 1909 gràcies a l'arrendament de l'edifici de l'antic carrer del Tint (avui Maranges) corresponent al número 5. L'immoble constava de dues plantes d'uns 71 m² cadascuna (més golfes) i el propietari n'era el rendista i prestamista Jaume Bou i Manegat. Després de pensar-ho bé, en Josep Vicens acceptà les condicions i acordà fer un contracte per a 10 anys, i tot seguit ja dividiren la planta baixa en dos locals per encabir-hi el taller de modista i la barberia. Encara que el lloguer era un xic elevat, l'esforç valia la pena, doncs la nova ubicació dels dos negocis en un punt més neuràlgic del poble, com podia ser el carrer de les Botigues, els havia d'afavorir.

Malauradament, durant els 10 anys de contracte, la mala sort trucà a la porta de la família Vicens-Mornau en nombroses ocasions i la seva economia se n'anà tota en orris. El 16 de novembre de 1911 moria, als 40 anys, na Francisca Mornau, a causa d'una tuberculosi pulmonar i intestinal, ressorgint el temor i el fantasma de la transmissió del bacil, ja que el 1903 el seu germà Alfons havia mort als 26 anys de la mateixa afecció. Tot i que a les acaballes de 1913 hagueren de tancar la botiga de robes, pare i fills (els dos primers a la barberia i la filla feinejant) intentaren refer la situació familiar per no acumular massa deutes, però una nova sotragada sacsejà la família quan el fantasma tuberculós reaparegué i s'endugué a na Maria Vicens el 16 de juliol de 1914, a l'edat de 18 anys. I si encara no n'hi havia prou, a l'encetar-se l'any 1915 s'inicià l'expedient de reclutament a Josep Vicens i Mornau, el qual complí el servei militar entre 1916 i 1918 al castell de St. Ferran de Figueres, formant part de la banda militar del destacament junt al jove i company escalenc Francesc Sala i Flaqué, en *Xiquet*.

D'aquesta manera, el Xaxu restà com l'únic per a fer front a la desgràcia que l'abordava, amb l'agreujant que també s'havia de fer càrrec de la filla petita, na Carme, de 7 anys. Com que la situació empitjorava cada cop més i l'endarreriment de pagaments i deutes augmentava, un any abans de finir el contracte Josep Vicens comunicà a Jaume Bou que no renovaria pas (el propietari, que posà la casa en venda per l'estigma de la tuberculosi, finalment vengué l'immoble el 23 de juliol de 1919 a n'Adelaida Parnau i Arnay, muller del músic i íntim amic de Vicens, Adolf Tasis i Marés). Alliberat del llast, el Xaxu pogué abandonar el carrer Maranges per passar a residir al carrer Canyet 22 amb el seu pare Leandre i llogà un petit local com a barberia al carrer de la Riera, on el seu fill l'ajudà, mentre la joveneta Carme es feia càrrec del seu avi i de la casa. Aquesta fou la bona notícia d'una dècada prou dolenta en la que sols el naixement dels dos primers néts, en Josep Vicens i Busquets el 20 de desembre de 1917 i la seva germana Marta el 8 de novembre de 1919, foren els moments per a poder agafar aire.

Josep Vicens a l'inici del segle XX, en plena maduresa personal i musical. / Foto: J. Esquirol (cedida per Miquel Nicolau).

Durant aquesta odisses familiar dels Vicens, a l'Escala també havien succeït diferents esdeveniments. A nivell polític, l'onada republicana de governs federals locals iniciada el 1883 i, sobretot, identificada amb la dilatada alcaldia de 15 anys de Rafel Callol i Serrats (1887-1902), continuà amb la dècada de mandats republicans dels batlles Martí Puig i Sais (1902-1906), Joan Hugas i Pascual (1906-1909), Joan Alech i Maranges (1909-1911) i Josep Callol i Maranges (1911-12), que fou seguida per un sexenni de governs locals vinculats a la Lliga Regionalista i representats pels batlles Salvador Sala i Cardeñas (1912-1914), Josep Carreras i Joana (1914-1916) i Joan B. Gou i de Palol (1916-1918) i culminada pel bienni republicà dels alcaldes Josep Callol i Maranges (1918-1919) i Nonito Camós i Suñé (1919-1920), un darrer tram en el que el grup anarquista escalenc cada cop anà prenent més volada.

Pel que fa a l'aspecte econòmic, l'Escala visqué immersa en una acusada i continuada davallada del comerç de cabotatge, que abocà a la supressió de la duana marítima el setembre de 1918, i també en la irregularitat de les captures de pesca de sardina i anxova i en les collites de cereals, oliva i raïm, situació que es veié suavitzada amb l'esclat de la I Guerra Mundial (1914-1918) i el benefici que suposà la consolidació i ampliació, la instal·lació de més tallers i l'augment de producció a les fàbriques de gèneres de punt locals, que absorbiren molta mà d'obra, sobretot femenina. I en l'aspecte social, es produïren fets puntuals i d'altres que han arribat fins als nostres dies: l'inici de les excavacions sistemàtiques a Empúries el 1908, la descoberta de l'estàtua del déu Asclepi l'octubre de 1909 i l'interès que suscitaren els vestigis de la ciutat grecoromana, reportant excursions periòdiques de personalitats, grups excursionistes i ateneus, com l'Enciclopèdic i Popular o el Barcelonès, i l'inici del turisme cultural; l'arrelament a l'Escala d'un

nou esport, el futbol, a partir de 1912, i la visita del bisbe gironí Dr. Pol el novembre d'aquell mateix any; l'homenatge a l'escriptora Víctor Català el setembre de 1913; els Jocs Florals de setembre de 1914 i els de 1916; l'enfonsament del vaixell San Giorgio a la Clota Grossa al final de setembre de 1915, o la inauguració de la portada d'aigües a la vila el juliol de 1916.

No obstant això, el vertader aspecte a destacar fou la revifalla cultural que visqué la població amb el naixement de dos ateneus, l'Ateneu Art i Cultura, de caire més obrerista, el febrer de 1914, i l'Ateneu Víctor Català, més elitista i nascut d'una escissió de l'anterior el 1916, que estigueren en lluita i pugna contínua, en la qual en Josep Vicens s'hi veié implicat. Amb el naixement d'aquestes dues noves entitats es desencadenà una rivalitat sens mesura que originà una gran efervescència cultural i esportiva a la vila, ja que ambdós ateneus disposaven de totes les seccions possibles (elenc teatral, equip de futbol, orfeó i escola de música, biblioteca, etc.) i competien en el camp de futbol i a l'hora d'organitzar certàmens literaris, actes festius, sardanes, vetllades artístiques i, fins i tot, a l'hora de contractar les millors cobles del moment. Aquesta gran efervescència, però, fou com l'escuma i, ben aviat, els ateneus desembocaren en sengles centres, el Centre Musical i Orfeònic Ibèria, més laic i d'adscripció obrerista, i el Centre Social i Protector de la Infància, eminentment catòlic.

A l'inici de 1920, la situació familiar dels Vicens era difícil i la proposta rebuda des de Malgrat de Mar, per mediació de l'excalcalde republicà Joan Hugas, per tal que el fill del Xaxu anés a dirigir una coral fou aprofitada com a excusa per a que tota la família (avi Leandre, na Carme Vicens, els Joseps Vicens pare i fill, la seva esposa Caterina Busquets i els petits Josep i Marta) s'hi desplaçés a residir-hi. A partir de llavors, la vida de la família i del Xaxu estaria lligada als negocis de l'hereu (la barberia, la pensió-restaurant Emporium i novament la barberia), a la *Societat Coral La Barretina* i a l'ambient sòciomusical de la vila costanera del Maresme. A Malgrat el sobrevingué l'envíduament del seu fill el setembre de 1920, la instauració de la dictadura de Primo de Rivera el setembre de 1923, el nou casament del fill el juny de 1924 amb Dolors Casas i el naixement de la segona néta, na Pepita, però també entrà amb contacte amb l'anarquisme, mercès a la coneixença de Josep Esgleas i Jaume (conegut com a *Germinal* Esgleas), s'implicà en tots els actes musicals, especialment els corals, veié el naixement del seu quart nét, en Joan (fruit d'un encontre amorós de la seva filla soltera), i, encara que enyorava a tota hora la seva vila, també aprengué a xalar i gaudir dels petits plaers de la vida, com ara els llargs dinars i berenars, i de les noves amistats, com l'Antolín del carrer Mallorca o en Magí Riembau, en Magí *Pàtria*.

Amb la proclamació de la II República el 14 d'abril de 1931, una enorme alegria abordà a Josep Vicens, potser tal vegada com a vaticini del nou canvi de domicili a Girona, que féu ell, la seva filla i el petit Joan el setembre d'aquell mateix any. Per mediació de l'amic escalenc Joan Ballesta *Calafat*, llavors domiciliat a la ciutat, pogueren llogar un pis al carrer Ballesteries i

sobrevisqueren amb els diners que guanyà na Carme netejant cases i en Josep Vicens tornant a fer de músic i treballant de guardaagulles del tren petit de St. Feliu de Guíxols, mercès a l'ajuda que li proporcionà en Ponç Ballesta, germà d'en Joan i treballador dels Ferrocarrils de Catalunya. Durant un breu temps d'aquesta estada a Girona també estigué amb ells l'adolescent Josep Vicens i Busquets que el 1933, amb tan sols 15 anys i després d'haver rebut les primeres ensenyances musicals del seu pare, guanyà per unanimitat una Beca per a estudis de piano de la primerenca Generalitat de Catalunya. Gràcies a aquesta beca, es formà al Conservatori del Liceu de Barcelona amb Guillem Garganta, que li donà una formació pianística notable, i posteriorment estudià harmonia, contrapunt i composició amb Josep Barberà, Montserrat Ayarbe i Josep Muset, respectivament.

A més de freqüentar espais i paratges naturals dels contorns de la ciutat per abstrure's, fer volar la imaginació, recordar l'Escala i, com no, inspirar-se, el Xaxu també participà de les assídues trobades d'escalencs residents a Girona, sobretot per a comentar la situació política, sovint al Centre d'Unió Republicana del carrer del Carme, del qual en Joan Ballesta era el director de llur grup teatral. L'esclat de la guerra el visqué dramàticament i l'afectaren anímicament molt les atrocitats comeses durant el conflicte, període durant el qual en Joan Ballesta cada cop anà prenent més relleu polític a la ciutat fins al punt que va ser el darrer batlle de la Girona republicana, del 28 de gener fins a l'entrada de les tropes franquistes el 4 de febrer de 1939. Aquest fet féu possible, en el tombant de gener a febrer de 1939, la fugida de Josep Vicens (amb 69 anys, ja), na Carme i el jove Joan cap a la frontera francesa gràcies als omnibus que s'organitzaren per a socórrer a la gent gran, les dones i els nens, vehicles que els van deixar prop de la frontera, a la que hagueren d'acabar d'arribar a peu per entrar a França.

Josep Vicens en plena vellesa, quan ja se'l coneixia, familiarment i de forma popular, com l'Avi Xaxu. / Col·lecció família Serrano-Vicens.

Els motius per emprendre l'exili foren el temor a rebre represàlies degut a diferents factors: a més de la participació en moviments i tertúlies federals i republicanes i la possible deriva vers idees llibertàries de l'anarquisme social, Josep Vicens havia compost sardanes amb conegudes melodies compromeses; al seu nét, en Josep Vicens i Busquets, li havia estat concedida una beca per la Generalitat republicana, i els seus dos fills militaven activament en política, en Josep com a socialista i na Carme a la CNT.

Com que el camí per arribar coll del Pertús ja estava saturat de milers i milers de persones (famílies senceres, tartanes i multitud d'objectes s'amuntegaven als marges dels camins i carreteres esperant torn), el Xaxu, na Carme i el jove Joan traspasaren la frontera a peu pel coll de Belitres de Portbou, des d'on foren encaminats al seu destí, el camp de concentració d'Argelers, improvisat a la platja a partir del 3 de febrer de 1939. A l'arribar, però, la situació era insostenible, ja que a les autoritats franceses se'ls havia escapat de les mans i, com a mesura preventiva, se'ls reconduí al nou camp de concentració de St. Cebrià del Rosselló, obert el 9 de febrer a la platja de l'Aigual en unes condicions de salubritat similars a Argelers, però amb l'agreujant que en un dels extrems hi havia aiguamolls. Encara que les autoritats franceses havien previst que aquest

Després de l'exili, el Xaxu retrobà a l'Escala els amics de la infantesa, amb qui passà bones estones, moltes d'elles cantant. / Col·lecció família Astor-Vicens.

fos un camp de classificació, l'arribada massiva de refugiats va fer que també es transformés en un camp d'internament. El desbordament d'aquest camp, orientat només a tropes, novament descol·locà a les autoritats que es trobaren en un atzucac: fer recular a molts exiliats fins al nou i provisional camp de classificació del Voló, situat a uns 30 km a fer a peu i dedicat especialment a dones, criatures i gent gran en trànsit per ser embarcats a l'estació de tren cap a municipis que s'oferien a acollir-los. No obstant això, per a no agreujar encara més la situació, les autoritats franceses accediren a deixar marxar a algunes persones sense implicació política, com fou el cas de la família Vicens, que sortiren del camp i enfilaren el camí que vorejava el mar

en direcció al nord i, després de caminar més de 10 km (més d'una hora) amb un temps plujós, arribaren a la població de Canet del Rosselló.

Arribats a la població de Canet a les darreries de febrer de 1939, ningú els volgué donar hostatge ni soplug, però els recomanaren que s'atansessin fins a la part marítima de la població, el barri de pescadors a redós del port (situat a 3 km, uns 20 minuts caminant), ja que allà segur que trobarien algun espai. Certament, després de preguntar i de ser guiats amunt i avall, encara que amb unes condicions precàries, pogueren establir-se en una petita casa de pescadors que els cedí el patró d'una embarcació a la qual el jove Joan Vicens, amb tan sols 13 anys, s'hi enrolà per fer de pescador i així obtenir uns primers recursos econòmics. Per alleugerir aquesta pèssima situació econòmica, na Carme també buscà feina i un cop la tingué, cada dia es traslladava a Canet per a fer de minyona i fer de dona de la neteja a diferents domicilis, mentre Josep Vicens restava sol en el seu estat de melangia i enfonsament interior.

Essent coneixedor Rafel Torres i Bofill, ex alcalde de l'Escala durant la guerra i també exiliat, que els Vicens eren a Canet, manà que els localitzessin i que els comunicessin que potser els convindria traslladar-se a Perpinyà al seu costat, que ell se'n cuidaria de tot. Comunicant-se de forma ben discreta i privada, després de l'estiu de 1940, quan el Xaxu i els seus

Josep Vicens també rebé l'escalf dels sardanistes, els convilatans i de nous amics. A la foto, amb la família Palau-Oliveras en una pineda de la Clota. Foto: J. Palau (cedida per Ma. Teresa Oliveras).

havien pogut pagar tots els deutes a Canet i tingueren cert pecuni per emprendre la marxa, feren el trasllat i s'establiren en un petit pis del barri obrer del Vernet de Perpinyà. A la ciutat rossellonesa hi romangueren un any i uns mesos, temps durant el qual en Joan féu de jornalier, na Carme netejant llars i el Xaxu fent petits concerts amb la guitarra a amics i a cases de personatges melòmans, activitats que els reportaren els diners suficients per a sobreviure. Durant aquest temps, en Rafel Torres, que es movia un xic en la clandestinitat i d'amagat, contactà amb els responsables de l'oficina d'atenció al refugiat de Tolosa i s'assessorà sobre quins passos s'havien de seguir perquè els Vicenc poguessin tornar i deixar l'exili, sobretot per l'asfíxia i presència dels alemanys a la França ocupada durant la II Guerra Mundial.

Fou així com, un cop arreglats tots els papers a les darreries de 1941, en Rafel Torres ho comunicà als Vicenc i els convencé que havien de retornar, però, per a fer-ho tranquil·lament, calia que novament passessin pel coll de Belitres de Portbou. D'aquesta manera, el 1942 el Xaxu retornà al seu bressol després d'un gran periple de domicilis i després de la gran hivernació personal i musical que li comportà la guerra i l'exili que el marcà per sempre més, ja que molta gent el recorda, durant la postguerra, abstret i amb els ulls fixats en l'infinit, com si visqués en un altre món.

A l'Escala retrobà l'escalf i l'ajuda dels seus conciutadans, dels vells amics i de tots els sardanistes, que li tributaren nombrosos homenatges i audicions de reconeixement (l'Escala i Malgrat de Mar el 1945; Reus, Sabadell i el barri de la Torrassa d'Hospitalet de Llobregat el 1946; Lleida i Barcelona el 1948; Barcelona el 1951 i 1953, o Tarragona i Hospitalet del Llobregat el 1955), amb subscripcions econòmiques populars incloses que l'ajudaren a sortir del pou en el qual es trobava i l'abocaren a compondre de nou, encara que amb un ritme molt diferent al d'abans del conflicte. Des de la seva arribada fins a la seva mort (a excepció dels primers mesos en que es repartiren a les cases de

En els darrers anys des vida, l'Avi Xaxu també participà de les festes locals, com l'Homenatge a la Vellesa, iniciat el 1952. A la foto, de bracet amb Pilar Pellicer.
Foto: J. Lassús (cedida per Pilar Pellicer).

familiars), el Xaxu i els seus residiren a l'immoble del carrer de l'Església 1, una petita caseta de dues plantes de 20 m² cadascuna que els va llogar na Caterina Pujades i Font.

Tot i la penosa vida que passà durant la postguerra, en Josep Vicenc pogué compartir bones estones amb familiars i coneguts, com la família Palau-Oliveras, s'esbargí cantant amb amics de la infància i de tota la vida com en *Pelajo* (Pelai Molinas i Andreu), *l'III* (Francesc Deulofeu i Martí), *l'Esquelleta* (Jaume Juli i Vicenc), en *Damià* (Damià Bonhome i Altrachs) o en *Joan Bolet* (Joan Poch i Pascual), i inclús també va poder participar en les celebracions i activitats festives de la vila, com l'Homenatge a la Vellesa, iniciat la diada del Carme del 1952 i al qual acudí fins l'edició de 1955. No obstant això, en els darrers anys de la seva vida, de tant en tant, féu petites estades a Malgrat de Mar i a Barcelona, amb el nét, i també malaltejà, ja que tingué problemes de circulació sanguínia i patí cremades en un peu (ocasionades per un braser), i encara darrerament, quan es veié mancat de forces, se li administraren injeccions de vitamines i reconstituents.

La tardor de 1955 en Josep Vicenc pronuncià els mots "*De moment he posat oli a la llàntia, però em sembla que aquest hivern farà un viatge molt llarg del qual no en tornaré*", unes paraules que semblaven premonitòries, ja que a les 10 del matí del dimecres 18 d'abril de 1956,

plàcidament i de forma natural, moria als 86 anys d'edat el més popular compositor i músic de l'Escala, l'Avi Xaxu. El seu sepeli, celebrat l'endemà 19 d'abril a l'església parroquial de St. Pere, fou una vertadera mostra de dol col·lectiva, doncs el temple era ple, de gom a gom, de familiars, amics, coneguts, sardanistes, conciutadans i, fins i tot, el seu gran amic compositor i contemporani Vicenç Bou, el *Cantaire del Montgrí*, assistí al comiat del mestre. El darrer adéu del Xaxu es féu a l'antic cementiri mariner i fou enterrat mentre en Carles Sureda i Viñas, amic de la família, agraïa l'assistència de tots, alhora que el poeta escalenc i també amic Josep Sureda i Paradís recitava un emotiu poema dedicat, els darrers versos del qual mai s'oblidaran:

... Adéu cantora cigala,
que ets viscut només per l'art;
nostre orgull i nostre gala.
Adéu Xaxu de l'Escala
contrapunt d'eternitat.

Des de la seva mort, nombroses han estat les activitats sardanistes (aplecs, audicions i concerts) orientades a recordar la petja del mestre i del seu llegat a diferents poblacions, especialment a l'Escala i a Malgrat de Mar. Perpetuen la memòria del Xaxu alguns negocis privats (com el Bar Xaxu a Mataró i Finques Xaxu a l'Escala), la penya barcelonista malgratenca i l'agrupació sardanista escalenca que duu el seu nom i que vetlla per la recuperació i difusió de la seva figura

i obra, o la fossilització del seu nom en carrers i places de diferents municipis (l'Escala, Figueres, Girona, Malgrat de Mar, Olot o Palafrugell).

Però a banda de la seva vida, el que també interessa és la seva faceta musical i, sobretot, el seu llegat. A part de la seva prompta inclinació vers la música (per influència paterna i familiar), la formació musical que rebé, essent infant i comptant amb uns 10 anys, fou de la mà del músic Rossend Mercader i Silvestre, en *Rosendo Cadiraire*, professor i director de la cobla local que li ensenyà el solfeig i el flautí, estudis que posteriorment amplià fent harmonia amb el mestre i compositor Antoni Agramont i Quintana, professor de l'Escola de Música de Castelló d'Empúries, per a la qual cosa li calgué anar a peu a Castelló de forma setmanal durant un temps. No obstant això, i conscient que la música li era assequible i l'aprenia sense gaire esforç, el Xaxu acceptà durant poc temps el guiatge de mestres i, seguint el seu instint innat i natural i, sobretot la seva abnegada afició, s'acabà de formar de manera gairebé autodidacte.

Aquesta facilitat d'aprenentatge l'ajudà a ser un músic polifacètic i a poder tocar diferents instruments, com la tenora, la flauta (a la banda militar i en cercaviles i/o processons), el contrabaix o la guitarra (aquests dos darrers els seus predilectes), però també li possibilità que pogués adaptar-se a les necessitats de les formacions de les quals formà part i pogués tocar altres instruments, com el fiscorn, el clarinet, el flabiol o d'altres que hagué d'ensenyar als seus alumnes.

De forma prematura, als 15 anys Josep Vicens fou el capdavanter d'una cobla anomenada *Cobla de Baix*, *Cobla del Xaxu* o *Els Xaxus*, formada per 7-8 joves músics locals i sorgida en contraposició (política i generacional) a la cobla veterana de la vila, la *Cobla de Dalt* o *Els Cadiraies*, guiada per Rossend Mercader i amb la qual s'establí una forta rivalitat. La tensió anà en augment, però el conegut advocat federal escalenc Lluís Albert i Paradedà acostà posicions i assolí que ambdues formacions es

El 1925 fou cofundador de la 2a etapa de la cobla La Principal de Tordera, on hi romangué les temporades 1925-26 i 1927. / Col·lecció Teresa Pons.

fusionessin en una sola cobla orquestra sota un nom ben representatiu: *L'Aliança*. El conjunt es presentà el març de 1888 sota la direcció del jove Francesc Sala i Ximinis, en *Xiquet*, però les desavinences tornaren a aflorar i els músics experimentats se n'escindiren i reorganitzaren la veterana cobla, coexistència que es mantingué fins el 1894, quan es dissolgué la cobla d'en Mercader. Fou en tornant del servei militar, el 1892, quan Josep Vicens passà a encapçalar *L'Aliança*, una direcció que mantingué fins que el músic Ramon Tasis el substituï de 1902 a 1912, quan s'extingí la formació. El 1906, però, Josep Vicens fundà una nova cobla escalenca que anà guanyant prestigi i que el 1913, a l'incorporar-se els músics de la dissolta *Aliança*, passà a denominar-se *La Principal de l'Escala*, de la qual en fou representant (junt a Ramon Tasis) i director fins el 1919, quan el rellevà Francesc Sala i Flaqué, que la dugué a la 1a Categoria entre 1926 i 1929, quan s'extingí per primera vegada.

Durant el servei militar a Barcelona, Josep Vicens formà part, com a flauta, de la Banda Militar del Regiment Alfons XII, una de les més reconegudes de tot l'Estat espanyol. Col·lecció de l'autor.

A més de la possible actuació a les files de *La Principal de la Bisbal* en la temporada 1919-1920 (cal documentació per confirmar-ho), durant la seva estada a Malgrat de Mar el Xaxu també féu de músic. En els primers anys fou integrant d'una petita orquestrina o quartet (2 violins, contrabaix i piano) que amenitzava els balls i saraus duts a terme a l'estatge de la societat La Barretina i, junt al seu fill, per a la temporada 1923-1924 intentà organitzar una cobla al municipi malgratenc amb la col·laboració de l'ajuntament i amb una subscripció popular per comprar instruments. Sigui com sigui, l'empresa no fructificà i Josep Vicens dirigí els seus esforços fora de Malgrat i, d'aquesta manera, fou cofundador de la 2a etapa de *La Principal de Tordera*, on hi actuà les temporades 1925-26 i 1926-27, i també cofundador de *La Principal de Calella* (Calella de la Costa), de la que en formà part entre 1927 i 1931. Mentre residí a Girona, el març de 1932 fundà la *Cobla Xaxu*, que la temporada següent passà a anomenar-se *La Principal de Girona* i que abandonà el març de 1934, encara que durant els anys gironins Josep Vicens també actuà com a contrabaix titular al teatre i Centre Cultural L'Amistat (patronat jesuïta gironí) per obtenir uns diners extres. Després de l'exili (durant el qual sembla que féu concerts amb la guitarra), Vicens ja no formà part ni creà cap cobla, tot i que entre els anys 1943 i 1945 el Xaxu va participar a la processó de Dijous Sant com a flauta, al costat de Cinto Hereu i Francesc Sala i Sastre, en

en *Xiquet*, de *La Principal de l'Escala* (que visqué la segona època de 1939 a 1957), i també tocà la guitarra i cantà amb els seus amics, fos de forma privada o actuant sota el nom de *Quintet Escala*.

A més d'intèrpret i músic, un cop obtingut el títol de mestre compositor als 18 anys, en Josep Vicens començà a impartir lliçons de solfeig i d'instruments i és ben sabut que, a alguns alumnes, els ensenyava a canvi de fer d'aprenents a la barberia. Alumnes seus foren els escalencs Francesc Sala i Flaqué, Joan Lassús i Colomeda, *Cinto Hereu* i *Callol*, *Ramonet Tasis* i *Ferrer* o el seu propi fill *Josep Vicens i Mornau*, entre d'altres, i també *Joan Vilà* i *Ayats*, de *Riumors*, o *Josep Ma. Vilà* i *Saliner*, de *l'Armentera* (però ràpidament adoptat per *l'Escala*), encara que els seus dos grans alumnes foren l'excel·lent cornetí *Pere Ferrer* i *Marqués*, en *Pere Tano*, i el gran solista *Albert Martí* i *Galceran*, el *Rei de la tenora*. Entre 1914 i 1919, ajudat al piano del seu fill o d'en *Josep Ma. Vilà*, també impartí classes de solfeig i cant als membres de l'elenc teatral i als fills, especialment les noies, dels afiliats a *l'Ateneu d'Art i Cultura*, deixebles que integraven *l'Orfeó Els Atlants* de la mateixa entitat, tasca que prosseguí efímerament al *Centre Ibèria*. L'experiència d'ensenyar cant ja l'havia posada en pràctica a les acaballes del s. XIX, quan formà musicalment i dirigí als integrants de la coral *La Unión Escalense*, entitat que debutà durant la festa major de 1895 i que rivalitzava amb la *Societat Coral La Marinera*, dirigida pel jove professor *Joaquim Busquets*.

No obstant tot això, la faceta més coneguda de Josep Vicens és la de compositor de sardanes. De forma repetida s'ha afirmat que fou autor de més de 500 sardanes, una quantitat que potser caldria matisar, ja que recomptes acurats i documentats indiquen una quantitat propera a les 350 peces (d'unes 80 només es coneix el títol), d'entre les quals hi ha una desena de sardanes revesses, una sardana obligada de tenora (*Sol picant*) i una altra obligada de trompeta (*La violeta*), 4 sardanes compromeses políticament (*La internacional*, *Catalunya avant*, *Llibertària* o *Dia de festa*) o les abastament conegudes *Bona festa*, *Carícies*, *La plaça del firal*, *El cant del batre*, *La segadora* o *La Roca del Cargol*, entre d'altres. A trets generals, la seva obra sardanista es podria dividir en diferents etapes: inici i tempteig (*l'Escala*, 1885-1920), encetada amb la primera sardana, *La filosa* (1885); desenvolupament i consolidació de l'estil (*Malgrat*, 1920-1931), coincidint amb el canvi de domicili; maduresa de l'estil (*Girona*, 1931-1936); el parèntesi i l'exili (1936-1941), el temps de silenci compositiu, i la fase final (*l'Escala*, 1942-1956). Els títols d'aquest darrer període sempre feren referència a *l'Escala* o estigueren dedicats a amics o com agraïment pels homenatges i reconeixements rebuts.

Però per a treure còpia de les seves composicions (car llavors no existia la fotocopiadora), i aprofitant que servien com exercicis pràctics d'estudi per al solfeig, el *Xaxu* es valgué dels seus deixebles, entre d'altres el seu propi fill, *Josep Vicens i Mornau*, en *Joan Lassús* o en *Josep Ma. Vilà* i *Saliner*. Fora de l'àmbit d'ensenyament, durant l'estada a *Malgrat* el copista fou el propi *Josep Vicens* i

Com compositor de cobla-orquestra, també fou autor de música religiosa, de concert o ballables, fossin més moderns o balls vuitcentistes, com valsos jota o americanes.

Foto: Col·lecció família Forcada.

Mornau i durant l'etapa gironina ho fou el nét *Josep Vicens i Busquets*, encara que el gran copista del *Xaxu*, durant les dues etapes escalenques, fou el seu gran amic escalenc *Francesc Ballesta* i *Molinas*, en *Xicu Calafat*.

Pel que fa a la valoració de la seva obra sardanista, actualment *Josep Vicens* és reconegut com un dels tres compositors populars (més *Josep Saderra* i *Vicenç Bou*) que eixamplà l'horitzó sardanista entre les masses de dansaires i, tot i que ha estat un xic oblidat, les seves sardanes sempre són apreciades i ben acceptades a les audicions i ballades, encara que no sempre fou així, ja que, durant les tres primeres dècades del s. XX (1900-1930), fou un autor força atacat pels sectors musicalment més exigents (de la línia dels compositors garretians), que trobaven les seves melodies molt senzilles, repetitives i poc treballades (adduint a la seva manca de formació musical), però obviant la seva frescor, espontaneïtat i inspiració, elements que arribaven ràpidament als sardanistes. Actualment, analitzada l'obra conservada (que caldria estudiar millor), la visió és una altra. El mestre *Lluís Albert* - del qual és sabuda la simpatia que li mereixen els modestos compositors - en alguna avinentesa ha dit, somrient amb benèvola ironia, que "el *Xaxu* era un *Wagner*, comparat amb *Vicenç Bou*".

A banda de la seva popularitat sardanista, el *Xaxu* fou un autor de la seva època i, per tant, fou un compositor de cobla-orquestra, és a dir, que escrivia sardanes a l'igual que qualsevol altre tipus de música que requerís la seva formació, abraçant diferents camps i gèneres musicals, encara que molta d'aquesta obra musical (igual que de sardanes) s'ha perdut. Respecte a l'àmbit orquestral, d'entre els ballables composà des de balls vuitcentistes, com *rigodons* (*Los Voluntarios*) o *americanes* (*El primer beso* o *Isabelita*), a més actuals, com *rumbes* (*Rumba*), *tangos* (*La chulona*), *foxtrots* (*Selección fox*), *pasdobles* (*El mosquito*, *Vallejo*, *Pasodoble nº 11*, etc.) i *ranxeres*, però també *valsos lents* i nombrosos *valsos jota* (*Arrollador*, *Baturra*, *El barbián*, *El descamisado*, *Viva la jota*, etc.). En obres de concert, es coneixen el poema per a 3 cobles *Dolça Terra*, estrenat el 1928 a *Barcelona*, la fantasia per a cornetí *Cantos de Aragón*, les simfonies *La filla del marchan* o *Remor de*

fulles, la rumba per a piano i guitarra *Soy guitarra*, la serenata *Serenata azul* o tota una sèrie de melodies (*Melodia*, *Melodia n° 4* o *Melodias Hawaianas*).

A part de dues marxas per a cercavila (*Marxa núm. 1* i *Marxa núm. 2*), en el camp de la música religiosa Josep Vicens fou autor de diversos avemaries, un ofici-missa i un himne, amb lletra de Mn. Antoni Dalmau i estrenat el 1905. Pel que fa a les incursions teatrals i escèniques, composà la música de 3 obres: *Muset i Bernadeta* (1917), sarsueleta infantil en 2 quadres i amb llibre de Josep Ma. Folch i Torres; *La llegenda dels bons navegants* (1919), sarsuela en 1 quadre i amb llibre de l'escalenc Joan Ballesta i Molinas, i *Reparada* (1933), comèdia lírica en 1 acte i amb llibre de Josep Camó i Garriga. I, finalment, a més del poema simfònic per a cor i orquestra *Esclats de primavera*, destaca l'aportació del Xaxu en el camp de les obres corals i per a orfeó, ja sigui amb les diverses caramelles i estudiantines, els valsets mariners *Blanes marinera i pescadora* (1929) i *Cançó marinera* (1946), la cançó bucòlica *Dalt la muntanya*, la peça per a orfeó *Records d'infantesa* i la caramella *La sultana*, les caramelles *Pascua* (de 1921 i amb lletra i arranjamet de Josep Vicens i Mornau), el vals de caramelles per a 3 veus d'home *El meu cant* (de 1924 i amb lletra de Francesc Castells), el cant èpic per a 3 veus d'home *Pàtria* (amb lletra de l'apotecari federal escalenc Jaume Forn i Ferran i estrenada per la festa major de 1895) o tot el seguit de sardanes corals, de les que sobresurten els títols *Bona festa*, *Camí de la masia*, *Cançons que tornen*, *Carícies*, *La cançó de la pastora*, *La Roca del Cargol*, *La segadora*, *Les noies de la costa*, *Mirant l'aimada*, *Nit de Sant Joan* o *Nostre cant*, la majoria amb lletra de Lluís Garriga, però també d'André Tey, Josep Ma. Lloveras, Joan Viladoms o Antoni Vives. Moltes d'aquestes sardanes es varen popularitzar amb les interpretacions del grup d'havaneres *Els Pescadors de l'Escala* i amb les adaptacions que el mestre Lluís Albert en va fer per a la dissolta *Coral Empòrium* de l'Escala, de tan bon record, així com la coral *La Barretina* de Malgrat, el *Cor Indika* de l'Escala i d'altres.

Tot aquest és el patrimoni humà històric i musical que Josep Vicens i Juli, conegut com l'Avi Xaxu, llegà a tots els escalencs, empordanesos i catalans per a que el recordéssim per sempre més. Així sigui. Amunt el Xaxu!

Jordi Gallegos i Córdoba
Llicenciat en Història

Centre Musical i Orfeònic IBERIA

LA ESCALA

Avui dia 2 de Febrer de 1919

EXTRAORDINARIA VETLLADA LIRICA - TEATRAL
a càrrec de l'Agrupació Fontova (Secció del Centre)
i quina Vetllada es celebrarà en el Teatre Guimerà
(Sala de Josep Sureda), a les 9 i mitja en punt de la
nit, amb la cooperació de l'Orquestra La Principal
d'aquesta vila.

PROGRAMA

I. Estrena del quadre líric en un acte, lletra del jove aficionat senyor Joan Ballesta i música del popular mestre Josep Vicens (Xaxu), que porta per nom

La llegenda dels bons navegants

obra que serà presentada amb tota propietat i baix el següent

REPARTIMENT

Berta . . .	Srta. Maria Oliveras	Esteve . . .	Sr. Pere Paltré
Ciò . . .	« Adela Rosés	Jaume . . .	« Pons Ballesta
Nadalet . . .	Sr. Joan Ballesta	Cebrià . . .	« Ramón Guerra

Chor general

II. LA PARTIDA AL DEBER, duett per na Maria Oliveras i Pere Paltré.

III. ESCENA PASTORIL, duett per na Adela Rosés i Joan Ballesta.

IV. La juguina en un acte i en prosa original den Lambert Escaler que porta per nom

L'AMIC CIRERA

REPARTIMENT

Celia . . .	Srta. Maria Oliveras	Eduart . . .	Sr. Joan Ballesta
Mònica . . .	« Adela Rosés	Geroni . . .	« Pons Ballesta

Finalitzarà la Vetllada, am un lluit **BALL**, en obsequi als nois i noies que hi assisteixin.

PREUS: Entrada i cadira 40 cts. General, 30 cts.

Els socis tindran l'entrada lliure havent de satisfer solament **20 cts.**, per la cadira.

NOTA.—Se suplica al públic que siga puntual, doncs la Vetllada començarà a l'hora indicada.

A més d'una obra de Josep Ma. Folch i Torres, el Xaxu musicà la sarsuela *La llegenda dels bons navegants*, obra del seu amic Joan Ballesta i estrenada a l'Escala el 1919.

Col·lecció família Flaqué-Callot.

A Tordera, Josep Vicens també s'implicà en la vida musical i cultural de la vila i establí amistats amb lletraferits, com Josep Camó, al qual musicà la seva comèdia *Reparada*. / Col·lecció família Camó.

Imatges amb història

AVIÓ ALEMANY ESTAVELLAT A LA CLOTA

El dia 24 de desembre de l'any 1942, un avió alemany va caure al mar, molt a prop de la Clota, per causes desconegudes. Era un Junkers Ju 88 A 1-4.

Aquest tipus d'avió ja va ser utilitzat durant la Guerra Civil Espanyola per la Legió Cóndor que va donar suport a Franco i, per la seva gran versatilitat, s'utilitzà per als nombrosos bombardeigs que sofriren les poblacions de la rereguarda.

Se'n fabricaren un total de 10.774 unitats. La tripulació d'aquest bimotor estava formada per quatre persones. Les seves dimensions eren de 20 metres d'envergadura, 14,4 de longitud i 4,85 d'altura.

El seu pes màxim arribava als 14.000 quilos. El seu armament era de 500 kg. de bombes a l'interior, 1.000 kg. sota les ales i, a més, també disposava de 9 metralladores mg. 81 de 7,9 mm.

La tripulació, després de ser rescatada sana i estèlvia, fou allotjada a l'Hotel Ampurias i més tard repatriada al seu país d'origen, Alemanya.

Les restes de l'avió, una vegada recuperades, varen ser venudes com a ferralla. El mes d'abril de 1982 foren recuperats els dos motors de l'avió.

Les fotografies que il·lustren aquest article de l'any 1942 (les dues primeres), varen ser fetes pel fotògraf escalenc Joaquim Palau i ens han estat cedides pel seu fill, Ramir Palau Oliveras. Ramir Palau és l'autor de la resta de les fotografies fetes l'any 1982.

Centre de Documentació i
Recerca Històrica
de l'Escalà

Cedrhe

www.cedrhe.cat · cedrhe@cedrhe.cat

Consell de redacció

illa mateua
CAMPING RESORT

Avda. de Montgó, 260 · 17130 L'Escalà · Girona · Tel. +34 972 77 02 00 · Fax +34 972 77 20 31
info@campingillamateua.com · www.campingillamateua.com

LA POSIDÒNIA: EL TRESOR AMAGAT DE L'ESCALA

Alguna vegada has sentit curiositat sobre el munt de fulles marrons arrossegades a la sorra per l'aigua quan passeges per la platja de Cala Montgó o Riells? Són les fulles mortes, que "cauen" cada hivern d'una planta que viu sota l'aigua, la *Posidònia Oceànica* o alga de vidriers. El seu nom prové de Posseidó, el déu Grec del mar. Si els pilons de fulles es deixen a la platja, es forma una xarxa tròfica (d'alimentació) molt complexa, a més el pilons de fulles ajuden a protegir la costa de l'erosió i produeixen sorra en forma de carbonat i curculles de silici. La *Posidònia Oceànica* va evolucionar a la terra i va tornar al mar fa milions d'anys. Com a planta que és, té arrels, tija i fulles (d'entre 20 i 80 cm. de llarg) i pot donar flors i fruits amb llavors, que es diuen "olives de mar". Hi ha un rizoma a la base de cada planta que, de fet, és una modificació de la tija a la platges amb un fons de *Posidònia Oceànica* podem trobar unes estructures esfèriques que anomenem pilotes de mar o boles de molsa. Aquestes provenen de la descomposició de la base de les fulles de posidònia (o del seu pecíol) format per fibres molt resistents a la descomposició que amb el moviment de l'aigua produeix estructures esfèriques.

Tradicionalment, als països del Mediterrani, es feien servir les fulles seques de *Posidònia Oceànica* com a material per embalar i transportar articles fràgils de vidre o ceràmica i per portar peix fresc de la costa cap a les ciutats. Com que es troben menys paràsits a les fulles de *Posidònia oceànica* que a la palla, es feien servir als estables per insular teulats i per omplir coixins i matalassos per tal de prevenir malalties respiratòries. També es feien servir com a medicament per a pal·liar malalties de la pell i els dolors a les cames produïts per les varius.

La *Posidònia Oceànica* es troba únicament al Mediterrani, on creix en llits que cobreixen entre 25.000 i 50.000 km² de zones de costa, que corresponen a un 25% del

Antedon Mediterranea (clavellina o comàtula) És un equinoderm que s'alimenta de petits animals que viuen a les fulles de la *Posidònia*.

fons marí entre 0 i 40 metres de profunditat i es troben en profunditats d'entre 0 i 40 metres. Es diu que la *Posidònia oceànica* és el "pulmó del Mediterrani", gràcies a la gran quantitat d'oxigen que aporta a les aigües costaneres, produint un promig de 5.110 litres/m²/any. També absorbeix el diòxid de carboni, emmagatzemant un promig de 83 gr./m²/any i ajudant a pal·liar els efectes del canvi climàtic.

La *Posidònia Oceànica* creixen molt a poc a poc, només entre 1 i 6 centímetres a l'any, però amb el pas de milers d'anys formen praderies senceres, àmplies extensions que sustenten una gran varietat d'espècies. La *Posidònia Oceànica* necessita aigües transparents, ja que necessita la llum pel procés de la fotosíntesi. És per això que la presència de grans i denses praderies és un clar senyal de la qualitat de l'aigua.

De fet, les praderies de *Posidònia Oceànica* són un indicador excel·lent de la qualitat ambiental, ja que només poden viure en aigua neta i sense contaminació. Malgrat la important legislació existent sobre la seva protecció, aquesta espècie es veu igualment amenaçada per la contaminació, el desenvolupament de la costa, la presència de granges de peixos, la pesca d'arrossegament i els danys causats per les àncores de les embarcacions. Estudis ben documentats demostren que el 45% de les praderies de *Posidònia Oceànica* existents al Mediterrani han notat alguna reducció en l'àmbit, densitat i/o cobertura i que el 20% de les praderies han disminuït severament des dels anys setanta. De les grans extensions d'algues de *Posidònia* existents a l'estat espanyol, el 60% estan en clar declivi, a raó del 5% cada any. Un estudi cartogràfic realitzat el 2002 dels 595 quilòmetres de costa catalana va trobar que a la zona de Tarragona hi havia 2.483 hectàrees de *Posidònia Oceànica*, a la regió de Barcelona 1.275 i a la costa gironina només n'hi havia 302 hectàrees. A prop de l'Escala, les praderies de *Posidònia Oceànica* de Cala Montgó i del voltant de l'Illa Mateua fan venir centenars de submarinistes i persones que volen observar el fons marí cada estiu, gent que ve per les aigües clares i la quantitat de vida marina que hi ha gràcies a aquestes praderies.

Les fulles i els rizomes de la *Posidònia Oceànica* augmenten la superfície disponible per a espècies sèssils (sense moviment) i donen refugi a les espècies mòbils, sustentant una comunitat diversa on s'han identificat més de 700 espècies diferents. A les fulles de la *Posidònia Oceànica* hi viu una comunitat complexa, amb gran quantitat de micro i macro algues epífites (qualsevol planta que creix sobre un altre vegetal), hidroïdeus i briozous. Aquests fan d'aliment per una gran varietat de mol·luscs, crustacis i peixos.

Les garotes o eriçons pertanyen al grup del que anomenem equinoderms. Són capaços de digerir la lignina dura de les fulles de la *Posidònia Oceànica*. També hi ha delicades clavellines i ofiures. Els equinoderms que s'hi troben més sovint són els cogombres o botifarres de mar, que juguen un paper important a l'hora de filtrar els sediments. D'entre aquests, la *Holothuria tubulosa* és la que predomina. També s'hi troben moltes espècies de poliquets (*Polychaeta*), un tipus de cucs, que viuen en el substrat interior de les praderes de *Posidònia Oceànica* i al voltant dels rizomes s'hi troben porífers (esponges de mar).

Un voluntari de Kenna Ecodive mesurant la *Posidònia Oceànica* amb un quadrat, fent un seguiment de les pautes de creixement d'aquesta planta a la base de recerca a Cala Montgó dins el projecte Silmar.

Syngnathus typhie (agulleta o peix agulla). Aquest animal ha desenvolupat un morro pla per camuflar-se perfectament entre les fulles de la *Posidònia* oceànica. Depèn totalment de l'hàbitat praderia, cada vegada es fa més difícil trobar-lo degut que es van destruint les grans extensions d'aquesta planta.

Sardinella aurita (alatxa). Els bancs d'aquests petits peixos s'alimenten als llits de les extensions de *Posidònia* durant l'estiu i representen una important font d'aliment per a peixos depredadors més grans.

Les praderies de *Posidònia Oceànica* tenen un valor molt important com a viver per diverses espècies comercials, com per exemple, les anxoves, les alatxes i els besucs, que hi troben aliment i refugi quan estan en l'etapa juvenil. Les espècies residents més comuns són els gòbids (*Gobius spp.*), els làbrids com el tord (*Labrus merula*, *L. viridis*, *Symphodus spp.*, *Coris julis*), i els espàrids com el sard (*Diplodus spp.*). També hi ha espècies que viuen entre les fulles, com poden ser el *Opeatogenys gracilis*, el *Syngnathus typhle* (peix agulla) i les espècies de cavallet de mar amenaçades (*Hippopraderia hippopraderia*).

La xucla (*Spicara maena*), que fa servir les praderies com a lloc de reproducció i aparellament, assumeix una coloració iridescent de diverses tonalitats de blau durant la temporada d'aparellament, quan formen i defensen els nius dins de les praderies de *Posidònia*. La tuta o castanyola (*Chromis chromis*) també posa els seus ous dins les praderies, però aquesta vegada són les cries les que tenen una coloració de blau iridescent, que canvia a marró a mesura que van creixent.

La salpa (*Sarpa salpa*) és l'única espècie de peix capaç de digerir fulles de *Posidònia* oceànica gràcies a un bacteri que té a l'intestí. Grans bancs de salpa s'alimenten en les praderies cada estiu, igual que els ramats de vaques, per això amb anglès se'ls anomena cow bream (literalment: "besuc vaca").

A dins el substrat, on hi ha el rizoma, podem trobar algunes espècies sèssils (sense moviment) que bàsicament només es troben en praderies de *Posidònia* amb una bona salut. Aquest és el cas del mol·lusc que anomenem nacra (*Pinna nobilis*), a causa de ser un animal filtrador (s'alimenta filtrant l'aigua i aliments a través del seu cos), la seva longevitat i el creixement és lent i són molt bons indicadors de la qualitat de l'aigua i l'estabilitat mecànica dins de les praderies.

Un voluntari de Kenna Ecodive mesurant la Posidònia Oceànica amb un quadrant, fent un seguiment de les pautes de creixement d'aquesta planta a la base de recerca a Cala Montgó dins el projecte Silmar.

Desafortunadament, la majoria de les mostres grans i velles de nacra a Cala Montgó van ser destruïdes durant el temporal del dia 26 de desembre del 2009, junt amb, probablement, un 25% de la praderia de Posidònia Oceànica. La *Pinna nobilis* o nacra, és una espècie protegida però, igual que la Posidònia, també és vulnerable als danys procedents del nombre d'embarcacions que amarren a Cala Montgó cada estiu.

Gaynor Rosier, membre de Kenna Eco Submarinisme, ha estat duent a terme investigacions a la Posidònia Oceànica de l'Escala durant els darrers 8 anys. Des del 2009 també ha estat coordinadora dels voluntaris del Projecte Silmar, que està investigant dues estacions de recerca a L'Escala, situades a Cala Montgó i a prop de l'illa Mateua. Ella mateixa fa immersions en aquests llocs per controlar la salut de les praderies de Posidònia Oceànica i per recollir dades sobre espècies indicadores que mostren quin és l'impacte mediambiental sobre l'ecosistema. Bussejadors voluntaris de tot el món vénen a l'Escala a la primavera i a l'estiu per ajudar Gaynor en aquesta activitat de conservació marina. "Una de les coses més destructives que veiem i que afecta les praderies de Posidònia de Cala Montgó són els vaixells que hi amarren. La Posidònia creix molt lentament i un amarratge pot destruir dècades de creixement en segons", afirma Gaynor.

Cala Montgó es troba actualment dins del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter. Gaynor i el seu equip de voluntaris fan un seguiment de l'ecosistema a mesura que les normatives de protecció entren en vigor. La mesura més important ha de ser una estricta regulació de l'amarratge d'embarcacions marines.

Així que la propera vegada que vegis muntanyetes de fulles marrons a la platja, recorda que és gràcies a la *Posidònia Oceànica* que els escalencs ens beneficiem de la transparència de les aigües i de l'abundant vida marina que atrau molts turistes al nostre bonic poble costaner.

www.marine-life-costa-brava.org

Les praderies de *Posidònia Oceànica* estan protegides a nivell europeu per la Directiva Hàbitats de la Comunitat Europea com a hàbitat prioritari (Dir. 92/43/CEE 21/05/92 i 97/62/CE 27/10/1997) i com a una espècie (Conveni de Berna, Annex 1). La pesca d'arrossegament

del fons està expressament prohibida en les praderies de Posidònia (Normativa sobre pesca 1626/94). A nivell nacional i regional, les praderies de Posidònia Oceànica estan protegides: a Espanya (RD 7/12/1995, BOE nº310) i a Catalunya (Espanya, Ordre 91.210.098 DOGC núm. 1479 12/08/1991), on totes les espècies de fanrògames estan protegides.

A la zona estrictament protegida de les Illes Medes s'hi han instal·lat 54 amarratges controlats i l'amarratge lliure està prohibit des del 1994. Les despeses d'instal·lació i gestió són, en gran part, cobertes amb una petita quota de 3,5 € per usuari d'amarratge.

Sarpa Salpa (salpa). La salpa té la capacitat de digerir la lignina dura de les fulles de la Posidònia, un component químic de difícil digestió per a la majoria d'espècies. Podem trobar grans bancs de salpes a les praderies durant la primavera i l'estiu.

Syngnathus typhle (agulleta, peix agulla). Té una boca diminuta, igual que els seus parents, els cavallets de mar, i s'alimenta de petits crustacis que viuen entre l'hàbitat de la Posidònia.

Gaynor Rosier

* (Article traduït de l'anglès per Verònica Lambert)

* Amb la col·laboració d'Ariadna Armas.

* Totes les fotos corresponen a Cala Montgó i han estat realitzades per l'autora de l'article.

La prestatgeria

AURORA BERTRANA

VENT DE GROU

ARA I ACÍ
ALFAGUARA

Títol: *Vent de Grop*

Autora: Bertrana, Aurora

Ediciones Alfaguara, Madrid, 1967. 179 pàgines. Descatalogat

Vent de Grop és una novel·la narrada i viscuda a l'Escala dels anys 60 del segle passat. És una novel·la romàntica? És una novel·la al·legòrica? És una novel·la històrica? És les tres coses alhora. Es tracta d'una novel·la romàntica centrada en la història d'amor i desamor que en Rafel, jove escalenc, gaudeix i sofreix amb una bella turista londinenca que respon al nom de Mabel. Tot dos junts viuran les exquisitats l'un de l'altre. Però aquest elixir a en Rafel li costarà la incomprensió d'una família i d'un poble que, passat l'estiu i l'abandonament de la Mabel, el sentenciaran a la solitud i l'aïllament. Aquesta condemna l'empenyerà a una recerca que serà una fugida del poble i de si mateix, per escapar d'un destí que no desitja. És també una novel·la al·legòrica perquè en Rafel són tots/es aquells/es joves que subjugats per una tradició mal acceptada sobreviuen en unes condicions de vida reprovables que eren les dels anys de 60, quan l'Escala era bàsicament un poble de pescadors. Aquesta necessitat vital de crear una nova realitat, es veu oprimida pel pes del passat i la tradició que, en aquest cas, representen els pares i veïns d'en Rafel. Amb l'arribada del turisme, la Mabel, s'obra una oportunitat real de pensar unes vides alternatives, noves perspectives de les que s'enamora i que reclamen noves llibertats no exemptes de conflictes -digui's el poble o país franquista. És, finalment, una novel·la històrica, perquè al llarg de la història d'en Rafel i la Mabel, reviuem com era l'Escala l'any 67, física, antropològica i econòmicament. Com eren els carrers, les botigues, les persones i famílies, les professions i aficions. Fins i tot, podrem conèixer (reviure per alguns) aquelles expressions que usaven els nostres convilatans i que avui han estat oblidades. Tanmateix hi trobarem, una societat oprimida per un règim que l'ha condemnat a un passat contra el qual només es podrà lluitar mercès al respir econòmic i cultural que representarà l'arribada del turisme al nostre País. *Vent de Grop* és, doncs, la lectura d'una història d'amor al·legòrica.

Aquesta novel·la, basada en la història d'un escalenc real, que tots hem conegut, va ser portada al cinema l'any 1970 amb el títol de *La larga agonía de los peces fuera del agua*. El protagonista de la pel·lícula, en Rafel, fou Joan Manuel Serrat. AP.

Títol: *Aires escalencs*

Autor: Cor Indika

Afònix. L'Escala. 2011. 10€

El passat dia 27 de febrer de 2011 es va enregistrar al Museu de la Anxova i de la Sal de l'Escala aquest disc compacte que ara ressenyem. Es tracta d'un disc de 17 cançons dirigit per Ramon Manent i interpretat pel *Cor Indika*, amb Perepau Jiménez a l'acordió diatònic; Francesc Tomàs "Panxito" al violí, guitarra i guitarró, i Albert Dondarza al violí, llaüt i percussions.

Es tracta de 17 cançons enregistrades en motiu de la commemoració del desè aniversari del *Cor Indika*. Cançons fidels al llegat cantaire escalenc. Cançons tradicionals en què el paisatge, l'ambient mariner i la tradició esdevenen el fil conductor d'aquest treball. Trobem cançons tan emblemàtiques del cançoner escalenc com *Muntanyes del Canigó*, *Ei mar és bell*, *Carícies*, *Cala Montgó* o *Plora guitarra*. Altres cançons recuperades com *Les barcades*, recuperada per Sidro Pagès del repertori familiar o *Aquesta nit he somniat*, que la cantava Marcelo Pagès. Un excel·lent treball de recuperació i difusió d'una part del nostre patrimoni immaterial. JB.

Títol: *Escola Empúries, 75 anys fent camí* (1936-2011).

Autor: Diversos autors

Impremta Pagès, L'Escala, 2012. 513 pàgines. 25€

En el marc dels actes de celebració del 75è aniversari del Col·legi Públic Empúries de l'Escala s'ha editat aquest llibre que presentem. Es tracta d'un llibre molt ben dissenyat que ha comptat amb la intervenció d'un total de 66 persones i que inclou unes 500 fotografies que documenten la història, no només de l'escola, sinó també de la història, la vida, el tarannà, la docència i, en definitiva, la vida no només d'una escola sinó també d'una població emmarcada per una època que abasta des de la seva inauguració en plena època republicana, passant per la guerra civil i el franquisme, la transició cap a la democràcia i fins a l'època actual plenament democràtica. Descric els embats docents que colpegen l'escola en els diferents períodes. L'escola en català de l'època republicana, el català perseguit a l'escola durant el franquisme i la recuperació del català a l'escola quan el franquisme agonitzava, que porta ja en plena transició el model actual d'immersió lingüística. La coeducació en les seves etapes, separació entre nens i nenes durant el franquisme i classes unitàries posteriorment, etc.

Aquesta publicació és també, però, un llibre de memòries coral on mestres i ex-mestres, alumnes i ex-alumnes, personal no docent i mares i pares d'alumnes i ex-alumnes donen la seva visió particular de l'escola, el poble i el moment que els va tocar viure. Una interessant cronologia emmarca els diferents articles que al llarg del llibre anem trobant. I tot plegat regat amb unes 500 fotografies de totes les èpoques. Fotografies en sèpia, en blanc i negre i color. Fotografies que ens fan somriure i on reconeguem cares que hem conegut de més grans, on veiem companys que fa temps que no veiem i on recordem mestres que ens van marcar i que feia temps que no teníem presents.

Un llibre que constata la història viva d'un poble a partir de la història de la seva escola, sòlidament edificada en un edifici inaugurat fa 75 anys i que s'ha anat transformant, adaptant-se als nous temps i necessitats. JB.

Títol: *Records d'una escola*

Director: Roman, Carles

Produccions Nicinc, L'Escala, 2012. 117 minuts. 10€

Un altra agradable sorpresa ens han portat els actes de celebració del 75è aniversari de l'escola Empúries de l'Escala, en aquest cas *Records d'una escola*. Es tracta d'un documental en format dvd de gairebé 2 hores de durada que, d'una manera molt amena, a través de 26 testimonis molt personals, bàsicament antics alumnes del col·legi, ressegueix la història de l'escola. Les diferents generacions d'ex-alumnes van discorrer al llarg del documental, des d'alumnes del curs 1936-37 a alumnes del curs actual i, a partir de les seves experiències, van glossant un retrat íntim no només d'una escola sinó també d'un temps, d'un poble i la seva gent. JB.

Títol: *En Vadoret d'Empúries*

Autor: Pibernat, Robert

Impremta Pagès. L'Escala, 2012, 69 pàgines. 15 €

Aquest conte escrit pel malaguanyat col·laborador de *Camí de Ronda*, Robert Pibernat és, a part d'una molt bona idea, una oportunitat per fer difusió al públic infantil, d'una manera entenedora, de la nostra història més clàssica. Així, l'indiketa Vadoret, la grega Focea i el romà Escipió es van movent pel conte intentant acostar la vida dels nostres avantpassats d'una manera clara i rigorosa als més petits. Els dibuixos que acompanyen el conte també són obra de l'autor, Robert Pibernat. Una molt bona idea per regalar als més joves lectors de casa. JB.

BIENVENIDO A SARAJEVO,

HERMANO

Slobodan (Boban) Minic

Icaria La mirada crítica

Títol: *Bienvenido a Sarajevo, hermano.*

Autor: Minic, Slobodan (Boban)

Icaria editorial, Barcelona, 2012. 246 pàgines. 20€

Aquest llibre d'Slobodan Minic, conegut com a Boban, és un selectiu recull de records de mil dies d'enclaustrament d'ell i la seva família a la ciutat de Sarajevo. Amb un castellà perfecte, un lèxic ric, extens, diàfan i entenedor, l'autor ens endinsa dins les seves memòries de guerra amb una transparència emocional que de forma captivadora duu al lector a entendre les vides que la guerra va trencar. Malgrat que aquestes memòries són autobiogràfiques i l'autor parla en primera persona, el lector s'adonarà ben aviat com al llarg de les pàgines el vertader protagonista és, en realitat, la ciutat de Sarajevo. A través de les experiències i sentiments d'Slobodan, es visualitza com una ciutat moderna, tolerant i cosmopolita, sofreix una llarga i letàrgica mort. Com la ciutat queda dividida i les persones segrestades en un laberint de sentiments de pertinença excloents i genocides, que fan que persones com Slobodan (que significa llibertat) acabi dient-se Boban (sense nom).

Les memòries estan integrades per un sintètic i succint repàs dels mites nacionalistes elaborats de les regions que componien l'antiga Iugoslàvia, que van ser la gènesis del odi desencadenats al llarg del conflicte. Un petit recorregut a través de la pel·lícula *Papá está en viaje de negocios* ens dóna notícia de quina va ser la ruptura cultural i social que suposaren els odis desencadenats pels sentiments excloents. Una ràpida i emotiva fotografia de la seva família, de la que va sobreviure i la que no... Les amistats perdudes i els dies fragmentats del seu lloc de treball com a periodista a Ràdio Sarajevo. De la mesquinesa, manca d'escrúpols i maldat que es pot amagar dins d'una ànima humana, però també la generositat i bondat que emergeixen entre les persones en situacions il·limitadament dramàtiques i tràgiques. Comptat i debatut, doncs, tot això representa la mort interior i exterior d'unes vides fragmentades per la guerra al llarg de la desaparició de la Sarajevo tolerant i cosmopolita, sintetitzades per unes paraules que el mateix autor cita de Ivo Andrić, que dóna idea de quines experiències hi ha al darrere de la persona que escriu lletra a lletra les pàgines de *Bienvenido a Sarajevo, hermano*:

“La muerte es como un rayo. Sabes que existe, has leído sobre el fenómeno y has pensado en ello a menudo, así de manera imprecisa, sin método ni conclusión. A veces lo mencionabas conversando o escribiendo, siempre prudente y tranquilo, como si lo supieras todo acerca de la muerte. Pero cuando golpea realmente a tu alrededor, cuando inesperadamente se lleva a alguien a quien amas y con cuya existencia has unido tus momentos más queridos, te das cuenta de que no sabes y nunca has sabido qué es la muerte, de la que hablabas o escribías superficialmente, y sin sentido. Creías saberlo porque eras capaz de escribir unas cuantas frases poéticas sobre los cementerios viejos, y de repente comprendes que esto no tiene ninguna relación verdadera ni con la vida ni con la muerte”. AP.

VÍCTOR CATALÀ UNA BIOGRAFIA INSÒLITA

Recull de proses i poesies inèdites

Lluís Albert i Rivas

BRAU

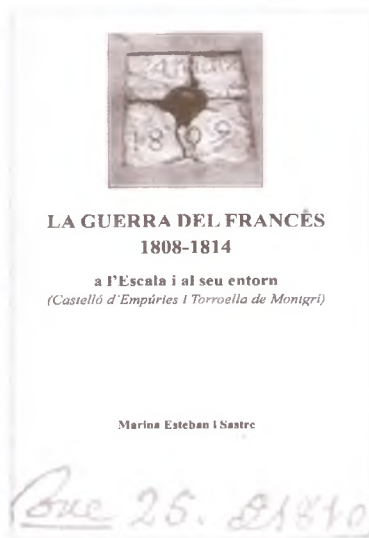
Títol: *Víctor Català, una biografia insòlita. Recull de proses i poesies inèdites*

Autor: Albert i Rivas, Lluís

Editorial Brau, Figueres, 2012. 290 pàgines. 22€

Aquesta biografia de Víctor Català, escrita per Lluís Albert, malgrat que duu com a propòsit fer una selecció de proses i poesies de l'autora, com el mateix títol indica, ha acabat sent un recull agrupat de forma que es reflecteixi la complexa personalitat de l'escriptora. A través d'aquest textos inèdits de l'autora, obtenim un retrat fidedigne del que van ser el caràcter i la vida de Víctor Català.

En aquest sentit, el llibre s'organitza amb XI capítols, a l'inici de cadascun dels quals hi ha una breu i aclaridora introducció de Lluís Albert a fi d'instal·lar el lector en situació idònia per copçar l'aspecte vital dels capítols. Tot seguit, els textos inèdits de l'escriptora en què se'ns destil·len, a través de poesies i textos en prosa curts, pensament i atzars de vivències pròpies i també del seu context històric-polític. Tot plegat, suposa pel lector arribar a l'esperit profund i líric de l'excel·lent escriptora escalenca que va ser Caterina Albert. AP.

Títol: *La Guerra del Francès 1808-1814. L'Escala i al seu entorn (Castelló d'Empúries i Torroella de Montgrí)*

Autora: Esteban i Sastre, Marina

Centre d'Estudis Escalencs, l'Escala- Alt Empordà, 2012. 101 pàgines. 9€

A principi del 1808 les tropes napoleòniques entraren a Espanya, d'acord amb el tractat de Fontanieblau de 1807 entre l'Imperi Francès i el regne d'Espanya. Aquesta aliança durà fins que els pobles del regne es van rebel·lar contra la França i l'autoritat permissiva amb ella. Això va desencadenar la Guerra del Francès.

Doncs bé, *La Guerra del Francès 1808-1814. L'Escala i al seu entorn (Castelló d'Empúries i Torroella de Montgrí)* és un assaig històric en què es relata i s'explica de forma documentada quina va ser, a grans trets, la mobilització i l'impacte de la guerra a l'Escala, com també en el seu entorn. Detalla els regiments que van passar per l'Escala, ens dóna testimoni dels diferents tipus de cossos militars presents al poble. També és una anàlisi de les conseqüències demogràfiques i socials que van suposar per la població escalenca aquest conflicte. En aquest punt, l'autora demostra que mercès al dinamisme de l'Alfolí, la guerra només va ser una aturada momentània pel creixement de la vila al llarg del s. XIX, de manera que no va desfer els fonaments que van permetre a l'Escala créixer al llarg del segle.

Enguany es commemora el bicentenari de la segregació de Catalunya del regne espanyol i absolutista de Ferran VII i/o Carles IV en el context de la Guerra del Francès (1808 - 1814). Les pugnes dins la monarquia borbònica i la incapacitat de Josep Bonaparte (germà de Napoleó) per controlar la península van portar a Napoleó a recuperar un projecte de la Guerra Gran, de voler incorporar Catalunya al seu imperi francès obtenint així, una marca hispànica. De facto, però, això suposà un intent de Napoleó d'imposar un control administratiu i militar, sobre el territori, a fi d'obtenir el necessari per mantenir el seu exèrcit en el territori.

L'autora, en aquest sentit, també s'atura a veure quina va ser la presència dels francesos a la nostra vila i quina relació existia entre les autoritats locals i l'administració francesa. Com aquesta darrera imposà diferents requisites i feines, i el bayle escalenc, en Josep Maranges, havia de sol·licitar contínuament els pertinents rebuts. D'altra banda, es torna a testimoniar la importància de l'Alfolí i com això no va passar inadvertit pels francesos, que el van voler controlar per treure'n el màxim profit pel manteniment de l'exèrcit. Comptat i debatut, doncs, *La Guerra del Francès 1808-1814. L'Escala i al seu entorn (Castelló d'Empúries i Torroella de Montgrí)* és un assaig històric que ens situa la Guerra del Francès dins la nostra vila de forma diàfana i pedagògica, que ens permet tenir un bocí més de la nostra història local. AP.

Títol: *Fragmentari de Nova York*

Autor: Guinart, Pau

Brau edicions, 2011. 180 pàgines. 12€

Fragmentari de Nova York és un llibre que compta amb 12 capítols, tots ells dividits amb petits fragmentaris, tal com indica el seu títol. Al llarg d'aquestes pàgines, el seu autor, en Pau Guinart, ens fa testimonis de la seva estada a Nova York i d'altres indrets com són, per exemple, Miami o Colòmbia. És a través d'aquestes experiències que en Pau ens fa partícips de tota mena de reflexions, que van des de pensaments produïts per vivències estètiques al *Museum of Modern Art*, a d'altres més prosaiques com degustar una pizza a Miami, o de tan càlides com la trobada amb el seu amic i filòsof català Xavier Rubert de Ventós.

Totes aquestes experiències relatades amb una prosa de gran cadència i frescor, amanides amb un lèxic estens i ric i amb incomptables cites erudites, -i no tan erudites-, l'autor ens introdueix dins el seu món interior. En aquest sentit, en Pau comparteix amb el lector les pors i nervis dels rodats en què treballa, les impressions que li provoquen les persones amb qui col·labora i, tot això, per mostrar-nos a si mateix sense cap vel. Exhibeix sense cap mena de topall les angoixes dels creadors, el neguit que suposa l'acte de generar, el buit de l'obra encara per fer. En resum, *Fragmentari de Nova York* és un viatge al món ric d'un jove autor que usa les seves experiències novaiorqueses per fer un viatge d'introspecció per trobar el talent vital de tot gran autor. AP.

3 Missatges

Montse Pujol

Esriptora Escalenca

Títol: *3 Missatges*

Autora: Pujol, Montse

Montse Pujol, L'Escala, 2012. 62 pàgines. 15€

Aquesta segona novel·la de la jove autora escalenca Montse Pujol ens relata amb episodis breus, però frescos, tres històries que s'entrecreuen en un tren, camí de Marsella. Són tres missatges de mòbils, una per cadascuna d'elles, que propicien que totes tres endeguïn un camí vital irreversible vers l'amor. La Mercè es descobreix sense passat, i en la seva recerca aconseguirà un nou futur. L'Olga, encadenada a una vida que no viu, el missatge l'ajudarà a trencar el llast de les cadenes per conèixer l'amor vertader i viure'l plenament. I, finalment, la Teresa -protagonista a través de la qual se'ns narren les tres històries- descobreix que viu un matrimoni fals, amb el qual trencarà, com la Mercè i l'Olga, per viure l'amor.

3 Missatges, són doncs, tres històries d'amor desencadenades per desenganys, mentides i infidelitats. Peatges, tots ells, perquè les tres protagonistes d'aquest llibre, explicades en veu de la Teresa, assoleixen la felicitat i l'amor que són inherents a tot ésser humà. En elles -les tres històries- hi proliferaran noms coneguts de l'autora, retrats de llocs i persones de clars tints locals i autobiogràfics i, finalment, d'un llenguatge diàfan i planer que embolcalla amb calidesa al lector mentre s'endinsa als camins inescrutables que el destí reserva a la Mercè, a l'Olga i a la Teresa. AP.

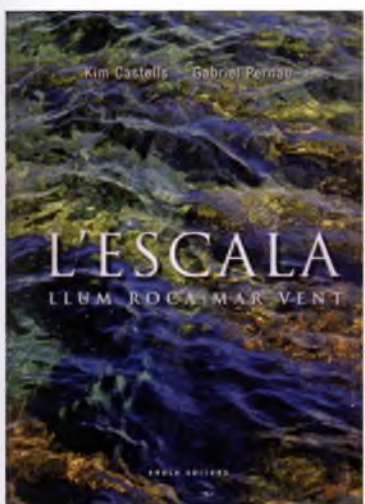

Títol: *60 anys d'homenatges a la vellesa (1952-2011)*

Autors: Comissió coordinadora, Pere Guanter, Jordi Piqué i Carles Pous.
Ajuntament de l'Escala, l'Escala, 2011. 164 pàgines. 15€

La primera festa que es va organitzar per celebrar aquest homenatge va ser l'any 1952 en el si d'uns actes similars dedicats a pescadors de més de 65 anys. Des d'aquell any, es va decidir canviar aquesta celebració per una altra dedicada a la vellesa en general i, amb aquesta modificació, va ser possible incloure-hi dins la celebració, no només a persones d'altres professions, sinó també a les dones. A partir d'aquell any, doncs, la implantació d'aquesta nova manera de celebrar la festivitat de la Verge del Carme es va convertir en l'homenatge a la vellesa, en què les persones de més edat se'ls homenatjava amb una processó i cadascuna anava acompanyada amb una persona jove.

Aquest llibre commemora el 60è aniversari d'aquests homenatges a la vellesa. És, un recull de fotografies d'aquestes seixantena celebracions i textos realitzats per diferents persones de l'Escala que d'una forma o altra han participat a tan bonica festivitat. Al llarg d'aquest llibre es poden visualitzar i llegir tot un conjunt d'anècdotes, records, reflexions de diversa naturalesa i vivències compartides de totes elles. AP.

Títol: *L'Escala. Llum, roca, mar i vent*

Autor: Castells, Kim i Pernau, Gabriel.

Arola editors, L'Escala, 2011. 194 pàgines. 35€

L'Escala és un poble que tradicionalment ha fascinat als fotògrafs i ha convertit el poble i el seu paisatge, natural i humà, en objectiu de diverses mirades des de finals del segle XIX fins a l'actualitat. En coneixem molts exemples: Esquirol, Lassús, Clos, Palau, Bataller, etc., si parlem dels pròpiament escalencs o Fragnoli, Toldrà, Richards, etc., si parlem de forasters que han fixat l'objectiu en el nostre poble.

Aquest llibre, respectant aquesta herència, vol ser una aproximació més personal i actual a la natura escalenca des del punt de vista d'un dels principals fotògrafs de paisatge d'aquest país, Kim Castells i de l'escriptor i periodista, gran coneixedor de l'Escala, Gabriel Pernau. Ens presenta l'Escala fora dels principals estereotips del turisme de masses per ensenyar-nos una l'Escala íntima i propera a un medi natural que ha configurat la manera de ser i el tarannà de totes les escalenques i tots els escalencs. Podeu llegir l'excel·lent presentació que en fa Pernau relacionant clima, paisatge i població. Malgrat tot, és un llibre de fotografies, que cal mirar amb atenció. Ens obre les portes d'un paisatge conegut que podem veure sense sortir de casa, al temps que ens convida a sortir de casa per gaudir d'aquest paisatge conegut. JB.

Títol: *Sombras de Calabardina*

Autor: Sabadell, Javier

Editorial Bubok, 2010. 256 pàgines. 11,29€

Sombras de Calabardina és una novel·la que pren com a epicentre la costa mediterrània. Punt en la qual convergeixen de forma aparentment atzarosa les biografies de Gustav, Dolores, Estela, Ricardo, Lola, Federica, Bertrand i Daniel. Entre tots ells s'establiran, de forma volguda o no, vincles tràgics que retraten la contingència i el sentit efímer de les relacions humanes. Amb un llenguatge ric i líric, l'autor descriu a través dels encontres dels personatges, unes vides que han de suportar l'herència pesada d'experiències vitals malmeses. I només a través d'encontres feliços, però, curts i tràgics, aconsegueixen per moments abstraure'ls per, tot seguit, passar a engrandir els seus calaixos de records vitals tortuosos.

L'inici de les diferents trames s'inicien amb Gustav, pescador estranger i afable que fortuïtament cala a l'Escala per establir una clandestina, però íntima, relació amb la Rosita, la propietària de la Taverna Arquímedes, també dita la Gelada i la seva filla Nora. Tal vegada, la brutal condició humana el condemnarà a una acció heroica que el sentenciarà a un ostracisme que el durà a Calabardina, punt d'encontre amb Dolores, amb qui novament experimentarà com la resta de personatges els fràgils fonaments amb que s'ostenta la felicitat conjugal, com si les conjectures emergissin acomplint un pla malèfic per arruïnar tot possible acompliment amorós. Mateixa sort viuran Lola i Ricardo, Federica i Bertrand, per exemple.

En resum, aquesta és una novel·la de vides humanes manllevades per l'infortuni i per la impossibilitat contínua de consolidar la felicitat amb aquell ésser estimat i, per tant, l'acompliment del sentit tràgic i fràgil de la condició humana. AP.

Títol: *11 rutes per l'Escala. Itineraris a peu i amb bicicleta*

Autor: Pernau, Gabriel.

Cossetània edicions, Valls, 2011. 57 pàgines. 10€

Interessant llibre que, en forma de guia i de manera senzilla, marca 11 rutes per fer a peu o en bicicleta pel terme municipal de l'Escala i pels seus voltants. Rutes preparades per fer a un ritme tranquil en què, tot fent exercici, es pot resseguir d'una manera amena i molt ben explicada indrets molt característics del nostre paisatge natural escalenc com Cala Montgó, Empúries, les Corts, Cinc Claus o la Creu entre d'altres i que ens permet conèixer i gaudir d'indrets molt especials al voltant del nostre municipi i de les poblacions veïnes de Viladamat, Belcaire d'Empordà, Albons, Tor, l'Armentera o Torroella de Montgrí.

Aquestes rutes estan organitzades per durar entre 3 i 5 hores i estan pensades per persones amb un nivell físic mitjà. Deu de les onze rutes surten de diferents punts de l'Escala. La ruta "El Montgrí a peu" surt de Sobretany, essent l'única que s'inicia fora del nostre municipi.

Es tracta d'onze rutes molt ben pensades, organitzades i explicades que estan encapçalades per una breu introducció que dona lloc a una descripció de la ruta que comença pel quilòmetre 0, punt de partença de la ruta i que, a través de la seqüència del quilometratge i les descripcions de cada punt, ens permeten anar resseguint la ruta d'una manera fàcil i molt amena.

Aquest llibre ha estat presentat en quatre edicions diferents (català, castellà, francès i anglès). Molt bona idea per donar a conèixer el nostre espai natural i per ajudar a diversificar la nostra oferta turística. JB.

JOSEP DONJÓ CALLOL

Memòries d'un mestre escalenc
(1934-1945)

Títol: *Josep Donjó Callol. Memòries d'un mestre escalenc (1934 - 1945)*

Autor: Donjó Callol, Josep (revisió a càrrec dels seus hereus).

Ajuntament de l'Escala, 2011. 336 pàgines. 15€

" En el moment d'escriure aquestes línies, quan s'interposen entre nosaltres i el final de la Guerra Civil espanyola més de setanta anys, no es pot dir encara amb sensatesa que les ferides obertes durant aquella tràgica guerra fratricida constitueixin avui una etapa superada de la nostra història". Amb aquestes paraules comença Pere Fàbregas la presentació de les memòries del seu besavi Josep Donjó Callol, conscient, suposem, de la transcendència dels fets històrics que li tocà participar al seu besavi. Aquestes memòries són narrades en primera persona per un mestre republicà que testimonien el que el seu descendent anuncia, unes "ferides obertes" i encara no cicatriçades atesa l'amnèsia voluntària i col·lectiva que tot un país es va veure obligat a mal digerir. Donjó, mestre republicà, va personalitzar l'esperit dels mestres de la II República: "En razón de su misma profesión, el maestro, al igual que el médico, está en contacto permanente con todas las lacras sociales, visibles a través de los niños que acuden a su escuela, percibe de cerca el panorama de la miseria humana y misión suya debe ser la de contribuir, en la medida de sus fuerzas, a trabajar para su desaparición". Amb aquesta determinació i convicció comencen les seves memòries, relatant les dificultats que es troba a Darnius, on fa de mestre i on s'instal·la amb la seva família.

Allà, a Darnius, aquest anhel de transformació social que tant ell com la II República tenen, es veu abruptament interromput pel cop d'estat de les forces franquistes i la consegüent Guerra Civil Espanyola. I dins la dialèctica en què es queda atrapada la II República, entre la violència del front franquista i la desencadenada per l'anarcosindicalisme a la rereguarda, a Donjó li tocarà patir la mateixa sort a Darnius, de manera com si la seva figura i la II República es tornessin un sol ésser atacat pel mateixos mals.

El magnetisme d'aquestes memòries continuen amb la narració que fa de la seva dissortada sortida de Darnius, de les dures condicions de vida que pateix tant ell com la seva família a Sant Feliu de Guíxols i la seva final sortida del país, fugint de la sistemàtica i sagnant represàlia franquista. Allà coneixerà la cruesa dels camps de concentració, la decepció amb les autoritats franceses i, per extensió, de la condició humana. Però, malgrat les adversitats i les vicissituds que li toquen viure als camps, a les companyies de treball, etc., els valors de Donjó no defalleixen en cap moment i exhibeix una dignitat que entra en contradicció amb l'entorn que l'envolta.

Finalment, les memòries es clouen amb la tornada a Catalunya, a Girona, on experimentarà l'exili interior i l'inici de l'amnèsia a què s'ha de sotmetre i que només salva la redacció d'aquestes memòries, amb les que afronta unes reflexions amb la claredat, maduresa i sensatesa perquè entén el present sense oblidar el passat. Finalment, i amb forma de calaix de sastre, hi ha una sèrie de pensaments que de forma onírica refereixen a les seves vivències a l'Escala.

Comptat i debatut, aquestes memòries són, doncs, una joia de col·lecció on la vivència d'una persona escenifica en les seves carns el final tràgic de la II República, l'exili dels condemnats a l'ostracisme -físic i psicològic- i un retorn mai arribat. AP.

Albert Pons Ramos

Jordi Bruguera Batalla

llibreria vitel·la

C/ Enric Serra, 13

17130 L'Escala

Tel. 972 773 569

llibrieriavitella@gmail.com

Ara fa...

▶▶▶ Any 812

Primeres notícies sobre el comtat d'Empúries. Comprenia els territoris que alguns cronistes francs denominaven Marca Hispànica. S'estenia pel que avui és l'Empordà, des de la serra de l'Albera fins més al sud del Ter i limitava amb els comtats del Rosselló, Besalú i Girona. El sector septentrional corresponia a l'antic pagus de Peralada i el meridional al pagus d'Empúries. El primer comte titular d'Empúries fou Ermenguer, probablement autòcton i la seu es situà a l'actual Sant Martí d'Empúries.

▶▶▶ Any 862

El Comte Unifred d'Empúries, Duc de Gòtia, és desposseït del títol i el territori d'Empúries, ara ja com a comtat específic, és confiat per Carles el Calb a Sunyer II i al seu germà Delà. És el primer cas de la història de govern plural en indivís de les terres catalanes.

▶▶▶ Any 1302

El comte d'Empúries, Ponç Hug IV, ordena el desviament del riu Ter. El marge esquerre, que arribava a la primera platja d'Empúries (on ara desemboca el rec del Molí) desapareix i tot el riu és canalitzat pel braç dret cap a Torroella.

▶▶▶ Any 1322

L'últim comte de la dinastia comtal, Ponç VI Malgaulí, mor sense fills barons. La seva filla Marquesa tampoc tindria successió i moriria el 1327. L'herència recauria en una rama lateral representada per Hug VI de Cardona, que el 1325 permutaria el comtat per la baronia de Pego, la vila de Xaló i el llogarret de Laguar (tot al Regne de València) amb l'Infant Pere I, comte de Ribagorça, que a la vegada el tornaria a permutar amb el seu germà Ramon Berenguer I de Prades pel comtat de Prades, el 1341.

▶▶▶ Any 1402

El comte Pere III mor sense descendència i el rei Martí I l'Humà incorpora el comtat a la Corona d'Aragó, donant el títol de comtessa d'Empúries a la seva muller, Maria de Luna.

▶▶▶ Any 1612

Una sentència del Jutjat de la Reial Audiència delimita els termes municipals entre Torroella de Montgrí i l'Escala.

▶▶▶ Any 1682

El 17 de maig es celebra el primer bateig realitzat a l'Escala. Es tracta de Rafel Peig, fill d'Antoni i Maria. El 19 del mateix mes, Rafael Matheu beneeix el cementiri parroquial, situat al costat d'on ja s'està construint l'església de l'Escala. El 24 de maig del mateix any es realitza el trasllat del Santíssim Sagrament des d'Empúries al "Port de l'Escala de la Vila d'Empúries". Rafael Matheu, sagristà de Sant Martí d'Empúries, és nomenat primer rector de la parròquia de Sant Pere de l'Escala. L'1 de juny es celebra el primer enterrament al nou cementiri parroquial de l'Escala. Es tracta de Pera Albert, barriler.

▶▶▶ 1712

Una nau de corsaris genovesos ataca una embarcació catalana que descarrega sal a l'Escala i prenen dos presoners com a ostatges. La pirateria va sovintejar a les costes gironines entre els segles XVII i XVIII. En plena Guerra de Successió, tropes rebels catalanes secundades per membres dels exèrcits de l'emperador Carles d'Àustria, d'Anglaterra i d'Holanda, ataquen i conquereixen la casa fortificada de l'Olla, propietat del francès Mr. Croye. Arrasen la casa i les fortificacions adjuntes, emprant més de 60 mines. Quan es tornarà a construir, el seu propietari serà Luís de Miguel, d'ascendència holandesa i governador de La Corunya i Lleida. Era parent dels Barons de Púbol i dels Witts, propietaris de l'aigua de la banda esquerre del Ter i de l'estany de Bellcaire junt amb els Sentmenat. També estaven emparentats amb Lluís de Blondel, per això aquesta casa també és coneguda com can Blondel. Els Blondel serien els iniciadors del conreu de l'arròs a l'estany de la Casa Nova i un dels promotors del transport regular amb motor a l'Escala.

▶▶▶ Any 1762

L'Alfolí de la Sal es converteix en duana marítima.

▶▶▶ Any 1802

El 17 d'agost, l'armador Ramon Balaguer Casas, amb el llagut de 8 tones "San Antonio", construït l'any anterior a Arenys de Mar, organitza un viatge a Livorno (Itàlia) per a transportar-hi 165 sacs de blat d'Alexandra, 17 bales de cànem i 2.470 lliures de bacallà fumat sense premsar. El patró de l'embarcació és Francesc Martí Català.

▶▶▶ Any 1812

El 4 de juny, el Periòdic *Gazette de Gironne*, que s'editava en francès i castellà, anuncia una sèrie de béns nacionals per arrendar, entre els quals hi ha el Mas Sabassona, procedent del Baró del mateix nom, una Granja provinent del Baró d'Albons al Comú d'Empúries, el Mas Viacruz del Roc, provinent del Sr. Carles i una porció de delme procedent del Comte de Plasència, al Comú de l'Escala.

▶▶▶ Any 1862

Una prova de la importància econòmica que tenia el cabotatge a l'Escala durant la segona meitat del segle XIX és el moviment de mercaderies enregistrat al port entre els mesos de setembre i novembre de 1862. Al llarg d'aquests tres mesos es realitzaren 25 sortides i 21 arribades de llaguts. El tràfic més freqüent es produeix amb els ports de Barcelona, Alacant, València, Roses, Tortosa, els Alfacs, Cullera, Lloret, Palamós, Roses, Cadaqués i Portvendres, en tant que les mercaderies transportades són fusta, carbó, oli, llast, pedra, arròs, blat i altres tipus de cereals.

▶▶▶ Any 1892

A proposta del marquès de Robert i comte de Serra, el Congrés de Diputats aprova una Proposició de Llei per a la inclusió al Pla General de Carreteres de l'Estat, la carretera que va de l'Escala a Banyoles passant per Albons, Viladamat, Garrigoles, Les Olives, Camallera, Llampaies, Orriols, Terradellas, Vilademuls i Fontcoberta.

El 14 de febrer, dissabte, pot tornar al port de l'Escala la barca de comerç Dolores, desapareguda des de feia cinc setmanes a causa del fort temporal. Segons el *Diario de Gerona* "Después de padecer mucha hambre y haberse ya resignado los cinco marineros que la tripulaban, a perecer entre cielo y agua, divisaron la costa y agotando las pocas fuerzas que les quedaban, resistieron al temporal y llegaron sanos y salvos al seno de sus familias".

Al lloc d'Empúries anomenat Coma d'en Maranges es descobreix un mosaic. Segons el *Diario de Gerona*, però, no de la mateixa importància que el del sacrifici d'Ifigènia. L'Ajuntament de Barcelona intenta comprar-lo per al Museu Martorell.

El *Diario de Gerona* veu gairebé impossible que l'Ajuntament de Barcelona pugui comprar el mosaic del sacrifici d'Ifigènia, perquè "...no hay casi posibilidad de que piensen enajenarlo los dueños del terreno en que está enclavado".

Rosend Faura Laborda és nomenat Administrador de la Duana de l'Escala.

Les orquestres contractades aquest any a la festa major són l'Aliança de l'Escala, el Rossinyol de Castelló d'Empúries i la Unió Artística de Barcelona, una de les més reputades de Catalunya. Els salons d'en Miquel Ximinis i d'en Josep Sureda acullen els concerts i balls. Entre les personalitats que passen els dies de festa a l'Escala, el *Diario de Gerona* destaca el delegat d'Hisenda de Girona, Joan Gil Moreno, hostatjat a casa del senyor Fajardo, tinent de carrabiners i l'insigne pintor Baldomer Gallofré, autor del famós quadre "Boira Avall", el qual és obsequiat amb una serenata i un banquet ofert en honor seu.

En les excavacions que practiquen quatre joves de l'Escala en una finca d'Empúries propietat d'un d'ells, apareixen uns estilets de marfil, unes banyes de ferro de petita dimensió i l'espectacular cap de bronze d'una dona, de mida natural, conegut com la Dama Flàvia. El *Diario de Gerona* del dia 29 ho explica d'aquesta manera: "Lo expuesto nos da a comprender que practicadas aquellas metódicamente en dicho punto, habrían de ser provechosas por muchos conceptos, pues nadie duda de la importancia que en otros tiempos tuvo la ciudad que hoy yace allí sepultada en ruinas".

Al cap d'uns dies, el mateix periòdic assegurava que un italià estava disposat a pagar 7.000 pessetes pel bust de bronze. Al cap de poc, però, informa que ja hi ha qui n'ofereix 16.000. Aquest fet li fa dir al diari gironí que "llamamos la atención de la Comisión de Monumentos sobre el particular para que vea, si es que no puede lograr que los objetos hallados queden en la provincia, de impedir que hagan con ello su negocio gente forastera para llevarlos al extranjero".

L'entusiasme desfermat per aquestes i altres troballes efectuades per particulars esperona aquests quatre joves i altres persones a continuar les excavacions.

Mor a l'Escala Lluçà de Cabrera, antic administrador de Rendes i Duana de l'Escala, germà de Nemesi de Cabrera -casat amb Francesca Maranges de Diago- i cunyat de Francesc Sala Pou, registrador de la propietat d'Arenys de Mar.

El *Diario de Gerona* afirma que "adelantan con gran entusiasmo y resultado las excavaciones en Ampurias", ahora que informa que entre els objectes trobats els darrers dies destaca una estàtua de marfil d'uns 25 centímetres que representa un cupido, peça de gran valor i en perfecte estat de conservació, amb l'excepció d'una de les ales, que està trencada.

▶▶▶ Any 1902

El 25 de gener, el setmanari Lo Geronés, portaveu del “Centre Catalanista de Gerona y sa Comarca”, anuncia que properament es publicarà a l’Escala un periòdic titulat “Lo Fuet”

Una comissió de la Cambra Agrícola de l’Empordà visita les inundacions sofertes a Cinc Claus el mes de març i comunica a l’Ajuntament la seva predisposició per fer tots els tràmits possibles per resoldre la situació, alhora que ofereix als propietaris afectats el seu arbitratge com a medi per a resoldre el conflicte generat. Signa el comunicat Lluís Maria Jordi. Aquest mateix mes els socis de la Cambra Agrícola de l’Empordà inicien els preparatius per constituir una sucursal a l’Escala.

El 25 de març, dia de l’Anunciació, es celebra la Fira de l’Escala.

Els republicans de l’Escala celebren la fundació de la República Cubana.

La colla sardanista de l’Escala obté un dels accèssits del concurs de sardanistes de Barcelona d’aquest any, dotat amb 50 pessetes.

Un dècim de la rifa de Nadal comprat a Barcelona per un escalenc és premiat amb el tercer premi.

▶▶▶ Any 1912

S’inaugura l’Hotel Bellesguard, propietat de la família Pi i situat al costat nord de l’església de Sant Martí d’Empúries.

La Junta de Museus de Barcelona compra els terrenys de l’antic convent servita, on més endavant s’hi construirà el museu emporità.

▶▶▶ Any 1932

Pere Bosch i Gimpera, nou director de les excavacions d’Empúries, reclama els objectes arqueològics dipositats a la Casa Forestal.

Consell de redacció

HOTEL RESTAURANT VORAMAR

Port d'en Peris

www.hotelvoramar.com
VORAMARESCALA@terra.es

Passeig Lluís Albert, 2 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 08

COMAS BRICOLATGE

Passeig Lluís Albert, 6
17130 L'ESCALA (Gi)
Tel. 972 77 07 75
Fax 972 77 00 68

TALLERS PLAJA

AGENT OFICIAL PEUGEOT
EMPRESA FUNDADA 1920

ESPECIALISTA EN PLANXA I PINTURA DE TOTES LES MARQUES
SERVEI DE MECÀNICA DE TOTES LES MARQUES
VENDA DE VEHICLES NOUS I D'OCASIÓ

Mecànica
Planxa
Pintura
Nous
Ocasió

Closa d'en Llop, 104 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 05 91 · Fax 972 77 42

CAMPING / CARAVANING

COSTA BRAVA

Camí Ample, 21
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 770 084
www.campinglescala.com

Port de Rei - Illa Mateua

Restaurant / Bar / Terrassa

Illa Mateua, Punta Montgó
Tel. 972 77 49 31 · l'Escala

DESDE 1989

BURGER

Avda. Riells, 46
17130 · l'Escala
Tel. 972 775 432

NOU ESPAI DE NECRÒPOLIS EXCAVAT A EMPÚRIES

EL CONEIXEMENT DEL PAISATGE FUNERARI DE L'ANTIGA EMPÚRIES

Durant l'antiguitat, els límits del recinte urbà marcaven la separació estricta entre l'espai habitat pels vius, considerat sagrat segons els costums i les creences religioses, i les àrees que s'utilitzaven per a l'enterrament dels morts. Els cementiris s'estenien, doncs, a l'àrea suburbana més o menys propera al nucli urbà. Molt sovint, les tombes, tant les més monumentals i privilegiades com els enterraments més simples, se situaven a prop de les vies i els camins, de manera que resultaven ben visibles per a tot aquell que s'acostava a la ciutat.

En el cas dels antics nuclis de l'*Emporion* grega i, més tard, de l'*Emporiae* romana, el coneixement dels espais que conformaven el que podríem anomenar el paisatge funerari dels voltants ha patit, fins fa ben poc, de greus mancances. Mentre que l'interès de les excavacions, iniciades d'ençà l'any 1908, es va focalitzar des de bon principi en la recerca dels antics recintes urbans, ja des de temps abans els terrenys del voltant, ocupats per les diverses zones de necròpolis, havien estat sotmesos a una intensa activitat d'espoli protagonitzada per excavadors clandestins, animats per la possibilitat de vendre a antiquaris i col·leccionistes els petits objectes continguts a les tombes. Aquesta activitat incontrolada va comportar una gran dispersió d'aquests materials i la pèrdua irreparable d'informació sobre

aquestes zones d'enterrament, especialment greu en el cas, per exemple, dels cementiris més antics relacionats amb el nucli grec, situats al costat del mar, en els indrets del Portitxol i Les Coves. Malgrat que, amb el temps, les mesures de protecció del patrimoni arqueològic emporità s'estengueren també a les zones suburbanes, el fet és que es va haver d'esperar fins als anys 40 i 50 del segle XX per a la realització dels primers treballs arqueològics centrats en els espais funeraris de l'antiga Empúries, endegats per Martín Almagro Basch com a director de les excavacions i del museu. El resultat d'aquests treballs, aviat publicats en dos volums de la sèrie de Monografies Emporitanes, editats el 1953 i 1955, facilitaren una primera visió de conjunt d'aquestes àrees funeràries, des de les primeres evidències atribuïbles a la població autòctona que habitava originàriament la zona, fins a la distribució i l'evolució dels diversos cementiris creats a redós del nucli grec i a l'entorn de la ciutat romana, i també fins als cementiris relacionats amb l'ocupació d'època tardoantiga. Tot i això, les zones explorades només constituïen una petita part d'aquells espais funeraris i la informació disponible era en molts aspectes –com ara la disposició dels enterraments o les dades antropològiques–, bastant limitada o, fins i tot, inexistent.

Plànol topogràfic del turó d'Empúries amb la situació de les diverses necròpolis conegudes.

Vista aèria del conjunt arqueològic d'Empúries. Al voltant de la ciutat dels vius es van anar formant les necròpolis on s'enterraven els morts.

En dates bastant més recents, hem de destacar altres troballes significatives que ajudaren a completar, si més no parcialment, el coneixement del paisatge funerari de l'antiga Empúries. És el cas de la troballa, el 1983-1984, d'un àrea d'enterraments a pocs metres del límit meridional de la ciutat grega, a la zona de l'actual aparcament del conjunt arqueològic, utilitzada sobretot durant els segles IV i III aC i sobre la qual es varen superposar altres ocupacions posteriors. Posteriorment, noves intervencions preventives o de seguiment arqueològic d'obres i treballs de construcció al voltant d'Empúries han possibilitat la troballa de noves evidències funeràries, com les tombes posades al descobert al costat de la carretera que porta a Sant Martí d'Empúries o les excavades fa alguns anys en algunes de les parcel·les de l'antiga finca Granada. No podem deixar d'esmentar, tampoc, les importants troballes realitzades els anys 1999 i 2000 al turó de Vilanera, que han enriquit considerablement el coneixement dels usos funeraris de la població que poblava el territori emporità durant el Bronze Final i la primera edat del Ferro.

Totes aquestes noves aportacions s'han beneficiat dels avenços produïts en l'anomenada "arqueologia funerària": les modernes tècniques d'excavació, documentació i anàlisi, tant de les restes materials que formaven les ofrenes dipositades a les tombes com de la pròpia disposició dels enterraments i de les restes antropològiques, fan possible disposar avui d'un millor coneixement de les pràctiques i els rituals relacionats amb la mort i, en general, de la població que els havia generat.

Pel que fa als cementiris més propers a la ciutat grega, les zones explorades per M. Almagro es varen identificar amb els noms dels propietaris de les finques on es

localitzaven les tombes (Mateu, Granada, Bonjoan, Martí). En realitat, podem parlar d'un procés progressiu d'extensió dels espais funeraris al llarg del vessant oriental del turó d'Empúries, segurament al costat dels camins que menaven a la ciutat, des del turonet litoral del Portitxol ocupat ja per les tombes més antigues, del segle VI aC, fins als terrenys més propers als límits de la ciutat, intensament utilitzats com a espai de necròpolis entre els segles V i III aC. Les tombes descobertes varen fer palesa la dualitat de rituals funeraris que varen coexistir en aquells cementiris: al costat dels enterraments majoritaris segons la pràctica de la inhumació introduïda ja pels primers pobladors focus, es trobaven també tombes que demostraven la persistència del ritual de la incineració, consistent en la cremació de les despulles del difunt i l'enterrament posterior de les cendres i les restes d'ossos cremats en urnes dipositades després a la tomba o bé directament al terra. Aquest ritual havia estat practicat des de molt abans per la població autòctona i també persisteix al llarg de l'evolució històrica d'Empòrion, potser per a la presència de gentes d'ètnia indígena en el propi centre colonial. Posteriorment, la creació d'instal·lacions suburbanes amb funcions generalment artesanals o industrials va motivar, novament, el desplaçament dels espais funeraris fins a sectors més allunyats al sud de la ciutat, que continuaren en ús al llarg de l'etapa més recent del nucli grec i durant l'ocupació romana posterior. En el segle II aC hem d'afegir, a més, la necròpolis situada al turó de Les Corts, formada bàsicament per tombes d'incineració.

La creació de la ciutat romana, en els inicis del segle I aC, va comportar, però, el desenvolupament d'una nova i àmplia zona d'ús funerari que s'estengué al sud i a l'oest del turó d'Empúries (espais coneguts com a

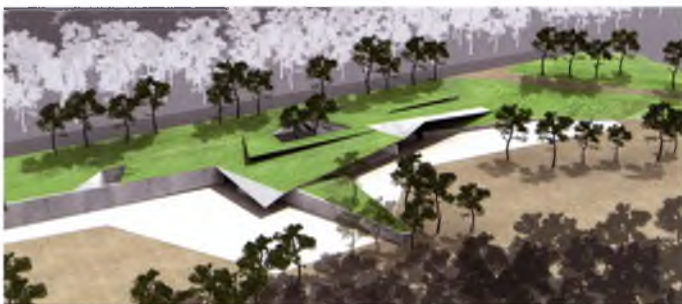
necròpolis Rubert, Ballesta, Torres, Nofre, Pi, Vinyals, Patel, Sabadí). Mentre que els primers temps de la presència romana a Empúries es van traduir en un increment significatiu en l'ús del ritual de la cremació, durant l'època imperial i, sobretot, a partir del segle II dC, el costum de la inhumació va acabar per imposar-se de manera definitiva i exclusiva.

L'abandonament dels espais urbans de l'Empúries romana a partir de final del segle III dC i la nova concentració del nucli habitat en el turó de Sant Martí varen anar seguits per l'extensió de nous espais cementirials sobre les ruïnes de l'antiga ciutat, especialment sobre el sector de la Neàpolis i en el vessant est del turó de la ciutat romana. Altres espais d'enterrament de cronologia tardoantiga es desenvoluparen també en altres indrets de la topografia emporitana, sovint en relació amb edificacions de funcionalitat religiosa situats a l'entorn rural. És el cas de les tombes recentment documentades al baptisteri paleocristià que es troba sota les restes de l'església medieval de Sta. Margarida, o les tombes de cronologia tardoantiga i altmedieval a l'entorn de les ruïnes de l'església de Sta. Magdalena, ambdues situades al nord-oest del turó i al costat de la carretera que actualment mena a Sant Martí d'Empúries.

LES EXCAVACIONS PRÈVIES A LA CONSTRUCCIÓ DEL NOU CENTRE DE RECEPCIÓ DE VISITANTS

En aquest article, però, ens centrarem sobretot en les importants novetats arqueològiques que, per al coneixement dels antics cementiris emporitans, han aportat les excavacions efectuades l'any 2010, prèviament a l'inici de les obres de construcció d'un nou edifici per a la recepció dels visitants al Museu d'Arqueologia de Catalunya – Empúries.

Donat que aquesta estructura arquitectònica estava projectada en un solar situat al sud de la ciutat grega on, amb tota probabilitat, s'afectaria una zona ocupada per un espai destinat a diverses etapes de necròpolis vinculades al Conjunt Monumental, es varen plantejar diverses intervencions arqueològiques. Així, l'any 2010 es van projectar diversos sondejos arqueològics per verificar la possible existència de restes en aquella zona. Una primera intervenció, acabada el mes de març, va deixar al descobert diverses estructures i, vist que l'obra abraçaria una superfície molt gran, el mes de juny es va demanar un nou permís per efectuar una excavació en

Projecció virtual de l'edifici de recepció de visitants, pel despatx de Fuses i Viader Arquitectes, situat al sud de la ciutat grega d'Empúries. L'espai excavat de la necròpolis correspon al solar on s'ubica la construcció.

extensió, que va estar activa fins al mes d'octubre. En aquell sector de la topografia d'Empúries, la possibilitat de l'existència d'estructures i, especialment, de tombes està refrendada per l'antiga excavació de la necròpolis Bonjoan realitzada sota la direcció de M. Almagro, tot i que la feixa excavada aleshores se situava a 200 metres més al sud de la ciutat grega i just darrere de l'Hotel Empúries. Per altra banda, altres zones de necròpolis s'havien pogut documentar, també, a la zona de l'aparcament del Conjunt Monumental durant els anys 80 del segle passat, així com, més recentment, a la finca Granada, fora ja del recinte del MAC-Empúries.

Estructura d'època romana, que defineix el sector 200, localitzada al sector de l'aparcament.

LA PRIMERA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA (FEBRER-MARÇ DE 2010)

Els treballs arqueològics van començar el dia 8 de febrer de 2010 i, davant els resultats positius dels primers sondeigs, es va decidir emprendre una excavació en extensió just al costat del límit meridional del recinte, a la zona destinada, fins ara, a l'aparcament d'autocars. Les construccions antigues posades al descobert per l'excavació van aconsellar la diferenciació de tres sectors en aquest espai: el sector 100, a l'oest d'un mur continu en sentit nord-sud, on el talús és més potent; el sector 200, que correspon a l'interior d'una nau rectangular; i el sector 300, a la banda oriental d'aquesta estructura, en direcció al mar.

La part central (sector 200) estava ocupada, efectivament, per un àmbit allargat en sentit nord-sud, de forma vagament rectangular, definida per murs als quatre costats, que funcionava amb uns paviments de sorres premsades. Aquests també es trobaven a la part exterior, per la banda est (sector 300), on es definia una via de circulació en direcció sud-nord que probablement vorejava la ciutat grega per la banda occidental i es dirigia cap a Sant Martí d'Empúries.

El mur de tancament oest de la nau es prolongava cap al nord, formant una mena de mur de contenció del pendent més elevat que es dirigeix cap al turó, en el qual hi havia una obertura que fou tapiada i posteriorment habilitada com a base d'una canalització preparada per evacuar l'aigua del nivell superior.

Els estrats relacionats amb aquesta estructura van aportar nombrosos materials ceràmics que permeten situar la seva construcció en època augustal, tot i que, per sota, també es varen documentar altres nivells anteriors de cronologia romana baixrepublicana.

Hem de destacar, a més, l'aparició en aquesta zona, per sota dels anivellaments associats a la construcció, de diversos enterraments que formen part d'una àrea més extensa de necròpolis. La deposició d'aquestes tombes s'havia realitzat sobre les sorres naturals o bé aprofitant les pròpies depressions de la roca, que oferien una mínima protecció per als cossos o per a les àmfors que feien la funció de caixes mortuòries.

En total, en aquest espai es van localitzar fins a deu enterraments, tots d'inhumació, excepte un cas que era d'incineració. Es tractava d'adults i subadults, amb l'esquelet dipositat directament en una fossa i, en algun cas, amb elements de bronze, com ara fíbules o penjolls. Es van trobar en molt mal estat de conservació, col·locats en posició de decúbits supí, excepte un enterrament en posició fetal. Tres de les tombes eren infantils, segurament de neonats i, per a protegir millor el cos, s'havien dipositat a l'interior d'àmfors.

Una d'aquestes tombes infantils (UE-229) va proporcionar les restes més espectaculars, ja que estava acompanyada amb un aixovar de guerrer, format per un soliferreum enrotllat i dipositat al damunt de l'àmfora, dues puntes de llança, una espasa que es va posar sota de l'àmfora i un petit penjoll o amulet d'os. Al costat, a l'angle est, es va excavar un espai circular ple de cendres, possiblement un bustum, un lloc destinat a incinerar les restes d'un individu adult (UE-234). Aquest espai va aparèixer cobert de pedres, amb gran quantitat de cendres, uns grans troncs carbonitzats in situ, restes d'ossos cremats i fragments d'una urna ceràmica, de manera que tot fa pensar que es tractava d'una pira funerària.

LA INTERVENCIÓ EN EXTENSIÓ (JUNY-OCTUBRE DE 2010)

Davant l'inici imminent de les obres de construcció de l'edifici de recepció de visitants, a l'extrem de la zona de l'aparcament d'Empúries i a la parcel·la adjacent, propietat de l'Ajuntament de l'Escala, es va fer el seguiment arqueològic preceptiu que va comportar la troballa d'una extensa àrea de necròpolis, juntament amb altres evidències d'activitats realitzades en aquella zona. Aquest fet va obligar a realitzar una excavació arqueològica en extensió a tota la zona afectada, que abraçava una superfície de gairebé 2.500 m² i que es va desenvolupar entre els mesos de juny i d'octubre de 2010.

L'evolució de l'excavació va comportar la divisió de l'espai en dos grans sectors: el sector 1, que ocupava els dos terços situats al sud, i el sector 2, que ocupava el terç nord, a partir de la zona coberta pel talús resultant del desmuntatge de la carretera que conduïa des del vial d'entrada a la zona de l'aparcament de vehicles.

La seqüència general de tota aquesta àrea es limita a un màxim de tres o quatre capes successives, resultants d'aportacions per crear les diverses terrasses que

Tomba d'inhumació, documentada com UE-244, localitzada al nivells inferiors del sector 200.

Vista general, des del sud, de la intervenció en extensió en la necròpolis al sud de la Neàpolis emporitana.

Nivells inferiors de l'excavació del sector 200, amb la presència de dues inhumacions infantils en àmfora.

s'havien anat formant amb el temps en aquest espai de fort desnivell. A diferència del que es va poder documentar en la primera intervenció, en aquest sector més allunyat de la ciutat es va poder verificar que l'existència de dos sectors de necròpolis era l'única evidència d'ocupació humana, excepte a l'espai central, on es varen localitzar diversos elements industrials d'època romana tardorepublicana. En tot cas, es va poder diferenciar prou bé un espai de necròpolis grega, més proper a la ciutat, i un d'època romana, situat més al sud, que hauria respectat les zones prèviament ocupades, les quals devien ser marcades i visibles.

LA NECRÒPOLIS GREGA

A l'etapa més antiga del cementiri corresponen 34 tombes d'inhumació, una incineració i un *ustrinum*, excavats a l'estrat de sorres que cobrien la roca natural, amb una cronologia que sembla que pot situar-se entre els segles V i III aC i que, per tant, amplia el paisatge funerari emporità d'època grega i hel·lenística.

Aquestes tombes es concentraven bàsicament en dues zones. La primera, a la meitat nord del sector 1, i la segona, a la banda oest del sector 2. En general, l'estat de conservació de les tombes era força deficient, ja que en molts casos es trobaren tallades per fosses i activitats de cronologia posterior.

Les inhumacions són molt simples. Es caracteritzen per una posició del cos en decúbit supí i una orientació aproximada d'est a oest, amb el cap situat, principalment, a l'est. Les tombes infantils representen estadísticament un percentatge força elevat (7 nadons i 5 individus infantils).

La majoria de tombes d'adults o subadults eren en fossa simple i sense cap mena d'acompanyament. Cal remarcar, però, que en algunes de les tombes relativament més riques es detectava la fossa delimitada per pedres. Els nadons, com havíem vist en la primera intervenció, es trobaren enterrats en àmfores (5), encara

que, seguint la dinàmica anterior, l'única tomba amb aixovar presentava una caixa de pedres rectangular. Com a elements externs, en alguna ocasió s'han localitzat túmuls de pedres per assenyalar i cobrir les restes.

Com que la majoria de les inhumacions no presentaven cap tipus d'aixovar, mencionem tot seguit, les tombes que destaquen precisament per haver tingut acompanyament funerari:

E-18. Inhumació infantil amb un làtic àtic de figures negres, un amforisc de pasta de vidre, un vas de ceràmica de pasta clara, tres denes d'ambre i una de pasta de vidre.

E-44. Inhumació amb una petita navalla de ferro i un unguentari globular de ceràmica.

E-60. Inhumació encaixada a la roca, amb un làtic àtic de figures roges decorat amb una palmeta, un vaset de ceràmica de pasta clara, una fíbula i un braçalet de bronze.

E-64. Inhumació delimitada amb pedres, amb un escif àtic de vernís negre i una gerra de pasta clara.

E-76. Inhumació amb un làtic àtic decorat amb retícula negra amb punts blancs sobrepintats.

E-82. Inhumació amb un làtic àtic decorat amb retícula negra i punts blancs sobrepintats.

E-87. Inhumació amb una fíbula i una punta de ferro.

E-90. Inhumació de subadult amb una dena de pasta de vidre i una arracada.

E-92. Restes desarticulades d'una inhumació d'adult amb una beina d'espasa de ferro.

E-96. Inhumació en caixa de pedres, acompanyada amb tres làtics àtics de figures negres amb decoració de palmetes, dos amforiscs i un alabastre de pasta de vidre i una fíbula sobre l'espallla.

E-99. Inhumació amb un cílix àtic de figures roges, fragmentat.

E-100. Inhumació de nadó en caixa de pedres amb una figura de terracota que representa un flequer amb la pala dels pans i una nina articulada de terracota.

A la part nord-oest del solar va aparèixer una estructura que hem interpretat com un *ustrinum*, un lloc destinat específicament a la pira funerària. Es tracta d'una fossa circular d'uns 15 cm de profunditat i 2,80 de diàmetre que presenta troncs carbonitzats i cendres al seu interior com a clara mostra d'haver-s'hi realitzat un foc de grans dimensions. Tanmateix, s'hi localitza un amforisc de pasta de vidre i restes foses d'un altre de les mateixes característiques i algun fragment d'os cremat.

LA FASE INDUSTRIAL D'ÈPOCA ROMANA BAIXREPUBLICANA

Al sud de l'espai ocupat per la necròpolis grega es van detectar i excavar una sèrie d'elements que mostraven una activitat, possiblement industrial, i que van afectar les tombes que hi hauria hagut anteriorment.

Eren diverses fosses retallades al subsòl. Les més grans presentaven una forma de tendència circular, de mides i profunditats diverses que van des de poc més d'1 m a més dels 4 m de costat i, de vegades, sobrepassaven els 2 m de profunditat. En aquests darrers casos, s'havia retallat la roca calcària del subsòl i podrien haver estat destinades a obtenir pedra per a l'elaboració de calç per a la construcció. Totes aquestes fosses es trobaren farcides amb terra que contenia una gran quantitat de materials ceràmics de cronologia romana baixrepublicana, que podem datar en el primer quart del segle I aC.

A la zona central es va localitzar un petit forn circular, amb un diàmetre de poc més d'un metre i amb un pilar central, dedicat a la fabricació de ceràmica. Dins del

(a) (b) Tomba grega d'inhumació identificada com E-60, amb els elements que formaven part del seu acompanyament funerari.

(c) (d) Tomba grega d'inhumació identificada com E-96, amb acompanyament funerari format per tres vasos de pasta de vidre i tres lècits àtics. Un dels vasos de pasta de vidre trobats a l'enterrament.

(e) Tomba grega d'inhumació identificada com E-64, amb l'acompanyament col·locat a la zona dels peus.

fornet es va trobar una càrrega de *pondera* o pesos de teler a mig coure i la volta de tovot caiguda al seu interior. La boca, ben conservada, obria cap a l'est.

Al nord del sector 2 es varen localitzar dos dipòsits d'obra adossats, que probablement tinguin un origen en època romana baixrepublicana, però abandonats en un moment augustal. El dipòsit meridional és molt gran i presenta unes mides interiors de 10 x 4 m de costat i 2,30 d'alçada. Està format per murs de morter i pedruscall de 45 cm de gruix arrebossats d'*opus signinum*. A la banda sud-oest hi ha una escala de graons amples i baixos per permetre un fàcil accés al fons. La base descendeix cap al nord i presenta una gran fossa de decantació circular. El dipòsit del nord presenta unes dimensions molt més reduïdes, de 5 x 2,60 x 0,60 m. Es troba igualment arrebossat amb *opus signinum*.

Gran cisterna amb revestiment de *signinum* per a contenir líquids, localitzada al sector 2.

Vista general de les inhumacions gregues localitzades al sector 2.

Incineració amb les cendres disposades de forma circular i la presència d'una moneda.

LA NECRÒPOLIS ROMANA

A la necròpolis d'època romana documentada en aquesta excavació s'ha detectat una dualitat de ritual funerari, amb inhumacions i també incineracions, que cobreixen una cronologia que abasta del segle I aC al segle II dC.

Les incineracions

Les incineracions es troben concentrades bàsicament a la zona sud, i es tracta en tots els casos, d'incineracions secundàries, és a dir, que el cos es va incinerar en un indret diferent al de la deposició de les restes. Se'n troben de diverses tipologies:

- **Fossa simple sense urna.** Les restes de cendres i d'ossos cremats s'abocaven directament en una fossa. Normalment eren fosses de forma circular o ovalada d'entre 50 i 80 cm de diàmetre, de poca profunditat (20-40 cm) i perfil còncav (E-11, E-12 i E-13, E-28 i E-29). Generalment es dipositava una moneda al centre de la fossa, una vegada dipositades les cendres. En un cas també contenia una llàntia (E-21).

- **Monument funerari d'obra** (E-17), format per una estructura quadrangular de blocs lligats amb fang, molt arrasada, que presenta al seu interior les restes fragmentades d'una urna amb les cendres escampades i algun os cremat.

- **Caixa de teules.** En dos casos (E-4 i E-5) s'ha trobat una coberta feta amb tegulae disposades a doble vessant amb ossos cremats per sota. Cal destacar que en la majoria de casos la quantitat d'ossos cremats és realment minsa i de poca entitat. De les fosses destaca el sediment totalment ennegrit pels carbons i la troballa d'aixovar que reafirma el seu ús funerari.

Les inhumacions

Les inhumacions més antigues són 5 tombes de nadons en àmfores tarraconeses que apareguren escampades per tota la zona. Dues d'elles destaquen pel fet de trobar-se cobertes per mitja àmfora col·locada amb el pivot cap amunt. S'haurien de datar en el darrer terç del segle I aC.

La resta d'enterraments (37), excepte algun cas puntual del segle I, s'haurien de situar ja plenament en el segle II dC i es concentraven únicament en el terç sud.

Les inhumacions es caracteritzen per una posició majoritàriament en decúbit supí (només dos casos en decúbit dorsal), i una orientació de nord a sud, amb el cap col·locat tant al sud com al nord.

Pel que fa a la tipologia d'inhumacions, es troben les següents variants:

- **Cupa structile.** S'ha localitzat un monument funerari (E-2) format per una estructura rectangular amb volta construïda amb blocs de pedra calcària lligada i arrebossada amb morter de calç. S'hi detecta el conducte de libacions format per un imbrex. La part superior es trobava trencada i per sota es va localitzar la inhumació dins d'una caixa de fusta i una de tegulae (E-35). L'exemple més proper de tombes d'aquest tipus és el que ens ofereix la necròpolis de la plaça Vila de Madrid, a Barcelona, amb un gran nombre de cupae ben conservades, ordenades a banda i banda d'una via.

Estructura funerària, en forma de cupa structile, que marcava la presència d'una tomba. La tomba, amb coberta de teules, que es trobava en un nivell inferior a la cupa i l'esquelet que hi havia a l'interior, protegit per una caixa de fusta.

- **Caixa de fusta coberta per caixa de teules.** En diversos casos, per sota de la caixa de teules, s'han trobat claus de ferro que semblen indicar l'existència d'una caixa de fusta (E-7, E-9, E-35 i E-41).

- **Caixa de teules.** Realitzades amb tegulae, en la majoria dels casos col·locades a doble vessant (E-6, E-8, E-10, E-19, E-36 i E-37). En un únic cas es troben planes, cobrint el cos (E-43).

- **Caixa de fusta.** Determinables pels claus de ferro trobats al voltant del cos, marcant una forma rectangular (E-16, E-26, E-33 i E-34).

- **Caixa de fusta coberta amb fragments d'àmfora.** En un cas (E-57) la inhumació, que presentava claus de ferro al voltant, es trobava coberta per grans fragments d'àmfora.

Esquelet col·locat bocaterrosa, localitzat i excavat en el seu fossat.

Fossa simple, que podia tenir el perímetre marcat amb pedres (E-14, E-15, E-20, E-30, E-31, E-32, E-39, E-40, E-44, E-45, E-46, E, 47, E- 48, E-49, E-55 i E-59). En un cas es va trobar un enterrament doble (E-27).

- Caixa de lloses (E-22).

A part, es va localitzar una estructura quadrangular (E-24) formada per lloses clavades a terra i d'altres apilades al seu interior, sense restes òssies humanes. Un cop extretes i analitzades les pedres sembla que haurien format part d'una gran caixa o sarcòfag amb coberta plana que s'hauria inutilitzat i enterrat per eliminar-ne les restes.

Inhumacions de cànids

S'han localitzat 3 inhumacions de gossos, en posició anatòmica. Dues d'elles es troben uns metres al nord dels darrers enterraments, com en una zona perimetral, mentre que l'altra (E-78) es troba molt a prop d'una inhumació (E-75). Aquest fet podria indicar una possible relació, tot i que no se'n pot determinar la contemporaneïtat.

Aixovars funeraris

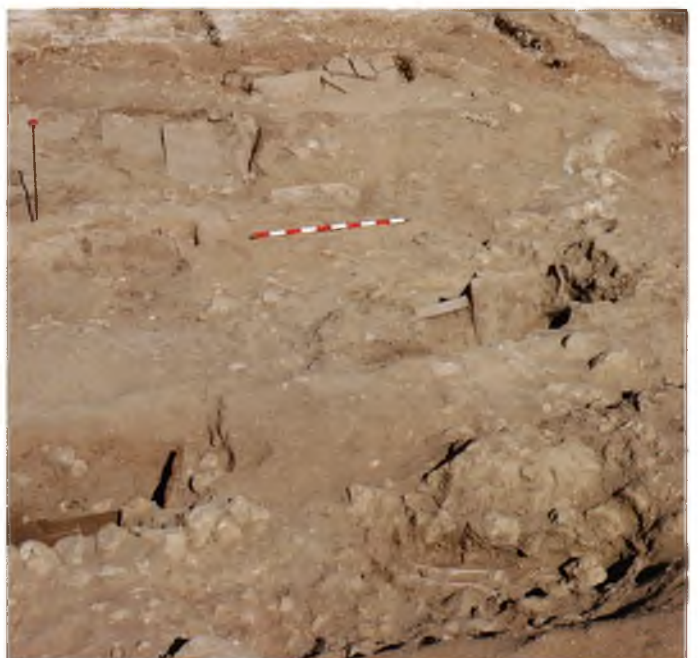
Els aixovars que acompanyaven el difunt eren molt senzills i en la majoria de casos inexistents, de forma similar a altres necròpolis conegudes.

S'han diferenciat les peces trobades a l'interior de les tombes de les que hi havia al voltant i que podrien correspondre a les ofrenes realitzades el dia de l'enterrament o en celebracions posteriors.

La troballa més comú és la deposició d'una tassa, gerra o plat al voltant del cos. La peça més repetida és un tipus de tassa en ceràmica africana de cuina. També trobem bols de sigillata africana A, peces de ceràmica comuna, un plat de terra sigil·lada sud-gàl·lica o vasos de vidre. Un altre element molt comú és la troballa de monedes que evidencien el ritual de pagar al barquer Caront el pas del llac Estix per conduir els individus al món dels morts.

Tomba d'inhumació femenina, amb un ric acompanyament funerari del segle II dC.

Vista general de la part del sector 1 ocupada durant la segona meitat del segle II dC per tombes amb coberta de teules.

Les monedes es localitzen prop del cap, sobre el tronc o sobre la pelvis. En el cas de les incineracions se n'han trobat diverses dins de la fossa (E-11, 12,13, 51 i 77).

Els ungüentaris per contenir olis o perfums també són comuns. Se'n troben de vidre o de ceràmica en forma d'amforisc i quan apareixen solen formar part d'aixovars més complexos, com en el exemples E-33, E-34, E-65.

Un altre conjunt d'objectes singulars són els d'abillament personal femení, com joies, agulles de cap, anells, etc. Destaca una inhumació (E-16) on apareix una arracada d'or, denses d'or i de pasta de vidre blau que devien formar part d'un collaret, un anell de lignit, un de ferro, un conjunt de 8 agulles de cap, una caixeta de fusta amb els muntants de bronze, amb una ampolleta al seu interior i 4 peces més de vidre.

Com a objectes considerats femenins trobem les petxines. Se'n localitza, per exemple, a la tomba E-33, on també hi havia una agulla de cap de lignit, un ungüentari de vidre, la base d'una tassa africana i una moneda.

Pel que fa als objectes personals masculins destaquen els clauets trobats a les plantes dels peus d'E-35 que indicarien l'existència de calçat.

Un altre objecte trobat a les tombes és un ham (E-8) que ens podria indicar l'activitat de la persona enterrada.

En una de les fosses d'incineració (E-21) s'ha localitzat una moneda i una llàntia que, segons les creences del moment, il·luminaven la foscor del més enllà.

En alguns casos es troben claus solts que no haurien format part de cap caixa, tant a dins d'una de les incineracions (E-28), com en alguna inhumació (E-59, sobre el pit), o a E-65 que dins del ric aixovar (amforisc, tassa, bol, moneda i placa de plom a la part superior) presenta un clau de bronze ben diferenciat dels de ferro que formarien la caixa de fusta. De la que se n'han donat diverses interpretacions, com protegir el mort

Dues imatges de la tomba E-7, amb les restes de la coberta de teules i amb l'esquelet excavat amb dos vasos ceràmics d'acompanyament.

de la mala sort o per fixar-lo i impedir que la seva ànima torni del món dels morts. En el cas de les incineracions també podria formar part d'un llit funerari que fos cremat junt amb el difunt.

Pel que fa a possibles ofrenes que podrien ser posteriors a l'enterrament s'ha localitzat únicament una tassa de ceràmica africana a la part superior de la caixa de teules E-7.

CONCLUSIONS GENERALS

L'excavació en extensió que es va realitzar en la zona on actualment s'està bastint el nou edifici de recepció de visitants va permetre la recuperació d'una informació molt valuosa respecte a l'espai suburbà d'Empúries. El podem concretar de la forma següent:

- 1- És una zona que va ser destinada a cementiri, tant en època grega com romana i topogràficament omple un buit que permet enllaçar la zona de necròpolis ja coneguda de l'aparcament, al nord, amb les excavacions de les anomenades necròpolis Bonjoan i Granada, que se situen més al sud.
- 2- Es va aprofitar el vessant oriental del turó d'Empúries per disposar un espai de necròpolis que tindria el seu límit en una via que conduïa, des del sud, cap a la ciutat grega i, passant per un vell camí que vorejava l'antic port, cap a Sant Martí d'Empúries. Al costat d'aquest camí s'hi van construir algunes estructures en època romana.
- 3- L'existència d'un espai ocupat pel cementiri grec, al nord, que estava separat d'un altre destinat a cementiri d'època romana. Tot i que hi ha punts de contacte, es respecta la presència d'enterraments anteriors.
- 4- Es constata, una vegada més, la pobresa dels enterraments i la poca presència de tombes principals. Malgrat això, la recuperació de la cultura material que formava part dels acompanyaments funeraris enriqueix el coneixement dels rituals funeraris.
- 5- La varietat d'estructures funeràries que s'han pogut documentar, particularment les d'època romana.
- 6- Les novetats que aportarà l'estudi antropològic de les restes humanes.
- 7- La potència de l'etapa romana tardorepublicana a Empúries fa que s'arribi a envair l'espai funerari per estructures de caire industrial que, probablement, calgui posar en relació amb les que ja es coneixien de la zona més propera al nucli urbà i que podrien tenir relació amb els preparatius necessaris per a la construcció de la nova ciutat romana, a principis del segle I aC, a part alta del turó.
- 8- Amb el pas del temps, l'adequació final del sector es va fer amb murs d'aterrossament que contenien terres remogudes amb molt de material residual, especialment d'època republicana tardana.

BIBLIOGRAFIA

ALMAGRO, M. 1953, Las necrópolis de Ampurias. Volumen I. Introducción y necrópolis griegas, Monografías Ampuritanas, III Barcelona.

ALMAGRO, M. 1955, Las necrópolis de Ampurias. Volumen II. Necrópolis romanas y necrópolis indígenas, Monografías Ampuritanas, III Barcelona.

CASTANYER, P. (Coord.) 2003, 10 anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries (1993-2002), Girona.

CASTANYER, P. 2009, L'Empúries romana republicana: segles II-I aC., El món funerari a l'antiga Empúries, Girona, 39-42.

SANMARTÍ, E., NOLLA, J. M., AQUILUÉ, X. 1983-1984, Les excavacions de l'àrea del Parking al sud de la Neàpolis d'Empúries. (Informe preliminar), Empúries 45-46, Barcelona, 110-153.

SANTOS, M. 2009, El paisatge funerari de l'Emporion grega entre els segles VI i III aC, El món funerari a l'antiga Empúries, Girona, 33-38.

TREMOLEDA, J. 2009a, Rituals de la mort, El món funerari a l'antiga Empúries, Girona, 19-23.

TREMOLEDA, J. 2009b, L'Emporiae imperial: segles I-III dC, El món funerari a l'antiga Empúries, Girona, 43-47.

GARATGE SALA

Av. Girona, 31
Tel. / Fax 972 77 09 43
17130 L'ESCALA
garatgesalalescala.com

BODEGA · ENOTECA
ELS BARRILS

C. Alfolí, 8 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 98
www.elsbarrils.com

Joaquim Tremoleda, Marta Santos, Pere Castanyer, Joaquim Monturiol

molí
de l'Escala
RESTAURANT

Camps dels Pilans · Camí de les Corts
17130 L'ESCALA · T. +34 972 77 47 27
www.molidelescala.com

El 24 de juliol de 1915, essent alcalde Josep Carreras i Joana i secretari Pere Sureda i Maranges, s'aprovà el projecte de la portada d'aigües a l'Escala. Les obres, amb un pressupost de 85.000 pessetes, es finançaren a partir de l'emissió de 170 obligacions municipals per valor de 500 pessetes cadascuna. Se'n veneralen un total de 136 per un import de 68.000 pessetes. Aquest títols tenien un termini d'amortització de 40 anys i un interès del 5% anual. De fet, molts dels titulars de les obligacions no cobraren els interessos i l'Ajuntament va fer un gran estalvi amb aquesta enginyosa manera de finançar la important i històrica portada d'aigües.

Rafel Bruguera

FARMÀCIA BALLESTA

Rosa-Maria Ballesta Llinàs
 Av. de Girona, 25
 17130 l'Escala (Girona)
 Tel./Fax 972 77 15 75

**Bodega
 Can Ratxelet**

c. Closa d'en llop, 4
 Tel./Fax 972 77 45 00
 17130 l'Escala

Passeig St. Joan Bosco, 47 - 17007 GIRONA
 Tel. 972 20 10 62 - Fax 972 22 65 34
 airsa@airsa.cat · www.airsa.cat

Impermeabilitzacions

Recrescuts
 de Morters

Química
 Constructiva

**FERRO / ALUMINI
 INOX / P.V.C.**

Polígon industrial Els Recs - C/ Saladors, 6 - 17130 L'ESCALA (Girona)
 Tel.: 972 770 467 Fax: 972 775 868 e-mail: metallsues@orangemail.es

TABACS JOSEP M^a
 EXPENDIDURIA N° 3

C/ DEL PORT, 47
 17130- L'ESCALA
 Telèfon: 972-771716

MONTECRISTO

CAVA DE CIGARS
 BOTIGA DEL FUMADOR

e-mail: carne@infoblitz.com

PASTISSERIA EMPORI

Benjamí Gallegos

Des de 1960. Més de 50 anys al seu servei

També tenim:

- Pastes salades
- Rebosteria fina i de full
- Coques de brioix i fruita farcides de crema

Reserveu les vostres coques per a revetlles!
 i altres productes artesans

Maranges, 14 - Tel. 972 770 089 - L'ESCALA

ARRIBA EL LLEVANT I TOTHOM AJUDA

Autor: Josep Clos Blanco (any 1970)

Joaquim Teixidor Poch

Ildefons Clos Roca

A quatre mans

ESQUENAPELATS I LLADREBURROS

En plena edat del coneixement potser seria bo que parléssim una mica de quan encara no hi havia màquines d'escriure i els qui volien fer-ho havien de fer servir plomes d'aus degudament preparades.

El que passava és que algunes d'aquestes finques (tal com ens ha deixat escrit el benvolgut Francesc Sala i Balaguer, en Full d'història local núm. XII) "els de Torroella les consideraven del seu municipi, hi pasturaven ramats i en treien llenya". Això, que havia començat per allà el 1593, finalment va acabar als tribunals: el 1750 va començar el plet, es va fallar el 1755 i, després dels recursos corresponents, el veredict definitiu va ser el 1758: els terrenys en qüestió quedaven de Torroella. Qui sap si va ser en aquesta època, o potser una mica abans o una mica després, que els habitants de Torroella varen passar a ser "lladrebirros".

Tot devia ser que algun dia, algú de l'Escala hauria anat a buscar llenya per la muntanya, pels volts de Santa Caterina segurament, i algú de Torroella, seguint amb les picabaralles que tot sovint hi devia haver, li hauria pres l'animal de càrrega. El de l'Escala, traient foc pels queixals, se n'haurien anat de buit i sense ruc cap a casa a passar fred o a no tenir res per encendre als fogons. Ja ens podem imaginar quan devia arribar al seu poble: o va passar per beneit o va cridar a sometent per tal de recuperar els animals i netejar l'ofensa rebuda: la història algun dia ho explicarà.

Si a l'Escala els de Torroella eren coneguts com lladrebirros, a l'altra banda del Montgrí, els torroellencs, per no ser menys, varen batejar els escalencs com a "esquenapelats".

Si, en aquell temps, a Torroella la majoria de la gent es dedicava a feines relacionades amb la pagesia, a l'Escala, com passava a l'Estartit, gairebé tothom es guanyava la vida amb la pesca.

Plaça de Torroella de Montgrí. Foto Esquirol. Arxiu RB.

Plaça de l'Escala. Foto Mauri. Arxiu RB.

Però quin era el significat d'esquena pelats? El mot ens evoca, com en el cas dels lladrebirros, a uns temps antics, difícils de situar en el temps abans de la invenció de motor. Ara ens podríeu dir ben bé i què té a veure el motor amb l'esquena pelada, no?

A veure si ens en sortim d'explicar-ho. La gent de mar de l'Escala quan anaven amb el cos nu de cintura per amunt, tenien gravada a la seva esquena la marca de la duresa de la seva feina de pescador.

L'activitat pesquera requeria d'un treball col·lectiu. Tothom havia d'ajudar en el moment d'avarar, o el que és el mateix: posar les barques en mar i també en el moment de treure, o posar-les en terra. Abans de l'arribada del motor aquesta feina requeria d'una destresa i com hem dit d'una activitat coordinada de tothom.

Les barques en aquell temps dormien a la platja. Encara no hi havia ports artificials. Es deixaven a prop del mar però a una distància prudencial per evitar que en el cas de llevantades i cops de mar les embarcacions no les trobessin a mar. Calia per tant, una feina diària de posar-les en mar i treure-les en terra.

**FORN
EMPÚRIES**

C/ Closa d'en Llop, 54 · 17130 · L'Escala
Tel. 972 77 46 12

Per facilitar el moviment de la barca es posava un seguit de fustes a la sorra, el que s'anomenava el trajo; fustes que s'ensebaven amb sèu de porc o industrial amb la idea de permetre un lliscament de les barques i estalviar suors i esforços als pescadors.

Santa Caterina i el castell del Montgrí. / Foto Roisin. Arxiu RB.

Jordi Boix i Llonch

Esquenapelat

Antoni Roviras i Padrós

Lladreburro

fiona
1978

maranges 4
17130 l'escala
(+34)972771579
bastrop_2000@yahoo.es

Prisco Electrònica S.L.

- Sistemes de vigilància
- Instal·lacions I.C.T.
- Xarxes de veu i dades
- Televisió per cable
- Fibra Òptica
- Sonorització
- Càmeres de seguretat
- Servei tècnic

Prisco Electrònica SL
Telecomunicacions

Avda. Girona 56 l'Escala
Tel-972771859 Fax-972776655
www.priscoelectronica.com

Les zones humides de l'Escala

Tot i que el terme municipal de l'Escala no acull cap riu de dimensions que el facin particular, sí que alberga diversos ambients fluvials o d'aigua dolça que el fan interessant.

Si ens endinsem dins l'espai rural i resseguim els espais fluvials presents, podrem observar el paisatge que aquests han configurat i comprendre així, la importància que han tingut pel municipi els seus rius i zones humides. Es vol donar a conèixer les zones humides presents al municipi i de retruc tractar de manera breu els espais fluvials. Les zones humides han desenvolupat un paper important a l'hora de configurar el paisatge de l'Escala i del seu entorn més immediat. Parlarem dels processos de creació d'aquests ambients -que formen part indissoluble de l'origen de la plana empordanesa- i de la visió que n'ha tingut la societat com a origen o factor de canvi a l'hora de conformar el paisatge actual.

Durant els darrers cinc-cents anys les zones humides han patit greus transformacions. Aquestes han estat tant de caire físic (com la dessecació i la seva transformació per processos urbans) i en el seu ús, el qual ha variat des del seu rebuig fins a la seva valoració, no només per les seves funcions ecològiques, sinó també socials.

El present article vol oferir una definició sobre el que són les zones humides i què s'entén sota aquest concepte. Particularitzarem aquelles que es troben al municipi i descriurem el paper que han jugat a l'hora de configurar el paisatge actual de la plana empordanesa i concretament també del nostre municipi, determinant les diferents funcions que desenvolupen.

Finalment, s'analitza breument l'evolució que han tingut aquests espais en relació a l'activitat humana. S'ha considerat oportú tractar de manera breu el paper que han jugat els rius i les modificacions de traçat que han sofert, ja que la interrelació amb l'home al llarg del temps és clau per entendre l'actual sistema de zones humides.

QUÈ SÓN LES ZONES HUMIDES?

Tot i que la comunitat científica encara debat quina seria la definició consensuada de zona humida (conveni RAMSAR, definició UICN, etc.) al meu entendre, i seguint els recents treballs de recerca i tesis sobre aquesta temàtica (Romagosa 2007, González F. i Pérez C. 1988, Davies i Clarige 1993, etc.), podem establir que són aquells ecosistemes que es caracteritzen per la presència d'una làmina d'aigua superficial i poc profunda, permanent o temporal que pot manifestar-se en forma de llacuna, estany, maresme i prat humit i que poden ser tant d'origen natural com antròpic. Així, podem dir que les zones humides són un tipus d'ecosistema caracteritzat per la presència d'aigua quieta, ja sigui de manera temporal o permanent, però que configuren un espai físicament complex, dinàmic i amb un grau d'heterogeneïtat morfològica elevat.

La singularitat de les zones humides rau en que són espais de transició entre el medi aquàtic i el medi terrestre i que tenen origen en la presència de l'aigua, element essencial i imprescindible. Així doncs, la quantitat i la qualitat de l'aigua de cada zona és el que determinarà principalment les seves condicions i característiques. Des d'un punt de vista hidrogeològic, podem caracteritzar les zones humides perquè:

constitueixen zones de relleu pla i topogràficament es formen en una zona deprimida, les formacions geològiques on se situen tenen una permeabilitat suficient per permetre un flux d'aigua subterrània significatiu, i sobre elles discorren cursos d'aigua amb caràcter permanent o efímer, que durant les avingudes cobreixen una àmplia proporció de la zona.

ELS GRANS TIPUS DE ZONES HUMIDES

De les diferents tipologies de zones humides presents al mediterrani establertes pel conveni RAMSAR (llacunes costaneres, maresmes salobroses i salades, deltes, desembocadures de rambles, ullals, salines, arrossars i altres camps inundats, estanys, maresmes d'aigua dolça, llacunes salades d'interior, zones humides de les planes d'inundació fluvial, zones humides d'origen càrstic, etc.), dins el municipi en trobem de tipus litoral o costaner, així com també de tipus continental i artificial.

Les litorals es diferencien de les continentals i les artificials perquè es van formar amb l'augment del nivell del mar ocorregut després de la darrera glaciació. Són fruit de la interacció de tres factors dominants: les aportacions i la sedimentació de dipòsits fluvials, la dinàmica marina i l'enfonsament del terreny (subsidiència). La majoria de les zones humides litorals presents al mediterrani s'associen a la dinàmica fluvial pròpia de les desembocadures.

Les de tipus continental es caracteritzen perquè tenen el seu origen en la combinació dels efectes de la subsidiència i la fractura del terreny amb la xarxa de drenatge. Acostumen a situar-se en depressions molt suaus, en terrenys sense fortes ruptures de pendent i sobre superfícies planes, generalment, de tipus al·luvial. Per últim, les de tipus artificial es caracteritzen per tenir origen en l'acció de l'home. Inclou des dels embassaments artificials fins a les basses d'aqüicultura o de reg.

Cal dir que l'acció humana en les zones humides s'ha centrat en la seva explotació i transformació, i no podem obviar que són els elements naturals propis del cicle hidrològic els que els influencien més. Així, les precipitacions i l'evapotranspiració determinen la quantitat d'aigua disponible i per tant el seu aspecte.

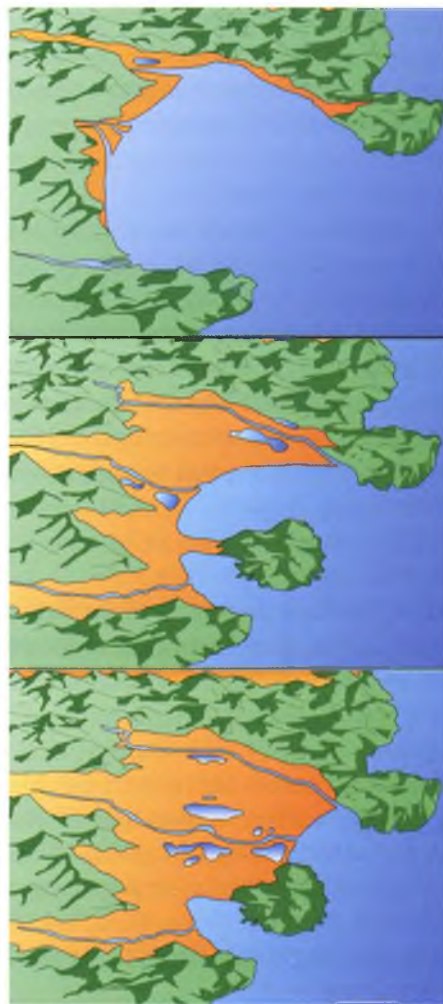
L'ORIGEN DE LES ZONES HUMIDES

Abans de començar a caracteritzar cada una de les zones humides presents dins del terme municipal, és important primer contextualitzar el municipi dins del seu marc geogràfic.

Com a particularitat hidrogràfica, cal destacar que l'Escaló es localitza a cavall entre les conques fluvials dels rius Ter i Fluvià, els quals conformaven a la seva desembocadura un paisatge deltaic. De fet, ja a principis del segle XX, M. Chevalier (1928) a *"El paisatge de Catalunya"*, quan descriu la plana empordanesa, estableix que aquesta encara conserva en gran part els aspectes d'un gran estuari amb prou feines omplert pels al·luvions dels rius, protegit per les barreres litorals. I que nombrosos aiguamolls i arrossars ocupaven grans espais al voltant de Castelló d'Empúries, Bellcaire d'Empordà, Ullastret i Pals, a més d'extensos pasturatges salats a l'entorn de Castelló d'Empúries i l'Armentera.

Diversos estudis realitzats sobre l'origen de la plana empordanesa estableixen que després de la darrera glaciació, és a dir fa uns 15.000 anys, i la posterior estabilització del nivell del mar (uns 10.000 mil anys més tard), s'inicia l'etapa de la seva formació definitiva. Així, en aquesta primera etapa, la plana es caracteritzava per ser zona marjalenca i aigualosa, és a dir, una albufera tancada a llevant per un dens cordó litoral que va permetre que els principals cursos fluvials de la Muga, el Fluvià, el Ter i el Daró poguessin dipositar els seus sediments i colmar aquest espai, tot conformant la plana tal i com avui la coneixem.

La tendència natural de la plana, tenint en compte la interacció entre les aportacions fluvials i la dinàmica marina, és la d'anar creixent tot guanyant terreny al mar. A aquest fet cal també afegir que es comença a originar tot un complex sistema d'aiguamolls degut a l'aportació d'aigua, tot i que també gràcies a la deposició de sediments, bàsicament fluvials, comença un procés invers de colmatació, vet aquí el fet dinàmic d'aquests ecosistemes.

Esquema de formació de la plana empordanesa. / Font: Lorman J. (1989) "Geografia de Catalunya". Ed. Taga. Barcelona.

Principals estanys i aiguamolls de la plana empordanesa devers el S. XVIII. / Font: Romagosa F. (2007). Els aiguamolls de l'Empordà: un paisatge en transformació. Tesi doctoral. Dept. de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

Així, la plana al·luvial empordanesa era, fa milers d'anys, una extensa superfície de zones humides composta per estanys i maresmes, en constant evolució. Ara bé, aquella extensió inicial de terres inundades es va anar reduint de forma gradual i de manera constant a mesura que les millores tècniques i l'augment de població varen permetre la colonització humana del territori.

A mode de síntesi, podem establir que la plana empordanesa es caracteritza per ser una plana deltaica creada per l'aportació de sediments fluvials i la seva evolució, que especialment al llarg dels darrers 5.000 anys, ha originat la presència de zones humides. A partir de les dades sedimentològiques i del dinamisme de la costa, a l'Empordà les zones humides s'han originat i s'han vist sotmeses en primer lloc a les dinàmiques fluvials i a la deriva litoral, que formava barres de sorra a la línia litoral. I en segon lloc, per l'arribada de sediments provinents de les inundacions provocades pels rius i per les llevantades.

A aquest doble procés cal afegir l'acció de l'home que, amb l'endegament i desviació de rius, els processos de dessecació i de colmatació, la transformació de les barreres sorrenques, etc., ha transformat aquest medi.

Així les zones humides que antigament havien existit a la plana avui dia han gairebé desaparegut, ja sigui per colmatació natural o per la transformació antròpica.

LES ZONES HUMIDES DE L'ESCALA

Les zones humides presents en l'actualitat dins el terme municipal de l'Escala són:

1. Antic estany de Belcaire
2. Estany de Poma
3. Gorg de l'Infern o Gorga d'en Meranges
4. Aigualleixos el Fluvià Vell

A aquestes quatre zones humides cal afegir-hi l'estany d'Empúries o Cinc Claus, actualment dessecat. Es tractava d'una antiga zona palustre de tipus litoral que es trobava entre l'actual desembocadura del Fluvià i al nord de Sant Martí d'Empúries, que s'estenia fins a tocar el nucli de Cinc Claus.

1. Antic estany de Belcaire

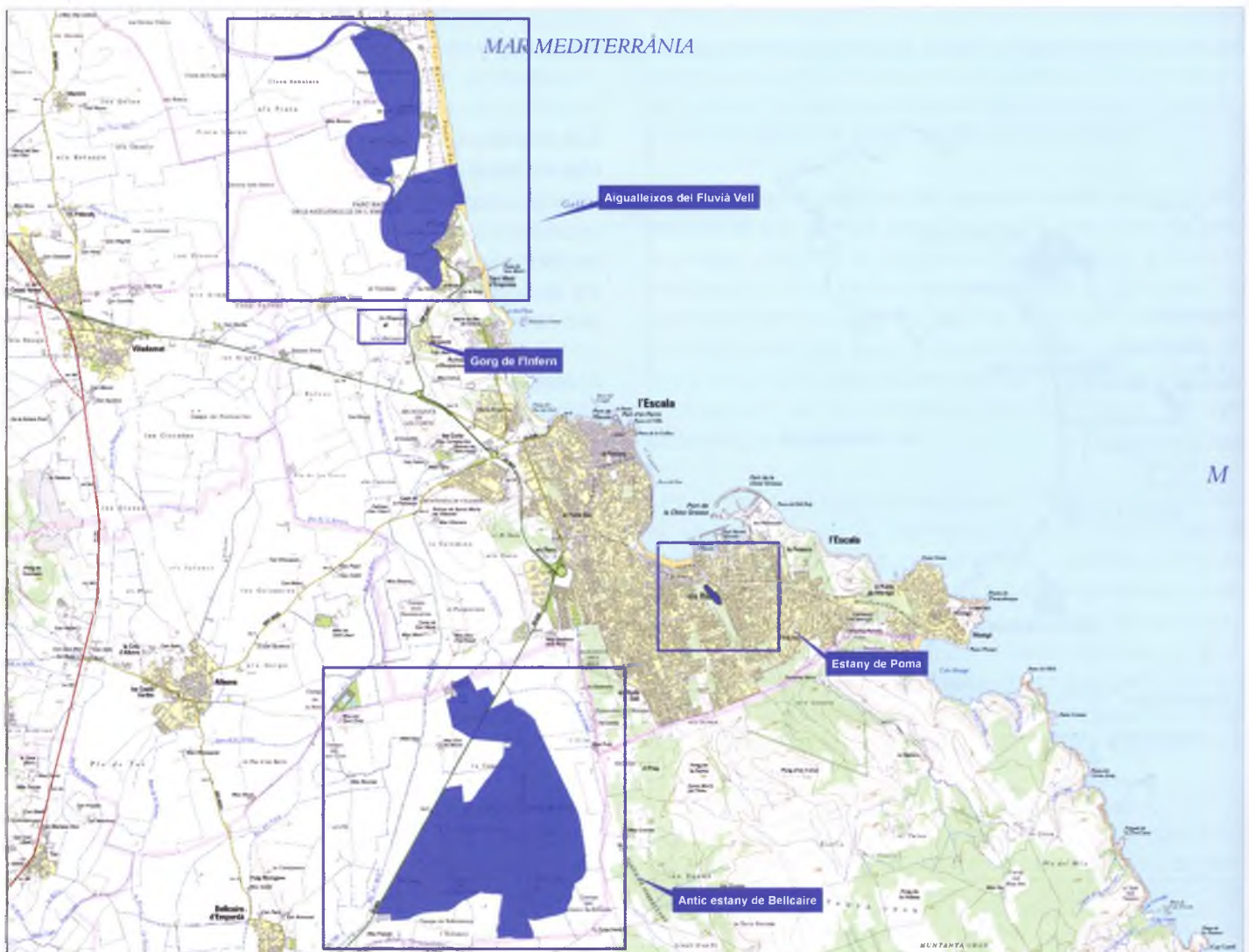
Aquest estany és una zona humida de tipus continental i es localitza, gairebé en la seva totalitat, dins del municipi de Belcaire, tot i que una petita part es troba dins del terme de l'Escala.

Se situa al nord del massís del Montgrí i pertany a la conca del riu Ter. Actualment s'hi cultiva arròs, tot i que també hi trobem algun sector amb altres tipus de conreu i zones de prat. S'alimenta de l'aigua que prové del Rec del Molí, del qual deriva el rec de Cinyana. Aquest neix a la resclosa de Colomers i desemboca a la platja del

Rec o primera platja d'Empúries. Es caracteritza principalment per ser un espai a mig camí entre les zones humides de la plana alt empordanesa (lligades a les desembocadures de la Muga i del Fluvià) i les zones humides de la plana del Baix Empordà (lligades a les desembocadures del Ter i Daró).

L'estany fou dessecat a mitjans del segle XVIII mitjançant recs de drenatge que actualment s'han incorporat al funcionament hidrològic dels arrossars. Malgrat la seva dessecació, aquesta zona humida presenta diverses particularitats botàniques i faunístiques que en fan un espai excepcional des del punt de vista ecològic i per a la conservació del territori. Si ens centrem en la flora destaca la presència d'espècies rares al conjunt de Catalunya, tant d'arrossars (*Lindernia dubia*, *Scirpus supinus*, *Cyperus difformis* i *Scirpus mucranotus*) i de jonqueres de sòls salins (*Oenanthe lachenalii*, *Melilotus messanensis*), com d'aiguamolls (*Ranunculus sceleratus*). Faunísticament destaca en especial per les aus que l'utilitzen en períodes de migració, així com també per ser zona de nidificació d'ocells aquàtics. S'hi ha citat també la tortuga de rierol (*Mauremys caspica*).

L'espai forma part de l'Inventari de zones humides de Catalunya. Tot i el seu ús agrícola, s'inunda temporalment en períodes de grans pluges i ofereix una bona possibilitat de recuperar un ambient aigualós de primer ordre.

Mapa de les zones humides actuals a l'Escala. / Font: Elaboració pròpia.

zona humida dels aiguallaixos del Fluvià Vell. / Font: Departament de Medi Ambient i Habitatge (2008). Inventari de les zones humides de Catalunya. Generalitat de Catalunya.

Fotos de l'antic estany de Bellcaire. / Autor: Albert Albertí.

Ortofotomapa de l'estany de Poma. / Font: Elaboració pròpia a partir de l'ortofotomapa 1:2.500 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

Foto de l'estany de Poma. / Font: Albert Albertí

2. Estany de Poma

Aquesta zona humida de tipus continental té el seu origen en una bassa o petit estany format per un ullal d'aigua dolça. Durant la segona meitat del segle XX va ser engrandit mitjançant la seva excavació.

Es troba situat a la zona urbana de Riells i concretament dins el Càmping Maite. Abans de la seva transformació en càmping aquesta zona estava formada per un petit estanyol o bassa originada per un brollador i per terrenys recoberts per jonqueres i prats xops, que en períodes de pluges intenses quedaven parcialment inundats. Així, en èpoques de pluges intenses amb avingudes torrencials, aquesta zona quedava inundada per les seves característiques topogràfiques, ja que recollia part de les aigües superficials d'escorrentia d'una part del vessant nord del massís Montgrí.

Actualment aquest estany s'alimenta d'aigua subterrània i possiblement, abans de ser excavat i engrandit, el seu brollador tenia origen en el sistema càrstic del massís del Montgrí. És a dir, en les aigües pluvials filtrades pel bloc calcari del Montgrí que, un cop trobaven el substrat argilós del pla, havien de sorgir a la superfície. Actualment però, l'excavació i ampliació fa que la seva alimentació sigui directament del freàtic. El seu desguàs es fa a través d'un canal soterrat que transcorre pel carrer Sibilla de Fortià.

El planejament urbanístic de l'Escala preveu, mitjançant la redacció d'un Pla especial de millora urbana, la implantació d'usos residencials, hotelers, comercial, oficines i usos privats i d'esbarjo. En aquest sentit doncs, podem establir que l'ús per a equipaments, zones verdes i espais lliures serien els més adequats per a la seva conservació.

Tot i seu elevat grau d'artificialització, amb presència de pollancre i altres espècies exòtiques com el desmai (*Salix babylonica*) o la carpa (*Cyprinus carpio*), l'espai presenta un cinyell de canyís de cert valor ecològic, a més de ser també, en èpoques de forta sequera, un espai on hi podem trobar l'ànec collverd (*Anas platyrhynchos*). Tot i aquest minvat valor natural però, l'espai destaca pel potencial paper que pot desenvolupar com a espai d'esbarjo, doncs es tracta d'una àrea que convertida en parc o zona verda pot desenvolupar una clara funció social, tant per la densa zona urbana de Riells com també pel conjunt del municipi.

Fotos de l'antic estany de Bellcaire / Autor: Ortofotomapa de l'any 1956 de l'estany de Poma. Font: Institut Cartogràfic de Catalunya.

3. Gorg de l'Infern o Gorga d'en Maranges

Es tracta d'un petit estanyol o gorg d'aigua dolça alimentat per un ullal. Forma part de la tipologia de zona humida continental i presenta un gran interès ecològic.

Es troba situat molt a prop del nucli de Cinc Claus, al marge dret de la riera de les Nietes, dins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà. L'espai circumdant que l'envolta és un camp actualment no conreat i que, en períodes de pluges intenses, queda inundat.

Es troba envoltat en tota la seva totalitat per un dens cinyell de canyís i és hàbitat temporal per diverses espècies d'aus aquàtiques, entre les quals cal destacar, a part de la presència de diversos anàtids, l'agró blanc (*Ardea alba*).

Tot i no trobar-se dins l'Inventari de zones humides de Catalunya, la seva inclusió dins el Parc Natural n'assegura en bona part la seva preservació.

4. Aigualleixos del Fluvià Vell

Es tracta d'una zona humida de tipus litoral lligada a la dinàmica fluvial de l'antiga desembocadura del riu Fluvià, on en aquesta zona prenia un recorregut meandriforme.

Es localitza a cavall entre els municipis de Sant Pere Pescador i l'Escala. Presenta un especial interès com a refugi d'espècies vegetals de caràcter hidròfit i helòfit. Destaca també per ser un dels pocs enclavaments on es troba el *Rumex hydrolapathum* i l'única localitat en tot Catalunya de *Carex alta*. Altres espècies presents de gran interès són la mànsega (*Claudium mariscus*), l'*Stachys palustris* i la *Lysimachia vulgaris*. A banda d'aquestes espècies d'elevada singularitat i raresa, l'espai també alberga un retall d'omeda, bosc cada vegada més escàs a casa nostra, i d'albereda, és a dir, retalls del que antigament havien estat els boscos originaris d'aquest sector de la plana empordanesa.

Tot i que aquest espai es troba inclòs dins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà, no es troba exempt d'impactes, com són els abocaments puntuals d'aigües residuals, la colmatació d'algun sector i la desforestació d'algunes vores. L'espai també destaca per la presència d'un extens cinyell i perquè s'hi va citar recentment la cria de la gavina corsa (*Larus audouinii*). Actualment forma part de l'Inventari de zones humides de Catalunya.

La particularitat d'aquesta zona però rau en el fet que correspon a una antiga desembocadura del riu Fluvià. Antigament, a l'alçada de Sant Pere Pescador, el riu en trobar-se amb els cordons de dunes paral·leles al mar, feia un braç (tot configurant un petit delta o gola juntament amb la desembocadura actual) que amb un gir de 90 graus es desviava cap a sud, tot seguint la direcció de la línia de costa fins a Sant Martí d'Empúries. Fou a partir dels segles XVIII i XIX i per afavorir la dessecació d'estanys i guanyar terres pels conreus i closes pel pasturatge, que es va procedir a escurçar el trajecte del riu i a potenciar la llera actual. Així actualment aquest antic braç, conegut com a Riu Vell o localment com a Riuet, va començar a tenir l'aspecte que coneixem.

Ortofotomapa del Gorg de l'Infern. / Font: Elaboració pròpia a partir de l'ortofotomapa 1:2.500 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

Foto del Gorg de l'Infern. / Autor: Albert Albertí.

Foto dels Aigualleixos del Fluvià Vell. / Autor: Albert Albertí.

Ortofotomapa dels Aigualleixos del Fluvià Vell. / Font: Elaboració pròpia a partir de l'ortofotomapa 1:2.500 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

FUNCIONS DE LES ZONES HUMIDES

A l'hora de valoritzar socialment i ambiental les zones humides, cal determinar les diferents interaccions físiques, químiques, biològiques i humanes que aquestes estableixen i que tenen efectes sobre el medi i la societat. De tots els estudis que descriuen i defineixen les nombroses funcions de les zones humides, detallam aquelles més rellevants que desenvolupen les que es troben dins el municipi.

1. Regulació del cicle hidrològic

Les zones humides formen part del cicle hidrològic, ja que l'aigua que emmagatzemada reflecteix el balanç entre els entrades (precipitació, rius, aigua subterrània, etc.) i les sortides (evapotranspiració, rius, capes freàtiques, etc.). En aquest sentit, les zones humides són zones de recàrrega, protecció i ressurgència de les capes freàtiques, a més de ser claus per a la prevenció de la intrusió de l'aigua salina en els aqüífers.

La sobreexplotació dels aqüífers acostuma a fer baixar el nivell de la capa freàtica fins a provocar el contacte amb l'aigua marina produint la seva salinització. Aquest fet és especialment significatiu en molts dels indrets del litoral català on l'elevada demanda d'aigua i la disponibilitat d'aquesta és un tret particular. Així doncs, l'escolament de les capes freàtiques vers la mar evita aquesta incursió d'aigua salada i per tant també la seva salinització. Aquesta funció essencial la desenvolupen totes les zones humides presents al municipi.

2. Reciclatge de nutrients i contaminants

Les zones humides són també espais d'emmagatzematge i reciclatge de nutrients (nitrogen, fòsfor, sodi, potassi i calci) i de retenció de sediments. Aquesta funció la desenvolupen de manera clara la zona humida de l'antic estany de Bellcaire i del Fluvià Vell.

3. Conservació de la biodiversitat

Les zones humides són de gran interès per a la conservació de la biodiversitat, ja que alberguen espècies rares i singulars, a més d'esdevenir enclavaments fonamentals pel manteniment de poblacions de flora i de fauna que només tenen aquests ambients com hàbitat per poder sobreviure. També esdevenen un paisatge escàs i són essencials per al manteniment de microclimes locals. Aquesta funció la desenvolupen clarament l'antic estany de Bellcaire, el Gorg de l'Infern i els Aigualleixos el Fluvià Vell.

4. Lleure i turisme

Un ús creixent de les zones humides és el turístic i especialment aquell turisme anomenat "verd" i que demana un contacte directe i respectuós amb la natura. En aquest sentit, cal destacar el cas del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Alt Empordà, que d'ençà de la seva creació ha esdevingut un dels d'espais d'interès natural que més visites rep al cap de l'any a nivell de tot Catalunya, essent un enclavament de gran importància per a un tipus de turisme especialitzat en ornitologia.

Aquesta funció la desenvolupa de manera clara el paratge de l'Estany de Poma, on s'ha creat un estany en una zona de prats xops i temporalment inundats per albergar

un càmping i dotar aquesta infraestructura turística d'una zona d'aigua permanent, tot aportant un element clarament diferenciador respecte a altres càmpings de la zona.

5. Importància sociocultural

Les zones humides presenten una important component estètica i paisatgística, basada especialment en el fet que són aspectes claus i particulars d'un paisatge concret. A més, degut a que el paisatge és valorat de diverses maneres pels diferents grups socials, la singularitat fisiogràfica de les zones humides més el tipus de sòl, la vegetació i fauna associada i els aprofitaments humans que s'hi ha anat generant (ja siguin agrícoles, ramaders, turístics, etc.) ha provocat que aquests espais tinguin un grau de qualitat molt elevat, basat en la seva escassetat. Aquesta funció la desenvolupa clarament l'antic estany de Bellcaire, així com també el Gorg d'en Meranges i els aigualleixos del Fluvià Vell.

6. Espais de recerca

Les zones humides també són uns importants laboratoris naturals, amb una clara funció científica (són llocs de recerca pel grau d'integritat que conserven) i educativa. Aquesta darrera funció queda palesa en el fet que esdevenen enclavaments ideals per a l'ensenyament i aprenentatge d'espècies de flora i fauna, de l'ocupació i transformació humana, de les funcions que duen a terme i de la interacció dels processos ecològics, geomorfològics i geològics que s'hi donen.

Aquesta funció és evident en totes les quatre zones humides presents al municipi essent l'espai dels aigualleixos del Fluvià Vell i de l'antic estany de Bellcaire les que millor avantatges presenten per a la recerca científica.

EVOLUCIÓ DE LA RELACIÓ DE LES ZONES HUMIDES I L'ACTIVITAT HUMANA

Les zones humides han estat durant segles espais percebuts com indrets estèrils, insalubres i font d'epidèmies, la tendència ha estat el seu drenatge. Recentment aquesta dinàmica s'ha invertit, gràcies a la comunitat científica i a la presa de consciència de la societat de preservar la natura.

Des del segle XVIII les zones humides eren vistes com a zones de cultiu de plagues i febres i la percepció social més generalitzada era la d'espais insalubres, creant-s'hi fins i tot nombroses llegendes i mites de caire negatiu. Per tant, la tendència històrica ha estat la de transformar-les ja sigui per augmentar els terrenys productius com per evitar la proliferació de malalties. No serà fins el 1960, gràcies al desenvolupament de la medicina, l'eradicació o control de malalties i a la presa de consciència sobre la preservació ambiental, que comença un canvi d'actitud i aquests espais comencen a deixar de ser vistos com a zones inútils per prendre el paper d'ecosistemes de gran valor ecològic. Als anys 90 aquest procés de canvi de percepció social culmina i es passa de la tendència de transformar aquests espais a conservar-los, protegir-los i recuperar-los.

Actualment la preservació de les zones humides és vista com a signe d'un progrés humà harmònic basat en el respecte a la natura, l'aplicació dels coneixements científics i com a aspecte clau per garantir el desenvolupament sostenible. Les raons establertes per la comunitat científica amb l'objectiu de preservar les zones humides popularment acceptades, són:

1. per raons morals, són l'herència per a les generacions futures;
2. per raons estètiques, en les zones litorals esdevenen els darrers reduïts de la natura primitiva;
3. per raons científiques, les zones humides constitueixen excepcions laboratoris naturals;
4. i per raons econòmiques, també són font de recursos.

Mapa del paludisme a l'Empordà a principis del segle XX. Font: Valdés JM (1920). "Proyecto de desecación y saneamiento de lagunas, marismas y terrenos pantanosos y encharcadizos del Bajo Ampurdán con la defensa y encauzamiento de los ríos Fluvià, Muga y Daró", Madrid. Extret de Romagosa F. (2007). Els aiguamolls de l'Empordà: un paisatge en transformació. Tesi doctoral. Dept. de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

TRANSFORMACIONS PAISATGÍSTIQUES DE LES ZONES HUMIDES

Diversos estudis històrics i arqueològics sobre la plana empordanesa estableixen que a partir de l'edat del bronze i fins a l'etapa ibèrica els petits poblats d'aquesta àrea geogràfica s'assentaven en petites elevacions situades prop de llacunes, estanys i rius. Així, durant aquests períodes el paisatge de la plana empordanesa es caracteritzava per l'abundància d'aigua i perquè el massís del Montgrí esdevenia una illa envoltada de mar i maresmes. Per tant, estanys, estanyols, aiguamolls i zones estacionalment inundades eren els elements més

comuns d'aquesta àrea i les diferents societats que hi habitaven es trobaven adaptades a aquests condicionants, tot convivint amb els ambients humits.

A partir d'aquest període i especialment durant l'època romana, comencen les transformacions paisatgístiques significatives. Així, les zones humides es veuen sotmeses a processos de dessecació amb l'objectiu d'augmentar la superfície de conreu, i per tant de parcel·lació i transformació. Cal assenyalar però, que aquesta acció es va centrar en aquells terrenys que garantien un dessecació tècnicament assequible i no en aquelles terres fàcilment inundables per les crescudes dels rius i aiguamolls. Així doncs, comença una intervenció clara sobre el territori com també un cert control de la xarxa hidrogràfica, basada en canvis dels llits fluvials i de canalització, a més de drenatges amb l'objectiu d'eliminar aiguamolls.

Aquestes primeres modificacions humanes es veuen continuades durant l'edat mitjana, on el grau d'intensitat és més elevat i es generalitza el procés de drenatge de les zones humides. Durant aquest període apareixen també les primeres closes, que es caracteritzen per un sistema de drenatge rudimentari i el conreu de l'arròs, ja documentat en aquesta àrea des del segle XIII. Malgrat ser l'inici del procés dessecador, aquest període també es caracteritza per un intens aprofitament i explotació de les zones humides, car que eren font de sal, peix, pastures, arròs, caça, etc.

A partir de l'edat moderna, les transformacions humanes es fan més evidents i comencen els canvis més profunds en el paisatge. Si bé alguns estanys van anar desapareixent per causes naturals, bàsicament per sedimentació, molts comencen a patir processos de dessecació (per drenatge) degut a la necessitat per part de la pagesia d'obtenir noves terres de conreu per fer front al creixement demogràfic experimentat durant els segles XVIII i XIX.

A part de les raons econòmiques favorables a la dessecació d'aiguamolls, al segle XIX comencen a aparèixer també les motivacions higièniques i sanitàries. De fet és quan es comença (i continua fins a la segona meitat del segle XX) a percebre que les aigües estancades són un focus d'insalubritat que amenaçava la salut pública. Així, es generalitza l'opinió que les zones humides són la causa de moltes de les malalties, com ara la malària o el paludisme.

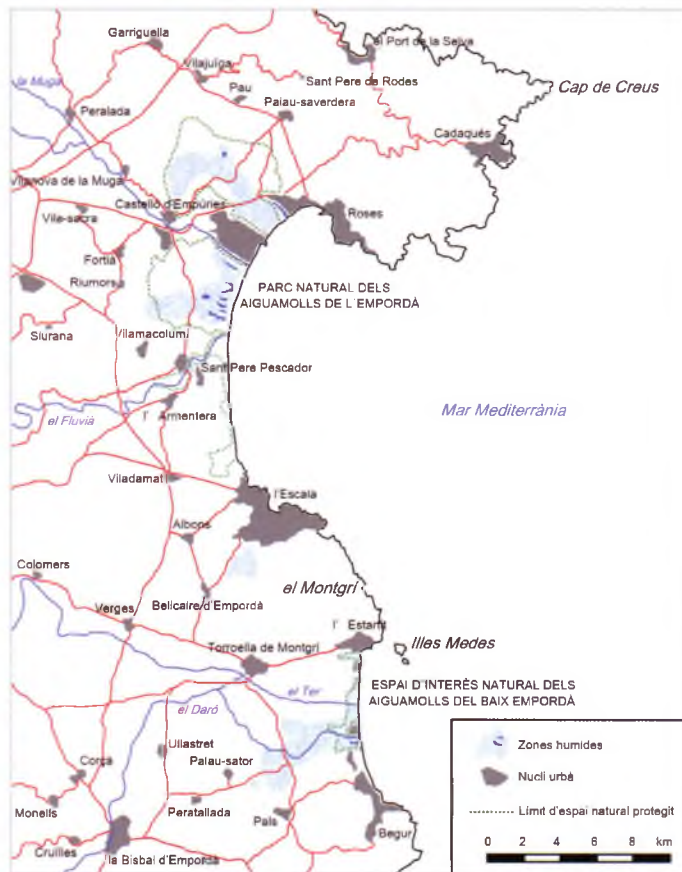
Les tècniques per al dessecament han estat diverses. Hi ha des de la creació d'una extensa xarxa de recs de drenatge fins a l'endegament dels trams finals dels rius, per conduir-ne les seves aigües directament al mar i evitar que inundessin les terres properes. També es realitza el dessecament directe mitjançant el bombeig, l'excavació, l'engrandiment dels recs d'escorrentia i la construcció de mines d'aigua. A aquestes accions cal també afegir la desamortització, durant el segle XIX, que va afavorir una nova roturació de terres, com també el repartiment entre la població local de terres procedents de la dessecació d'estanys i aiguamolls.

Durant el segle XX, acaba consolidant-se el procés dessecador, molt intens al sector litoral. Sobretot a partir dels anys 50 els creixements urbanístics més ferotges associats al desenvolupament turístic d'aquest sector de la Costa Brava i l'especialització de la zona en el turisme residencial provoquen una transformació directa i total de bona part de les zones humides litorals, així com de les dinàmiques naturals de creació i sedimentació del sistema d'aiguamolls originari. Així, comencen a aparèixer urbanitzacions com Santa Margarida (a Roses) o Empuriabrava (a Castelló d'Empúries) i extensos barris residencials sobre zones d'antics aiguamolls.

Per tant, de la majoria d'estanys que antigament es trobaven a la plana avui dia en queden pocs i molts esdevenen un petit reducte del que havien estat. Però encara resten en el record popular (tant de la imatgeria popular com en forma de dites, toponímia, llegendes i narracions fantàstiques), i també físicament durant els períodes de pluges intenses i persistents, ja que en molts llocs les aigües tornen a ocupar temporalment part de l'espai que ocupaven els antics estanys.

EL DESVIAMENT DELS RIUS

Els rius tenen un paper important a l'hora de configurar el sistema d'aiguamolls de la plana empordanesa, complementat a la vegada per els embats del mar en períodes de fortes llevantades. Des de l'antiguitat, les freqüents crescudes dels rius han inundat diversos

Principals estanys i aiguamolls de la plana empordanesa actualment. Font: Romagosa F. (2007). Els aiguamolls de l'Empordà: un paisatge en transformació. Tesi doctoral. Dept. de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.

Ambients sedimentaris de progradació de la plana del Baix Ter. / Font: Montaner J.; Julià R.; Marquès MA.; Solà J.; Pons P. i López J. (2010) Canvis en la paleomorfologia i dinàmica fluvial del riu Ter des del darrer màxim glacial. Institut d'Estudis del Baix Empordà. Sant Feliu de Guixols, 29. Girona.

sectors de la plana empordanesa, omplint d'aigua els espais més deprimits i aquells on el drenatge era més deficient, creant així zones d'aiguamolls i estanys.

Cal afegir que en els indrets on el pendent és inexistent aquests han sofert, degut a la dinàmica natural, canvis constants de traçat, profunds meandres i bifurcacions, i per tant també s'han inundant noves zones

i sedimentat d'altres. A mesura que la societat econòmicament i tècnica va prosperant, s'inicia un procés d'endegament dels llits fluvials mitjançant la construcció de motes i la rectificació dels trams finals per facilitar la seva sortida al mar, podent dessecar les zones amb aigua estancada i evitant de retruc les inundacions i noves zones potencialment inundables.

Al ja comentat desviament i modificacions del riu Fluvià durant els segles XVII i XVIII, cal també esmentar el cas del riu Ter. Aquest ha tingut cursos molt variables al llarg de la història i segons la cartografia històrica podem establir que al segle XVIII, a l'alçada de Verges, aquest es bifurcava en diversos braços, configurant un gran estuari. Un passava pel nord del Montgrí i interceptava el Fluvià abans de la seva desembocadura, dins el nostre municipi. L'altre es dirigia cap al riu Daró i a l'estany de Pals, configurant tot el sector de plana conegut actualment com a Baix Ter.

Segons la diversa literatura publicada sobre si aquest en un

primer moment desembocava a l'Escala (Barbaza Y. 1988, Boadas 1987, etc.) i posteriorment a Torroella de Montgrí i que fou el Compte d'Empúries qui el va fer desviar, podem constatar, com estableix l'obra de Pella y Forgas J, (1883) "Historia del Ampurdán" i d'altres estudis hidrogeològics recents (Montaner i Solar, 2004) que existien dos braços principals a ambdues bandes del Montgrí. Aquests, en funció de les avingudes d'origen natural o mitjançant la influència antròpica, s'alternaven o actuaven a la vegada. Així, per evitar noves inundacions i guanyar terres de conreus es va potenciar la del sud i convertir la del nord (actual Rec del Molí) en un rec per al regadiu. Tanmateix, el 1790, a partir d'un projecte del Consejo Superior de Castilla, es va rectificar el curs final per facilitar la seva sortida al mar i evitar les inundacions que periòdicament assolaven la plana del Baix Ter. Fou doncs quan es van suprimir alguns meandres i la desembocadura es va traslladar de l'Estartit (basses del Ter Vell) al paratge de la Gola de la platja de Pals.

BIBLIOGRAFIA

- BARBAZA, Y (1988). *El paisatge humà de la Costa Brava*. Barcelona. Ed. 62.
- BOADAS J, OLIVERAS JM, SUNYER X. (1987). *El Ter*. Girona, Diputació de Girona - Caixa d'Estalvis Provincial.
- CHEVALIER M. (1928). *El paisatge de Catalunya*. Barcelona. Ed Barcino.
- DAVIES J.; CLARIDGE, G. (eds) (1993). *Wetland benefits. The potential for Wetlands to support and maintain development*. Kuala Lumpur, IWRB-AWB-WA.
- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE (2008). *Inventari de les zones humides de Catalunya*. Generalitat de Catalunya.
- González Bernáldez, F.; Pérez Pérez, C. (1988). "Los humedales en las zonas áridas". Rev. Quercus, 34.
- ROMAGOSA F. (2007). *Els aiguamolls de l'Empordà: un paisatge en transformació*. Tesi doctoral. Dept. de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- MONTANER J. SOLÀ J (2004). *Reconstrucció d'estadis paleogeogràfics recents a la plana del Baix Ter*. Papers del Montgrí 23.
- PELLA Y FORGAS J, (1883) *Historia del Ampurdán*, Barcelona, Lluís Tasso y Serra.

Albert Albertí Parés
Geògraf i consultor ambiental

INSTAMENT

INSTAL·LACIÓ
I MANTENIMENT
d'aigua, gas, electricitat
i calefacció

c/ Rusiñol, 28 - 17130 L'ESCALA (Girona)
Tel. 972 77 06 49 - Fax 972 77 34 52

LLUÍS PRETEL I HEREDIA
JARDINER

- Construcció, manteniment i neteja.
- Manteniment de piscines

Tel. 629 18 47 66

eo!tech

www.eotech.es

INFORMÀTICA PER A PARTICULARS I EMPRESES

- Reparació
- Venda de material
- Servei a domicili
- Administració i instal·lació de xarxes informàtiques
- Classes d'informàtica
- Creació de pàgines web.

Avinguda de Riells, 29 · 17130 L'Escala · Tel. 972 772 314

META unisex ORPHOSI estilistes

c/ Pintor Joan Massanet, 14
17130 L'Escala (Girona)
972 77 41 40
HORES CONVINGUDES

Mar-Flor
Floristes

C. del Mar, 13 · 17130 l'Escala
Girona · 972 77 34 13
marflorfloristes@gmail.com
www.floristeriamarflor.com

CENTRE

ajuteria regals i complements

**RENAULT
L'ESCALA**

Mecànica i pneumàtics
Planxa i pintura
Vehicles nous,
Km. 0 i gerència

Closa del Llop, 34 - 17130 l'Escala
Tel. 972 77 23 01 - Fax 972 77 42 27
www.costabrananord.com/renaultlescala

KIBUC
mobles i complements

Sancho

Per fi a casa

**tu
fas
kibuc**

c.Closa d'en Llop,1 - 17130 l'Escala
Tel. 972 770 485 - Fax 972 772 705
www.kibuc.com

Sastreria

Vilabrú

Des de 1892

C/ Port, 30
Tel. 972 77 02 21
17130 L'ESCALA (Girona)

FRUITES LLORENC

C/ del Mar, 2 - 17130 L'ESCALA (Girona) - Tel. 972 77 06 01

**La Millor Fruita
i Verdura
de l'Escala**

GO KARTS
L'ESCALA - L'ESTARIT

Pravimar SL • Genimar SL
Apartat de correus 235 - 17130 l'Escala
Tel. 972 77 42 78 - Mòb. 606 38 08 42
Fax. 972 77 47 31
genikart@genikart.com
genimar.escala@gmail.com

1/2 mel

Braseria Pizzeria
Camí Ample N. 60/62
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 77 38 05 - Fax. 972 77 41 19

www.migmelo.com

DE TRAMUNTANES A L'EMPORDÀ I L'ESCALA (1948-2011)

La tramuntana, o "transmontanus" segons l'etimologia llatina^[1], té una importància majúscula en la climatologia de l'Empordà i de Catalunya. Les situacions sinòptiques^[2] que produeixen o afavoreixen el règim de vents de nord, provençal o mestral són les dominants en la dinàmica atmosfèrica anual, amb un promig d'entre 115 i 125 dies a l'any, en un estudi climatològic realitzat entre els anys 1948 i 2011.

L'escriptor Josep Pla fou un dels observadors meteorològics més importants del segle XX a Catalunya, no per la sèrie de dades que anotà i registrà, sinó per la descripció detallada de molts fenòmens meteorològics i la climatologia del Baix i l'Alt Empordà. En un dels seus llibres, Pla afirmava que el clima de l'Empordà és un lluita entre la tramuntana i garbí, i no li faltava pas raó. Si analitzem com es comporta l'atmosfera, es pot observar com, degut a la circulació del Jet^[3] polar de W a E i les seves ondulacions i meandres, l'entrada de baixes atlàntiques va precedida de vents del S-SW o W i la seva sortida, un cop han travessat la península, aporten una entrada de vents més freds del 4rt i 1r quadrant, o sigui entre mestral i gregal. Però per persistència i intensitat, les situacions de tramuntana acaben dominant en les 4 estacions de l'any.

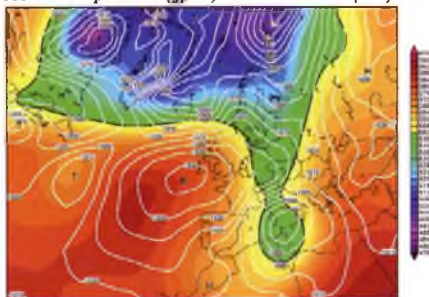
TIPUS DE TRAMUNTANES

Els científics en agrada sempre fer classificacions per simplificar les matèries i aclarir el batibull de termes i teories presents en els llibres de text. Sintetitzant, les tramuntanes es classifiquen en dues tipologies principals:

tramuntanes anticiclòniques i **tramuntanes depressionàries**, tot distingint entre aquelles situacions de nord on domina l'anticicló per proximitat o les baixes pressions més o menys profundes al golf de Lleó.

Les tramuntanes anticiclòniques es defineixen, sinòpticament i en superfície, per altes pressions potents (1025-1040 hPa) situades entre el Cantàbric, Galícia i Nord de França o, fins i tot, Gran Bretanya (si el centre d'acció és molt ampli). En aquest cas, les baixes pressions necessàries perquè es formi el passadís de vents de nord o són baixes pressions relatives, de 1010-1015 hPa, o són baixes pressions profundes, situades entre el Golf de Gènova o Itàlia.

14NOV2004 00Z
500 hPa Geopotential (gpm) und Bodendruck (hPa)

Exemple de tramuntana anticiclònica -13 i 14-11-2004. / Font: www.wetterzentrale.de (Arxiu de reanàlisis 1948-2011).

Les tramuntanes anticiclòniques, habitualment, ofereixen intensitats de vent més constants, alhora que solen ser episodis de forta intensitat i llarga durada. De mitjana, ens podem referir a intensitats, entre 7/8 i amb episodis de 9/10 a l'escala Beaufort^[4], els quals, sobretot, s'esdevenen durant l'hivern i tardor, entre els mesos de novembre i març. Des de l'any 2000, destaquen els episodis del 13 i 14 de novembre de 2004, del 4 i 5 de març de 2008 i el 6 de gener de 2012, tots ells de força 9/10 amb ratxes de més de 115-130 km/h.

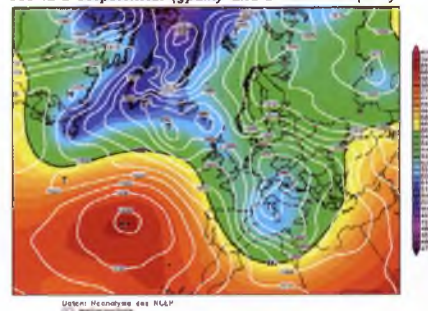
Uns altres mesos amb tramuntanes anticiclòniques particulars són els d'estiu, sobretot juny i juliol, quan s'esdevenen episodis recurrents com la tramuntana cremadora de Sant Joan. Aquestes tramuntanes, de poc recorregut, tenen el seu origen al centre de França i, per tant, no poden enviar masses d'aire fredes polars o siberianes. L'efecte Föhn^[5], associat a aquestes tramuntanes, fa baixar sobtadament la humitat i fa pujar les temperatures màxima i mínima.

Les tramuntanes depressionàries es defineixen, sinòpticament i en superfície, per baixes pressions potents (1005-980 hPa) situades entre el Golf de Lleó i Sardenya, formades com a conseqüència del pas d'un front fred, una entrada freda o el simple desplaçament d'una àrea de baixes pressions atlàntiques cap a la mediterrània. També acostumen

a donar-se durant la fase final d'una llevantada, quan les baixes pressions acaben el seu recorregut SW-NE entre la costa catalana i el mar balear. En aquest cas, les altres pressions (1025-1045hPa) es troben en posició meridiana de N a S o de NE a SW entre Islàndia, Gran Bretanya i l'Atlàntic central (Açores).

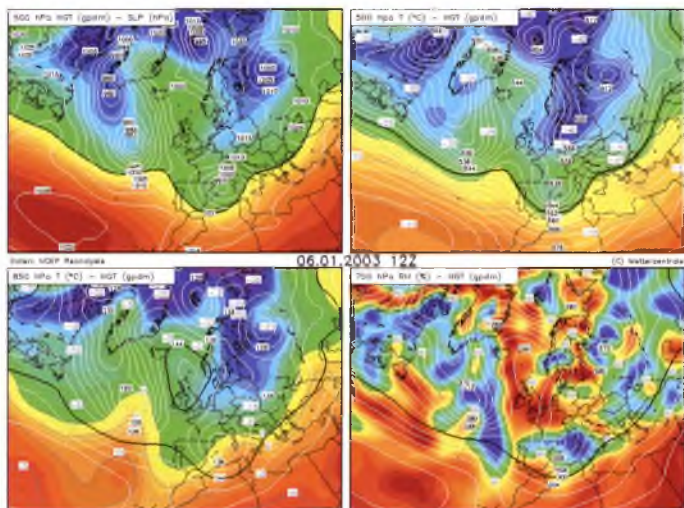
Aquesta tipologia d'entrada de nord suposa una tramuntana més ratxejada, degut a la proximitat del centre de baixes pressions i la dinàmica asimètrica de la ciclogènesis. L'entrada del vent és sobtada i, sovint, és precedida per un episodi de pluja o tempesta mentre discorre el front fred per sobre. La força i intensitat dels episodis és variada, amb situacions puntuals de força 8/9 i 9/10, però amb una mitjana de força de 6/7 o 7/8. La freqüència més important d'aquest tipus de tramuntana es dona entre finals d'hivern i la primavera, per exemple, és la típica tramuntana que bufa per Setmana Santa.

03MAR2009 00Z
500 hPa Geopotential (gpm) und Bodendruck (hPa)

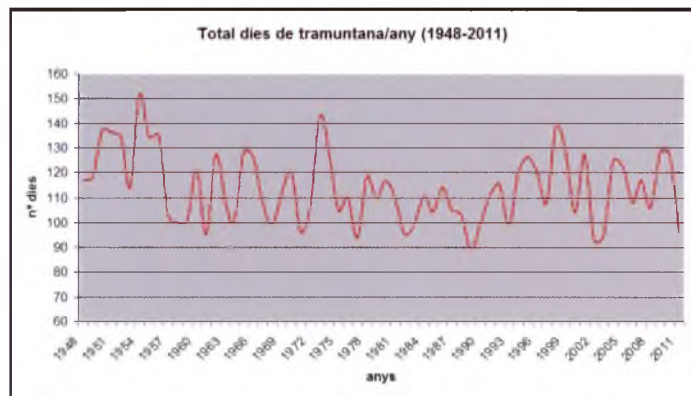

Exemple de tramuntana depressionària - 5/6 i 7-3-2009. / Font: www.wetterzentrale.de (Arxiu de reanàlisis 1948-2011)

Un cas particular de tramuntana depressionària és l'anomenada tramuntana negra. La dita popular de "Quan plou de tramuntana, plou de bona gana" fa referència a aquest tipus de situació, quan el centre de baixes pressions es situa entre el cap de Begur i el cap de Creus. En superfície hi ha vents de tramuntana forts a moderats, mentre que a nivells alts de l'atmosfera predominen els vents de llevant o gregal molt humits, els quals són els responsables de portar la pluja de mar cap a terra. Exemples d'aquests episodis en la primera dècada del s. XXI són el 6 de gener de 2003, la nevada del 8 de març de 2010 o les intenses i darreres pluges del 28 d'octubre i 6 de novembre de 2011.

Exemple de tramuntana negra del 6-1-2003. Reanàlisi pressió en SFC, T° i Geop. a 500 i 850 hPa i Humitat a 700 hPa.

Gràfica amb la representació del número total de dies de tramuntana a l'any en el període 1948-2011.

CLIMATOLOGIA ANUAL DE TRAMUNTANES

Com es distribueixen els episodis i el nombre de dies de tramuntana en el transcurs de l'any i de les estacions?

ANÀLISI DE LES SITUACIONS SINÒPTIQUES DE NORD DE L'ANY 1948 AL 2011.

Si s'analitzen els mapes isobàrics en superfície entre l'any 1948 i 2011, la mitjana de dies amb situació sinòptica de nord oscil·la entre els 115 i 125 dies/any. Per tant, estem parlant d'1/3 aproximadament del total de l'any on dominen les situacions de tramuntana per sobre els 50km/h de màxima. Aquestes estadístiques sinòptiques tenen una desviació evident respecte a les

observacions reals, ja que s'exclouen els grops, els terrals reforçats i les entrades puntuals i ràpides de tramuntana que no s'ajusten a la resolució temporal dels reanàlisis sinòptics dels mapes que es poden consultar. Aquesta desviació la podem valorar en 15-30 dies extres per any i, per aquest motiu, es pot parlar d'una forquilla real de 130-150 dies de tramuntana a l'any a l'Escala, mentre que al nord del cap Norfeu la xifra es pot enfilars als 170 i 190 dies anuals, ja que s'inclouen totes aquelles tramuntanes (sobretot en època estival) que no superen el cap Norfeu.

Pel que fa a la distribució estacional, l'hivern es situa al capdavant del rànquing amb un màxim de 33-36 dies de tramuntana, distribuïts entre desembre, gener i febrer. Seguidament l'estació primaveral, amb una mitjana d'entre 29 i 32 dies, i els valors mínims s'assolirien tant a l'estiu com a la tardor, amb promitjos, en el conjunt dels 3 mesos, que varien entre els 24 i els 26 dies. Cal matisar, però, que l'estudi fet en aquest període de 63 anys conclou que no hi ha tendència significativa en l'augment o disminució de dies de tramuntana a l'any i, per tant, es pot afirmar que les tramuntanes tenen la mateixa freqüència avui en dia que als anys 40.

La quantitat de dies de tramuntana a l'any i la variabilitat del període climàtic estudiat s'ajusten més als canvis de comportament i posició dels centres d'acció a l'Atlàntic any rere any o etapa (3-5 anys) que no pas als efectes d'un hipotètic canvi climàtic. La coincidència dels màxims de tramuntana amb anys freds és d'allò més evident: 1950, 1953, 1956, 1962, 1965, 1973, 1980, 1986, 1992, 1998, 2001, 2004, 2005 i 2010. La relació amb altres variables, com ara la precipitació, està en estudi, però tot apunta que els anys amb alt nombre de dies de tramuntana acostumen a ser secs i amb pocs llevants.

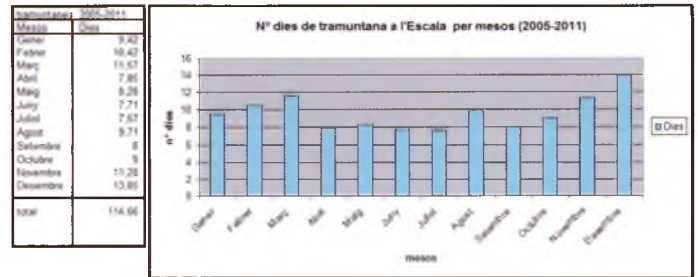
ANÀLISI ESTACIONAL I ANUAL DELS DIES DE TRAMUNTANA A L'ESCALA DEL 2005 A 2011.

La distribució segons les estacions meteorològiques segueix la següent pauta:

- 1- Màxim durant l'hivern (desembre, gener i febrer).
- 2- Mínim estival (juny, juliol i agost).
- 3- Mínim secundari de tardor, si l'estació és molt plujosa i amb llevants.
- 4- Màxim secundari a la primavera (març, abril i maig), sobretot durant el mes de març.
- 5- Desembre, novembre i març, respectivament, són els mesos amb més dies de tramuntana.
- 6- Juliol, juny i setembre, respectivament, són els mesos amb menys dies de tramuntana.

Segons les dades observacionals i directes de l'Escala entre el 2005 i 2011, es pot representar la mitjana dels dies de tramuntana cada mes i durant tot l'any amb la següent gràfica. Cal dir que aquest anàlisi no té validesa climàtica real, ja que per un bon estudi del clima es necessita un mínim de dades d'entre 30 i 50 anys; per tant, només ens serveix com a mostra o referència de com pot ser una distribució real.

Per cloure aquest article, es pot fer un repàs dels episodis de tramuntana més violents dels darrers anys (2000-2010) a l'Alt Empordà i l'Escala, amb referència de l'estació oficial del Servei Meteorològic de Catalunya a Portbou⁽⁷⁾.

Dies episodi	Mes	Any	Ratxa màxima	Dia
Del 2 al 4	Febrer	2000	186 km/h	3
Del 14 al 19	Març	2000	192 km/h	2
Del 26 al 2	Gener/Febrer	2001	189 km/h	30
Del 5 al 11	Novembre	2001	179 km/h	11
Del 2 al 8	Febrer	2002	188 km/h	6
Del 5 al 12	Març	2002	190 km/h	6
Del 18 al 6	Gener/Febrer	2003	197 km/h	26
Del 28 al 2	Octubre/Novembre	2003	181 km/h	31
Del 27 al 5	Desembre/Gener	2003/2004	190 km/h	31
Del 4 al 16	Novembre	2004	Anemòmetre trinxat	
Del 18 al 3	Gener/Febrer	2005	176 km/h	18
Del 8 al 21	Abril	2005	178 km/h	10
Del 1 al 4	Gener	2006	172 km/h	3
Del 4 al 11	Març	2007	164 km/h	8
Del 12 al 2	Novembre/Desembre	2008	162 km/h	13
Del 9 al 21	Desembre	2008	170 km/h	18
Del 23 al 28	Gener	2009	200,1 km/h	24
Del 3 al 11	Març	2009	169 km/h	6
Del 7 al 10	Gener	2010	171 km/h	8
Del 1 al 6	Maig	2010	168 km/h	4

GLOSSARI METEOROLÒGIC I ESPECIFICACIONS TÈCNiques:

(1) Transmontanus: Referència semàntica llatina a la tramuntana. Té el seu origen a la regió francesa de la Provença degut a que els vents del NNW i N han de superar els Alps occidentals per arribar-hi, avançant encaixat a través de les muntanyes.

(2) Situacions sinòptiques (atmosfèriques): l'escala sinòptica en meteorologia és aquella que té una longitud horitzontal de més de 1.000 km. Serveix per situar depressions i anticiclons a gran escala. Deriva de la paraula grega sunoptikos i significa "vistos junts".

(3) Jet polar o corrent en jet: Corrent de vents forts en alçada situada entre els 7 i 12 km. A l'hemisferi nord va de oest a est i regeix la circulació atmosfèrica (depressions i anticiclons).

(4) Escala de Beaufort: Escala de mesura de la intensitat del vent i els seus efectes sobre terra en objectes o infraestructures, en una escala del 0 al 12. Creada per Francis Beaufort el 1805.

(5) Efecte Föhn o fagny: Efecte produït a sotavent d'una serralada o sistema muntanyós quan hi bufen

vents perpendiculars. A Catalunya es dona a sotavent del Pirineu en situacions de nord i a sotavent de la serralada litoral i prelitoral en situacions de mestral i ponent. Es caracteritza per un augment de temperatures, una baixada d'humitat i una dissipació dels núvols o formació de bandes de núvols alts i mitjos.

(6) Grop: Terme o expressió empordanesa referida a l'arribada d'una tempesta i als vents o front en ratxa que porta associat. A l'Escala, normalment progressen de NNW a SSW i van acompanyats de ratxes de tramuntana o mestral entre els 60 i els 110 km/h, en els casos més violents.

(7) Estació meteorològica de Portbou: Estació oficial del SMC, amb dades des de 1998. Té l'anemòmetre situat a 10 m d'alçada segons la directiva de l'OMM i s'ubica a dalt d'un turó a la mateixa població de Portbou. Habitualment registra ratxes de vent elevades i, alhora, significatives dels episodis més intensos. Una altra estació de referència per aquests episodis extrems és la de Roca Maura, a l'Estartit.

BIBLIOGRAFIA

Arxiu de dades del Servei Meteorològic de Catalunya - EMA, Portbou.
Arxiu de dades de l'estació automàtica de l'IES El Pedró a l'Escala. Observador: Quim Teixidor i Poch.
Arxiu de dades de l'estació automàtica del Club Nàutic a l'Escala. Font: Ajuntament de l'Escala .
Arxiu de dades de l'estació automàtica de La Closa d'en Llop a l'Escala. Observador: Benjamí Gallegos i Córdoba.
Arxiu de mapes i reanàlisis sinòptics de 1948 a 2011 a wetterzentrale.de i a Meteociel.com.
PLA, JOSEP. *Obra Completa*. Ed. Destino.
XII Setmana Catalana de Meteorologia – METEOCAT, ponència: *Les tramuntanes a la Costa Brava*, Sergi Corral i Buela.
MAZÓN, JORDI; BARRIENDOS, MARIANO I COSTA, MARCEL. 2010. *El temps a Catalunya dia a dia*. Ed Ara Llibres.
JANSA, J.M., 1933: *Contribución al estudio de la Tramontana en Menorca*, SMN (INM) Serie A n°3.
JANSA, J.M., 1966: *Meteorologia del Mediterráneo occidental, Tercer Ciclo de Conferencias, Serie A, n°43*, INM.
FONTSERÈ, EDUARD. 1950. *La Tramuntana empordanesa i el mestral del Golf de Sant Jordi*. Ed. Institut d'Estudis Catalans.

Sergi Corral Buela

el roser hostal restaurant	 www.elroserhostal.com
Carrer Església, 7 17130 l'Escala Tel. 972 770 219 Fax 972 770 159	 el roser hostal restaurant

FINQUES GUANTER API
50 anys d'Experiència Professional
AGÈNCIA IMMOBILIÀRIA

Av. Ave Maria, 2 - Tel. 972 77 02 72 - Fax 972 77 01 57
Av. Riells, 46 - Tel./Fax 972 77 00 40
17130 L'ESCALA (Girona - Costa Brava)
guanter@grn.cat - www.guanter.com

L'HAM 1962
joieria-rellotgeria

c. Maranges 5, 17130 l'Escala-Empúries
972 77 08 53 · lluis-guillot@hotmail.com

LUNA PARK
PLAYA RIELLS, L'ESCALA, COSTA BRAVA

SALA MÀQUINES RECREATIVES
BILLARS, FUTBOLINES, MESAS DE AIRE...
MINI GOLF: DOS CIRCUITS
CARAS ELÁSTICAS
BAR "XARINGUITO" GRAN TERRAZA
MÚSICA EN VIVO DOS VECES POR SEMANA

SALA MÀQUINES RECREATIVES
BILLARS, FUTBOLINS, TAULES D'AIRE...
MINI GOLF: DOS CIRCUITS
LLITS ELÁSTICS
BAR "XARINGUITO" GRAN TERRAZA
MÚSICA EN VIU DOS COPS PER SETMANA

ICE TITUS

DISTRIBUCIÓ I VENDA AL DETALL
de productes congelats

c. Closa d'en Llop, 108 · 17130 · l'Escala (Girona)
Apt. correus: 252 · Tel. 972 77 04 04
www.icetitus.com · info@icetitus.com

CA LA SOFIA 1886
PRODUCTES GOURMET

C/ Port, 35 local 5 Tel. 872 987 416

El cultiu de l'arròs a l'Escala:

ENTRE EL BENEFICI ECONÒMIC I EL CONFLICTE SOCIAL

El cultiu de l'arròs és present a l'Empordà des de la Baixa Edat Mitjana com a producte que suplís el blat, en cas de necessitat, per a l'alimentació de la població. Ja des del segle XIV, però, es començaren a prendre mesures i s'establiren èpoques de prohibició degut als problemes de salubritat ocasionats per les aigües embassades. Es tractava, doncs, d'un cultiu oscil·lant al llarg del temps i que durant èpoques fou compartit o substituït pel cànem.

La majoria dels arrossars de l'Empordà estaven situats a nord i sud del massís del Montgrí, amb Pals i Bellcaire com a centres neuràlgics. Les primeres notícies sobre l'existència del conreu de l'arròs a les terres comunals de l'Escala arrendades a particulars i explotades en règim de propis, daten de finals del segle XVII, concretament de l'any 1690. S'estenien a l'entorn de Cinclaus, les Corts, els Recs i Vilanera. El Rec del Molí i la sèquia d'Albons facilitaven l'aigua necessària per al reg i la inundació dels camps. La meitat de les 1.500 vessanes que s'arribaren a cultivar a l'Escala (el 5% del terme municipal) pertanyien a les Corts. L'Escala arribà a disposar de dos molins d'arròs, tal com descriu el magistrat, escriptor i viatger il·lustrat Francisco de Zamora el 1790. L'arròs escalenc i el d'una bona part de la zona era embarcat al port de l'Escala cap a Barcelona, principal destinació. El mateix Zamora explica com es realitzava la collita de l'arròs:

“La cosecha del arroz se hace del modo siguiente: Se labra una o dos veces la tierra; se inunda el terreno para nivelarlo; se pone en remojo la simiente del arroz, con la cáscara, por tres o cuatro días, estando la tierra inundada de agua; se siembra por últimos de marzo o primeros de abril, tirándolo como el trigo. A poco tiempo se hunde, y de allí a un mes se quita el agua por cuatro días, para que arraigue la planta; y luego se le vuelve a poner, hasta que después de mes y medio se le quita para escardarlo, y hecho esto se vuelve a inundar, hasta que, tomando color de espiga, se le quita el todo para segararlo por últimos de septiembre o primeros de octubre. Se trilla de noche y se lleva al molino”^[1].

La conflictivitat provocada per la propagació de focus de paludisme i altres malalties ocasionades per les aigües estancades dels arrossars va fer prendre una decisió radical: una reial ordre signada per Felip V el 25 de gener de 1721 prohibia el seu cultiu a l'Empordà com a mesura de prevenció de la pesta que s'havia declarat a Marsella. Aquesta ordre, però, era revocada l'11 de febrer de l'any següent pels efectes negatius que havia tingut en la població més humil i la pressió exercida pels pocs, però grans, propietaris dels arrossars, que també eren, en general, els amos dels molins i de les aigües de reg, alhora que gaudien d'una sòlida

posició social i, per tant, de gran capacitat d'influència política; com el marquès de Ciutadilla, propietari de l'aigua del marge dret del rec i dels molins –posteriorment del seu parent, el marquès de Sentmenat (d'aquí el nom del rec)-; els Witts, propietaris de l'aigua del marge esquerre, de l'estany de Bellcaire i de la Casa Gran o can Blondel; el marquès de Dou o Salvador de Caramany. Cal tenir en compte que els beneficis que generava l'arròs de l'Empordà eren molt importants per dues raons bàsiques: la qualitat del producte era considerada superior a la d'altres zones, com València o Itàlia, i el rendiment per vessana era molt elevat (al Delta de l'Ebre encara no se'n conreava). Un comerciant barceloní ho corroborava: “La plana de l'Empordà produeix un arròs excel·lent, més granat, més blanc i d'un gust més bo que el de Llombardia, el de Cullera o el de la Carolina, però és més car que aquests altres”.

La polèmica va continuar fins que el 12 d'abril de 1742 es decretà una aplicació molt restrictiva, considerant-se que el cultiu de l'arròs era més beneficiós que perjudicial per a la salut pública.

La importància que adquirí el cultiu de l'arròs a l'economia local durant el segle XVIII la demostra l'existència d'un sindicat arrosser, situat en un

edifici propietat de la família Saguer, l'avui plaça Víctor Català.

El 1749, l'Audiència decretava la llibertat de conreu de l'arròs, però els conflictes i violències entre partidaris i detractors continuaren persistent, de tal manera que la corona es veié obligada a intervenir. Hem tingut accés a un interessant document d'arrendament de terres per al cultiu d'arròs. L'any 1762, Josep Maranges de Marimon es casava a l'església de Vilabertran amb Maria Teresa Terradas Rosselló, amb qui tindria un fill l'any següent, Domingo, que moriria als tres mesos d'edat. En motiu del casament el seu pare li feia donació, el 17 de març de 1764, d'una peça de terra de seixanta vessanes coneguda com el Clot d'en Moret, situada en el terme del Castell de Bellcaire. Hagué d'esperar gairebé dos anys per formalitzar la donació perquè els anys 1762 i 1763 havia estat arrendada a Josep Pagès, botiguer, Joan Colomer, corder i Climent Bartra, fuster; tots ells veïns de Banyoles, amb la finalitat de sembrar arròs. L'arrendament, de 2240 lliures barcelonines, s'havia de fer efectiu en dues parts iguals pagades el dia de Sant Andreu de cadascun dels dos anys^[2].

El 1767 l'Audiència ordenava l'establiment de les conegudes com Ordinacions, segons les quals

l'Empordà quedava dividit en cinc zones, de tal manera que cada any només se'n podia sembrar una. Posteriorment aquestes cinc zones serien ampliadess.

Rafel d'Amat i de Cortada (Barcelona, 1746-1819), conegut popularment com a Baró de Maldà, escrivia el següent l'any 1782: "A un quart de hora de la Escala azia a tramontana és lo convent de Nostra Senyora de Gràcia, de pares servitas en terreno prou malsà per la aigües detingudas, principalment en temps dels arrossos"¹⁴.

En tornar-se a permetre el conreu d'arròs a l'Empordà l'any 1797, suspès el 1792 a fi de prevenir la tropa i els cavalls de l'exèrcit establert aquell temps aquí, es va formar un tumult popular dels habitants de la ribera del Ter capitanejat per una

dona d'Albons que, amb una bandera a la mà, convidava a la destrucció de tot allò relacionat amb l'arròs.

A Catalunya es va desplegar un programa sanitari per eradicar el paludisme, que tenia com a eix el conreu de l'arròs de secà. Els darrers anys del segle XVIII i bona part del XIX la medicina, la química i l'agronomia van confluïr en la problemàtica higiènic-sanitària generada en les regions pantanoses i on la pràctica agrícola promovia d'estanqueïtat de les aigües.

L'any 1836 es tornava a conrear arròs a l'Escala després d'anys d'interrupció. Una terrible epidèmia de paludisme, però, assolà les poblacions arrosseres, causant una extraordinària mortaldat. A l'Escala perderen la vida 408 persones: 184 adults i 224 menors, gairebé el 20%

de la població. Els morts es produïren entre els mesos d'agost de 1836 i gener de 1837¹⁵. Segons el llibre de defuncions de la parròquia de Sant Pere de l'Escala, diverses persones perderen la vida a l'Hospital de Beneficència del Convent de Nostra Senyora de Gràcia d'Empúries (un any abans, en plena desamortització, el frares servites del convent de Gràcia d'Empúries havien estat foragitats). Si tenim en compte que l'any anterior, el 1835, s'havien registrat 48 defuncions i que el següent, el 1837 (any de la carlinada), serien 53; ens podem fer una idea de la tragèdia i devastació que causà aquesta epidèmia al poble.

El rector de l'Escala, Josep Casas Oliveras, deixava escrit el següent text al final del llibre de defuncions d'aquell any:

"Notad bien

Son ciento ochenta y cuatro partidas de finados Adultos, contenidos en el presente libro perteneciente al año 1836 y los no adultos 224.

No hay memoria que enfermedad ni peste alguna haya hecho tanta mortalidad y terrible estrago en población Española alguna como la cosecha de Arroz ha hecho (según voz y opinión común) en este primer año de su siembra, en esta villa y sus alrededores.

Se calcula que el horrible estrago del Arroz se ha llevado, no digo en el año, sino en casi cinco meses, casi la quinta parte de las personas de esta villa.

Lo que pongo por noticia de los venideros".

Les conseqüències derivades d'aquesta generalitzada epidèmia, en forma de protestes, aldarulls i rebuig contra el conreu de l'arròs, foren immediates. El seu cultiu quedava prohibit l'any 1838.

Per a evitar epidèmies com l'anterior s'assajà, com ja hem comentat, la viabilitat del cultiu de l'arròs de secà com a remei al problema sanitari del paludisme segons les memòries presentades a les sessions acadèmiques de la RAC del 1838. La memòria "Noticias sobre el arroz de secano" del soci d'Albert Pujol, tracta sobre la investigació dels llibres d'òbits de moltes parròquies de l'Empordà; on afirma "haberse llenado de horror al ver el sin número de víctimas que lo fueron por haber

prevalecido el interés particular a las quejas de los pueblos", i afegeix "...produjeron las horribles enfermedades del año de 1836, cuyos recuerdos llenan de amargura al hombre sensible, cuyos estragos no reparará el Ampurdán en largos años de perfecta salud".

Fins a la primera meitat del segle XIX s'ignorava la veritable causa de la malaltia del paludisme o malària, també dita febres tercianes (les crisis febrils venien cada tres dies) o intermitents, però ningú dubtava que la putrefacció de la matèria orgànica continguda en les basses d'aigua estancada n'era una de les causes principals; de tal manera que els mosquits semblaven ser només un senyal d'alarma sobre la insalubritat

de les aigües. El 1898 es va descobrir el mecanisme de transmissió de la malària a l'espècie humana a través del mosquit del gènere Anopheles.

A principi del segle XX es tornà a intentar el cultiu a la zona del Ter. El *Diario de Gerona* del 8 de juny de 1900 publicava una crònica sobre l'autorització que havia obtingut el torroellenc Pere Coll per a reiniciar la sembra d'arròs i la contestació i rebuig que trobà en tots els pobles de la zona:

"Va tomando caracteres de gravedad el conflicto originado en Torroella de Montgrí, por la Real Orden autorizando el cultivo de arroz. Los pueblos de Ullà, Verges, Albons, Bellcaire, Gualta y La Escala se unen a la protesta.

Cultiu de l'arròs a l'Escala anys 40-50 del segle XX. / Fons Lassús. Arxiu Històric de l'Escala (AHE).

El governador civil se ha negado a admitir las dimisiones de los concejales de Torroella y, según nos dicen, ha concentrado fuerzas de la guardia civil en la heredad en la que el señor Coll pretende realizar el cultivo del arroz.

El domingo por la noche hubo en Torroella una imponente manifestación, provocada por la actitud del señor Coll, que con sus alardes parece intentó poner a prueba la paciencia de aquel vecindario. Mientras el Ayuntamiento estaba reunido en sesión extraordinaria para dar cuenta del acuerdo del gobierno civil, rechazando las dimisiones presentadas, el pueblo que llenaba la plaza prorrumpió en gritos de viva y de muera, de aliento los primeros para los que defienden la salud pública, de protesta los segundos para los que la amenazan. Organizose una manifestación que recorrió las principales calles de la villa, a la que acompañó el aplauso de todos (...).

Efectivamente, el Ayuntamiento no ha dimitido en masa: de 12 concejales, sólo 11 han presentado la renuncia de sus cargos; un hermano del señor Coll (?) ha formulado voto particular (...).

La R. O. autorizándolo, ha sido una imprudencia, y ha planteado un problema de difícil solución (...).

Escritas y compuestas las precedentes líneas, hemos sabido que con posterioridad habrían ocurrido nuevos y desagradables sucesos.

En una sociedad de recreo, donde se presentó el señor Coll el lunes, fue éste objeto de manifestaciones de desagrado que nos resistimos a detallar”.

El mes de març de 1906, Teresa Calm Fovia, vídua de Casamor, sol·licitava al govern civil autorització per al cultiu de l'arròs a les finques Mas Recs i Vilanera, entre els termes municipals de Bellcaire i l'Escala, amb un total de 117 hectàrees i 52 àrees. Amb tot, el cultiu es va reprendre els primers anys del segle. Després de la Guerra Civil s'encetaria una nova etapa, arribant al màxim de la seva producció durant la campanya 1950-1951.

A partir d'aquest moment el cultiu de l'arròs empordanès va anar minvant progressivament, degut principalment a la lenta, però inexorable, reducció dels beneficis i la forta competència del Delta de l'Ebre.

Rafel Bruguera

Lluís Colomeda

BIBLIOGRAFIA

- BARBAZA, Y: *El paisatge humà de la Costa Brava*, I. Edicions 62. Barcelona 1988 (1966).
- COLOMEDA, LLUÍS: “El cementiri fill de la malària”, *L'Escalenc*, nùms. 341-342, l'Escala, novembre-desembre 2008. També disponible a la web <http://scalatunel.blogspot.com>.
- ESTEBAN, MARINA: *L'Escala, un exemple de supervivència*. Ajuntament de l'Escala. Monografies Locals nùm. 5. l'Escala, 2001.
- GIRALT, EMILI. *Història Agrària dels Països Catalans, volum III*. Institut d'Estudis Catalans. Universitat de Barcelona, Barcelona, 2008.
- SOBREVÍA, ANDRÉS. “El cultivo del arroz de secano en Cataluña (1778-1839). Una propuesta agronómica al problema del paludismo”. *Asclepio*-vol. LVI-2-2004.
- SURROCA, JOAN: *El conreu de l'arròs a l'Empordà durant el segle XVIII*, EHA, 2. Curial. Barcelona, 1979.
- VILAR, PIERRE: *Catalunya dins l'Espanya moderna, II*. Edicions 62. Barcelona, 1966.
- Zamora, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Catalunya (1785-1790)*. Curial. Barcelona, 1973.
- Arxiu Històric de l'Escala (AHE).
- Cadastrs de 1717 i 1757 de la Vila d'Empúries i Port de l'Escala.
- Llibre d'Entradas i Eixidas de la Vila d'Empúries i Port de l'Escala.
- Arxiu Municipal de Girona (AMG). Hemeroteca.
- Arxiu Parroquial de l'Escala (APE). Llibres de defuncions.

NOTES I CITES

- (1) Zamora Peinado, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Ramon Boixareu i Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1973.
- (2) Biblioteca de Catalunya (BC). Fons de la Junta de Comerç de Barcelona, lligall V, caixa 7, document 9.
- (3) D'Amat i de Cortada, Baró de Maldà: *Viles i ciutats de Catalunya*, Editorial Barcino, 1994, pàg. 233
- (4) Per a més informació vegeu, Colomeda, Lluís: “El cementiri fill de la malària”, *L'Escalenc*, nùms. 341-342, l'Escala, novembre-desembre 2008. També disponible a la web <http://scalatunel.blogspot.com>.

Una aproximació

LA SUBALTERNA DE LA COMPANYIA ARRENDATÀRIA DE TABACS DE L'ESCALA

INTRODUCCIÓ

Temps era temps, el comptables, en les seves llargues, laborioses i ensopides, hores de treball duien una visera de plàstic al front per no enlluernar-se amb la constant llum artificial que queia sobre els seus caps, així com també manegots a l'avantbraç per no embrutir-se de tinta quan anotaven a mà les operacions del dia a dia en els llibres de comptabilitat.

Llibres, aquests, avui dia gairebé fora d'ús i totalment desfasats davant l'eficiència dels sistemes i de les tecnologies de la informació, però que el pas dels anys els hi ha donat un valor històric inestimable quan s'intenta esbrinar com anaven les qüestions patrimonials i financeres a les empreses en el passat. Tant és així que, ha estat justament la descoberta de dos exemplars

d'aquests llibres de comptabilitat pertanyents a la Subalterna de la Companyia Arrendatària de Tabacs de l'Escala, el que ha fet possible la confecció del treball que s'exposa en les línies següents.

Rescatats de l'oblit i de la pols, els dos volums, de coberta dura i un xic espelfifats, contenen, en les seves esgrogueïdes pàgines, entre algunes anotacions poc remarcables, el Diari de caixa, l'Inventari d'existències i el Llibre de recaptacions, de la Subalterna escalenca. Plens de xifres i xifres, difícils d'interpretar moltes vegades, els dos llibres han estat objecte d'anàlisi per intentar extreure'n algunes de les característiques que definien a aquella antiga empresa local.

En aquest sentit, l'objectiu d'aquest estudi és fer una aproximació a la Subalterna de la Companyia Arrendatària de Tabacs de l'Escala durant el primer quart del segle passat, que és el període que, més o menys, comprenen els llibres. Cal deixar clar que, en cap cas es tracta d'explicar-ne la història completa, que s'allarga alguns anys més.

Així, en els apartats següents, s'exposa una breu descripció històrica de la Companyia Arrendatària de Tabacs estatal, es fa una petita descripció del context socioeconòmic en el qual es movia l'Escala pels voltants de l'any 1900, s'expliquen alguns dels aspectes

La porta d'accés a expenedoria de l'Escala de la qual es parla en aquest article és la que en la imatge s'hi veu a una dona (Anna Callol i Sureda) mirant el carrer en direcció indeterminada.

organitzatius que identificaven a la Subalterna escalenca i, finalment, s'ofereix una síntesi del contingut dels llibres de comptabilitat esmentats.

LA COMPANYIA ARRENDATÀRIA DE TABACS: UNA MICA D'HISTÒRIA

La Companyia Arrendatària de Tabacs (CAT) va ser creada l'any 1887 pel govern de l'estat espanyol amb la finalitat d'evitar l'excessiva burocratització i les irregularitats en la gestió que havia comportat, fins llavors, l'administració directa del tabac per part del Ministeri d'Hisenda.

La nova empresa estava participada majoritàriament pel Banc d'Espanya i es dedicava, en règim de monopoli, a la fabricació, distribució i venda del tabac a la Península Ibèrica. La resta de l'accionariat era molt nombrós i divers, i l'integraven tant accionistes i treballadors del Banc d'Espanya, com de la mateixa CAT.

Després d'uns primers anys de dificultats en la gestió de la companyia, a partir de 1893, la CAT es mostrà com una empresa viable, que obtenia beneficis i repartia dividends. Això no obstant, l'esclat de la primera guerra mundial, l'any 1914, li portà problemes, ja que no va poder absorbir l'augment de demanda que es produí. A més, els costos pujaren i la conflictivitat laboral va aparèixer a les fàbriques.

L'any 1921 es signà l'últim contracte abans de la seva transformació en Tabacalera, SA. La legislació social del període obligà a grans canvis en la política de personal, que suposaren importants millores per als treballadors, però que incrementaren els costos. La CAT va reformar la seva organització amb la finalitat d'adaptar-la als nous temps i solucionar els problemes derivats de la mecanització dels tallers.

La guerra civil (1936-1939) va suposar per a la CAT un trasbals considerable, ja que les fàbriques es van trobar que eren dirigides per consells d'administració diferents, segons el territori on es trobaven ubicades i el règim polític que hi dominava. Acabada la guerra, s'uniren les dues administracions i es reorganitzaren els serveis. Els primers anys 40, es distingiren pels processos de depuració de personal i pel racionament del tabac, que obligà a emetre la famosa targeta del fumador i que donà lloc a l'aparició del mercat negre.

En aquest context de postguerra, el nou estat espanyol va voler trencar amb el passat, augmentar el grau d'intervenció pública en la gestió del monopoli i disposar d'una major participació en el capital de la societat. Així fou com l'any 1945 decidí convocar un concurs públic d'adjudicació, que donà pas a la Tabacalera, SA.

L'ESCALA EN EL TOMBANT DEL SEGLE XX

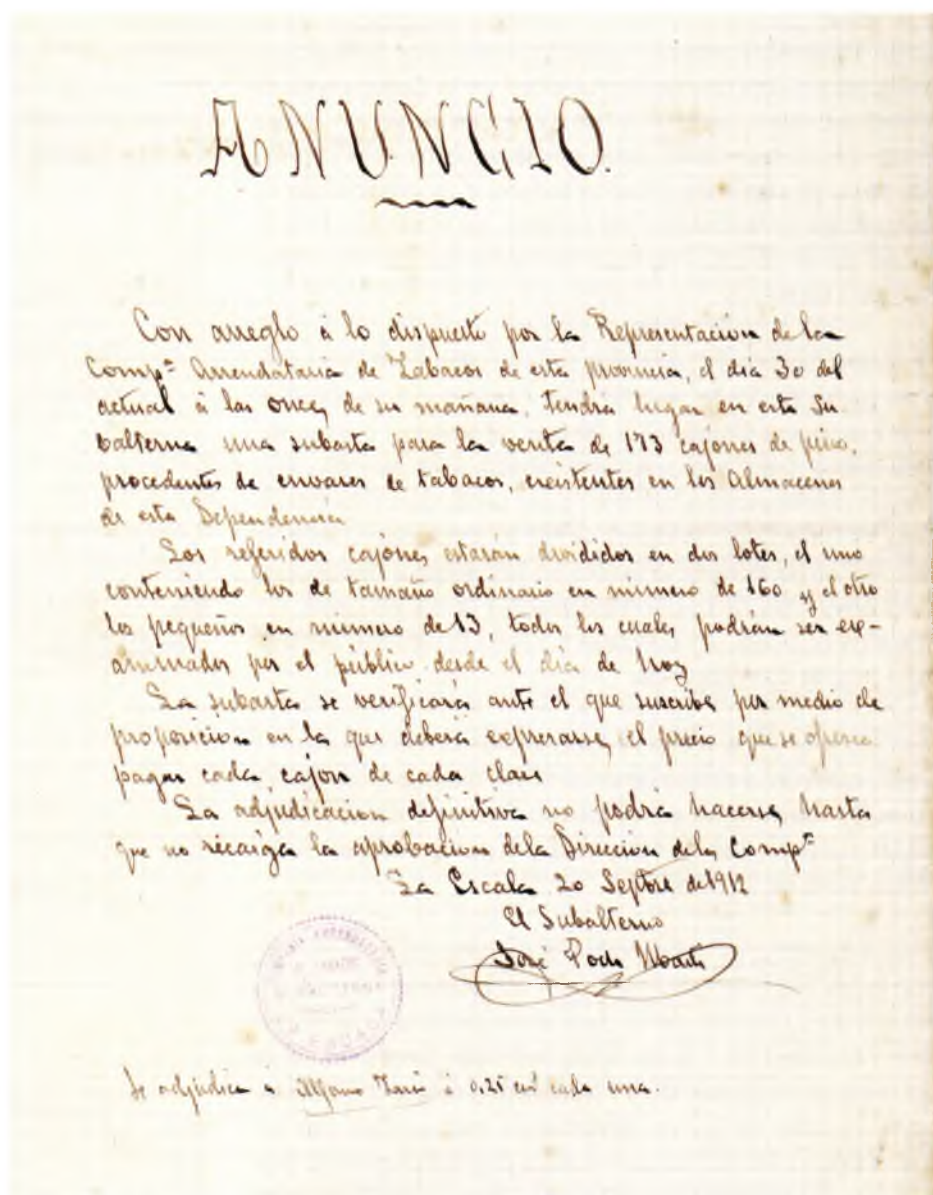
Al iniciar-se el segle XX, segons el cens de l'any 1900, l'Escala tenia 2.515 habitants (1.244 homes i 1.271 dones), dels quals 1.352 sabien llegir i escriure (54%). Per entitats de població, els vilatans es distribuïen així: l'Escala = 2.322h, Sant Martí d'Empúries = 60h, Les Corts = 29h i altres masos dispersos = 104h.

Botet i Sisó, en la descripció que fa del nostre poble en la *Geografia General de Catalunya*, afirma que, en aquella època, si s'exceptua la pesca, el sector primari escalenc era poc important. Tanmateix, Lurdes Boix i Pere Guanter, en els seus treballs, contradiuen aquesta versió destacant la rellevància del conreu de la vinya.

En canvi, en el que sí sobresortia la nostra vila, segons Botet i Sisó, era en l'activitat industrial que estava basada principalment en les fàbriques d'esperit de vi (la d'en Bofill Oliveras), de gasoses, d'electricitat, de gèneres de punt, de calçat, de pastes per a sopa (sorprenent, no?), de conserves d'aliments i sobretot de salaons de peix. A més, al poble hi havia un molí fariner i dues premses d'oli.

Seguint el mateix autor, a l'Escala, en aquells primers anys del segle XX: "hi ha duana, lloch de carrabiners, cabo de mar, administració de correus y subalterna de la Companyia arrendataria de tabachs; metges, apotecaris, veterinari, dues fondes, varis hostals y una Notaría". En el camp de l'educació: "compta ab dues escoles públiques elementals complertes, una de noys y altra de noyes, y ab tres de privades, una de noys y dues de noyes". A més a més, l'Escala, en aquell tombant de segle, disposava de servei sanitari marítim, corresponent al districte de Barcelona i d'un hospital que va haver de tancar per manca de rendes suficients l'any 1909. La il·luminació elèctrica era un fet des de 1895 i l'aigua corrent començà a arribar a les cases del poble a partir de 1916, abandonant així la llauna que suposava haver d'anar a buscar-la a la font que hi havia tocant el rec del Molí, distant uns 500 metres de la població.

També s'ha de dir que, els escalencs, cent anys enrere, eren molt aficionats al ball i al teatre, la qual cosa donà lloc a què hi hagués constituïdes varies societats amb els seus cafès i amb la corresponent sala de ball i espectacles. Com a conseqüència d'això, el poble comptava amb cobles i orquestres, així com amb professors de música.

Document d'anunci de subhasta a la Subalterna de l'Escala de data 20 de setembre de 1912.

LA SUBALTERNA DE LA COMPANYIA ARRENDATÀRIA DE TABACS A L'ESCALA: ALGUNS APUNTS

Josep Pla en el seu *Viatge en autobús*, esmenta a la Companyia Arrendatària, com de passada, en un dels paràgrafs de la seva encantadora aventura. Ho fa quan es refereix, de manera sorneguera, als diversos passatgers que puguen a l'autobús, a Palamós, a Calonge i en altres pobles successius, fumant diferents tipus de tabac (faries, cigarrets, pipa, picadura fina, etc), la qual cosa obliga a l'autor, i a la resta de passatgers del cotxe, a suportar el fum i a olorar la varietat de flaires que desprenen els diversos productes subministrats per la "saca" de tabac de les subalternes gironines.

Però, ... què era una Subalterna de la Companyia Arrendatària de Tabacs? La Subalterna era una de les categories, la penúltima, en què s'estructurava organitzativament el monopoli distribuïdor de tabacs de l'estat espanyol. Venia a ser una mena de majorista encarregat de la distribució a les expenedories d'un determinat territori, d'un conjunt d'articles exclusius. Les expenedories, per la seva banda, es trobaven al darrer lloc de la jerarquia organitzativa de la CAT, eren conegudes popularment com a estancs i estaven destinades a vendre els productes al públic. L'Escala, en aquells anys de principis del segle vint, disposava de les dues estructures: Subalterna i expenedoria.

Cada Subalterna tenia un Administrador Subaltern designat pel representant provincial de la Companyia. El primer a ocupar aquest càrrec a l'Escala va ser en Josep Poch i Martí, que havia estat nomenat l'any 1883 i que, per tant, ja venia de l'època prèvia a la creació de la Companyia Arrendatària de Tabacs. Va estar-s'hi fins el 14 de gener de 1914, en què fou substituït per en Josep Sureda i Callol.

En Josep Sureda i Callol que havia nascut a l'Escala el 7 de gener de 1878, era fill d'en Francisco Sureda i Juli i de Francisca Callol i Juli. Solter, tenia una germana, més petita, l'Anna, que estava casada amb en Pere Ros i Arnay, de Bellcaire, amb el qual tenia dos fills i que, desgraciadament, la deixà viuda el febrer de 1909, a causa d'haver contret la verola en un viatge a Barcelona. Cinc anys més tard, l'Anna Sureda i Callol es casà, en segones núpcies, amb l'Eugeni Juhé i Bruguera, amb el qual tindria dos fills més.

De l'expenedoria n'era responsable en Pere Sureda i Dalfó, que havia estat nomenat el 28 d'octubre de 1883 i que es mantingué en el càrrec fins el 9 de març de 1916, data en què va ser substituït per en Miquel Juhé i Mas, pare de l'Eugeni.

D'aquella època es conserven dos documents manuscrits, que paga la pena esmentar com a curiositat. Un, és un anunci de subhasta, en el qual es fa saber que el 30 de setembre de 1912, a les onze del matí, tindrà lloc a la Subalterna la licitació de 173 caixes de tabac fi. L'anunci porta la data de 20 de setembre i està signat per en Josep Poch i Martí. Per una nota a peu de pàgina es pot saber que l'adjudicació se la va endur l'Alfons Tasis al preu de 0,25 cèntims cada caixa.

L'altre document, és una acta manuscrita de 17 d'octubre de 1916, està signada per Josep Sureda, Miquel Juhé i Joan Gumà, aquest com a expenedor número 1 de Torroella de Montgrí, en la qual es fa constar que en una remesa de cigarrets comuns, forts, envasats a Alacant el 31 de maig s'hi han trobat a faltar 10 paquets o, el que és el mateix, 400 cigarrets, de la quantitat que consta a l'etiqueta signada per l'Interventor. Diu la mateixa acta, que la caixa afectada, estava degudament precintada i no presentava senyals d'haver estat oberta. Amb la formalització de l'acta es demanava la reposició del material que mancava a la "saca" o remesa rebuda. L'onze de maig de 1920 Josep Sureda i Callol va morir a Barcelona, on residia a temporades, a l'edat de 43 anys, a causa d'una nefritis crònica. Aquesta maltempada va provocar un buit a la Subalterna, però per pocs dies. El 20 de maig fou nomenat nou Administrador Subaltern l'Eugeni Juhé i Bruguera. I el 17 de febrer de 1922, el mateix Eugeni Juhé va ser designat, a més a més, titular de l'Administració de Loteria de l'Escala amb caràcter provisional, havent de pagar una fiança de 2.500 pessetes per a ser-ho.

Tanmateix, malgrat aquests nomenaments, hi ha indicis per creure, sense que sigui una certesa absoluta, que entre els anys 1924 i 1925, l'Eugeni Juhé traspassà la Subalterna a en Joan Mateu per dedicar-se plenament, a la fàbrica de salaons que també duia entremans. Tant la Subalterna com l'expenedoria es trobaven ubicades al carrer Sant Màxima número 1, almenys durant els anys que la portaren en Josep Sureda (la seva família hi vivia en règim de lloguer), i l'Eugeni Juhé. En

Certificat de nomenament de Josep Sureda i Callol com a Administrador Subaltern de l'Escala.

ANNEX 1

Les expenedories a les quals subministrava “saca” la Subalternia de l’Escala, en el primer quart del segle passat són les següents:

N.	ADMINISTRACIÓ	ADMINISTRADOR/notes(2)	NOMENAMENT
1	ALBONS	JOAN MUXACH i SUREDA	30/11/1894
2	ARMENTERA	MARC GENER i ARTIGAS	16/11/1893
3	BELLCAIRE	JOSEP VALLS i FAIXEDAS	13/07/1895
4	CAMALLERA		
5	COLOMERS	HERMENEGILD CANALS i FRIGOLA	14/12/1877
6	GARRIGOLES (LES OLIVES)	JOSEP PERPIÑÀ i BARTINA	18/05/1883
7	GUALTA	(al març de 1922, substitueix a Peratallada)	
8	JAFRE	JOAQUIM GRAU	03/06/1876
		MARCEL·LÍ POL i GIRONÈS, a partir de	03/02/1912
9	LA TALLADA (+ TOR)	JOSEP VILAVELLA i ROMAGUERA	27/07/1904
10	L'ESCALA	PERE SUREDA i DALFÓ	28/10/1883
11	L'ESTARTIT		
12	LLAMPAIES	(d'octubre de 1920, fins a abril de 1923)	
13	PALS		
14	PERATALLADA	(el març de 1922, és substituïda per Gualta)	
15	SAMARIA	(barri de Pals, al sud del nucli antic)	
16	SANT MORI		
17	SAUS		
18	TORROELLA DE MONTGRÍ 1 (1)	JOAN GUMÀ	
19	TORROELLA DE MONTGRÍ 2 (1)		
20	ULLÀ	SALVADOR COSTAS (?)	12/09/1881
		JOSEP BATALLER i TORRES, a partir de	10/02/1905
21	VENTALLÓ	SALVI SERRANO i BRUNET	24/01/1894
22	VERGES	ENRIC TAULER	
		FRANCESC ALBERT i CASELLAS, a partir de	01/02/1905
23	VILADAMAT	MIQUEL FRIGOLA i QUINTANA	30/11/1894

(1) Torroella de Montgrí disposava de dues expenedories

(2) Els noms dels administradors s'han catalanitzat (en castellà a l'original)

aquest període només hi ha l'excepció dels mesos en què la casa va ser enderrocada per ser construïda de nou, durant els quals l'establiment es traslladà a l'edifici de l'Alfolí de la Sal, on la Subalternia ja hi tenia el magatzem.

La Subalternia de la Companyia Arrendatària de Tabacs de l'Escala distribuïa tot tipus de tabac i paper oficial a 25 expenedories de les comarques gironines. La relació d'aquests establiments i el nom dels seus respectius administradors (no hi són tots) i la data del seu nomenament, estan detallats en l'**annex 1**.

Els productes que distribuïa la “saca” (n'hi havia dues: la de tabacs i la de timbres), que era tal com es coneixia abans la remesa que distribuïa la Companyia Arrendatària de Tabacs eren, per citar-ne els principals: picadura de tabac, cigars (havans, faries, etc), cigarrets (llargs, curts, suaus, forts, extraforts, etc), lletres de canvi, paper judicial, pagarés, pòlisses, impresos de llicències d'armes, impresos de contractes de lloguer, segells, postals, i altres.

ELS LLIBRES DE COMPTABILITAT

A) Diari de caixa/Inventari d'existències

Les anotacions al *Diari de caixa de la Subalternia* es feien per mesos. Comencen el gener de 1905 i arriben fins al setembre de 1907. De cada mes es dóna compte dels ingressos percebuts i de les despeses generades.

Les quantitats més destacades entre els ingressos són les recaptacions per les “saques” de tabac, de les quals n'hi solia haver unes quatre cada mes i en segon lloc, les recaptacions per les “saques” de timbres o paper oficial.

Per la part de les despeses, el més remarcable, mensualment, eren les quantitats que s'ingressaven al Banc d'Espanya, els diners que es lliuraven a la caixa de la Representació, que venia a ser, normalment, una xifra arrodonida i les indemnitzacions (comissions) a les expenedories.

La primera xifra total d'ingressos/despeses que surt al llibre, gener de 1905, puja a 15.998,48 pessetes. La darrera de la qual es disposa, agost de 1907, 18.553,26 pessetes.

A continuació, el contingut del volum fa un salt i passa a informar de la *Relació dels efectes timbrats* rebuts durant un mes determinat. Les dades incloses comprenen el període que va des de maig de 1921 a abril de 1924. Cal tenir en compte que els efectes timbrats es refereixen a: paper comú, paper judicial, lletres de canvi, pòlisses, pagaments a l'Estat, segells, postals, i altres.

Finalment, donant la volta al llibre i obrint-lo pel que seria la contraportada (sembla que s'aprofitava tot, llavors),

s'hi troba l'*Inventari d'existències*, en el qual s'hi mostra el moviment de les "saques" per mesos. Conté informació des del gener de 1905 al setembre de 1913.

B) Llibre de recaptacions/vendes

Tot i el nom, en les primeres pàgines d'aquest llibre hi consten unes xifres generals d'existències per mesos que s'inicien el gener de 1902 i acaben el juny de 1904. De fet, vindrien a ser les dades anteriors a les que s'han esmentat en el paràgraf d'abans, que anaven de 1905 a 1913 (una mica embolicat ho feien, no?).

Al final d'aquesta relació d'existències, en la darrera pàgina, hi ha una nota que diu: "*Cierro este libro para llevar las cuentas de labores por kilogramos i millares separadamente en los dos libros remitidos por la Representación. La Escala 30 de junio de 1904. El Subalterno. José Poch Martí*" i la seva signatura.

A continuació el llibre fa un tall i passa a informar de les recaptacions mensuals de la Subalterna i de les expenedories. Aquestes dades estan recollides des de 1900 a 1907, per administracions. El que sorprèn és que hi apareix una pàgina introductòria, on hi consta per cadascun dels pobles que ubiquen un estanc, la distància a què es troben de l'Escala en quilòmetres, les vies de comunicació que els uneixen, el nombre d'habitants del poble (segons el cens de l'any 1900), el nom de l'encarregat de l'administració i l'adreça de l'estanc(aquestes dues darreres dades, com ja s'ha assenyalat, no hi consten en tots els casos). A més a més, s'informa de la indemnització (comissió) que correspon a cada expenedoria. Pel tipus de lletra i pel període, s'ha d'entendre que aquesta informació va ser elaborada per en Josep Poch i Martí.

La informació sobre les recaptacions no torna a sortir fins al mes de gener de 1914 i en un altre format i amb uns altres criteris comptables. És a dir, a partir d'ara, per cadascuna de les 25 administracions que es proveïen a la Subalterna de l'Escala, s'anota el que ha recaptat d'uns articles concrets: especials, peninsulars, segells i efectes, i la indemnització que li correspon per les vendes realitzades de cadascun d'ells. Les dades es mostren per mesos (cada pàgina un mes), amb algunes pàgines enganxades amb cola i arriben fins a abril de 1924.

Cal dir, a manera de resum, que el mes d'abril de 1924, per exemple, les expenedories que venien/recaptaven més dels productes abans esmentats eren: Torroella de Montgrí, l'Escala, Verges, l'Estartit i l'Armentera. Mentre que les que menys: Gaüses, La Tallada, Ultramort, Gualta i Garrigoles

CONCLUSIONS

De la lectura de l'apartat anterior, dedicat als llibres de comptabilitat recuperats de la Subalterna de la Companyia Arrendatària de Tabacs de l'Escala, se'n desprèn que el seu contingut no és enterament homogeni, ni ho són tampoc els períodes de les anotacions. Aquestes circumstàncies fan molt difícil realitzar cap tipus d'anàlisi comptable de l'empresa i de la seva evolució en el temps que, de totes maneres, tal com s'ha dit en la introducció, no eren en absolut els objectius d'aquest treball.

D'altra banda, l'aproximació a les vicissituds de la Subalterna de la Companyia Arrendatària de Tabacs de l'Escala, durant el primer quart del segle XX, que s'ha presentat en aquestes pàgines, s'ha d'interpretar com un punt de partida que obri la porta a estirar altres fils de la història escalenca que permetin desvelar les mil i una preguntes que poden haver sorgit durant la lectura del text i que han quedat sense resposta. Una d'elles per exemple és: per què la Subalterna que subministrava al conjunt dels 25 pobles gironins que consten en l'annex 1 d'aquest treball estava ubicada a l'Escala i no a Torroella de Montgrí, que per volum de negoci, per població i per situació geogràfica podria semblar més idoni?

FONTS D'INFORMACIÓ CONSULTADES:

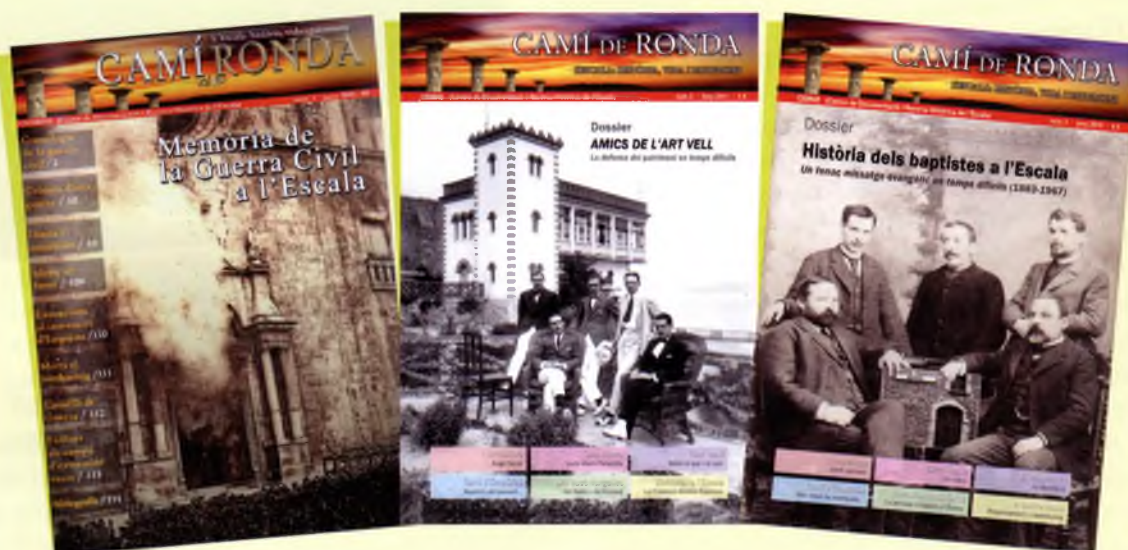
Armengol i Llach – *El proveïment d'aigua potable a l'Escala* (1). Fulls d'Història Local. Octubre 1996.
Boix, Lurdes – *El Conreu de la Vinya. Fulls d'Història Local*. Setembre 1989.
Botet i Sisó, Joaquim – *Volum dedicat a la província de Girona de la Geografia General de Catalunya, dirigida per Francesc Carreras Candi*. Editorial Albert Martin, 1908-1918.
Comín Comín, Francisco; Martín Aceña, Pablo – *La Compañía arrendataria de tabacos. La evolución del monopolio entre 1936 y 1945*. Juliol 1999. Universidad de Alcalá i Fundació Empresa Pública.
Gallegos i Còrdoba, Jordi – *L'Escala des de l'empostissat*. (Història de La Principal de l'Escala i altres cobles locals). 2008.
Guanter, Pere – *Els alcaldes de l'Escala (1900-1999)*. Brau edicions. Girona 2003.
Guanter, Ricard – *Vida escalenca. L'Escalenc*. Setembre 2009.
Guanter, Ricard – *Vida escalenca. L'Escalenc*. Febrer 2010.
Guanter, Ricard – *Vida escalenca. L'Escalenc*. Octubre 2011.
Marquès i Sureda, Salomó – *L'Escala, un planter de mestres (1900-1939)*. Bàlec Llibres. Girona 2006.
Pla, Josep – *Viaje en autobús* - Col·lecció Ancora y Delfín. Editorial Destino. 1942.
Romero, Alfons; Pla, Jordi – *Aproximació a la història de l'hospital de l'Escala. Fulls d'Història Local*. Maig 1990.
Sense autor – *Història del futbol a l'Escala (1912-1997)*. Brau edicions. Girona 1998.
Varis autors – *L'Escala. 100 anys de llum. Fulls d'Història Local*. Setembre 1995.

Pere Juhé i Oriol

ANUNCIA'T A CAMÍ DE RONDA!

Amb el teu anunci, a més de fer publicitat del teu negoci,
estaràs col·laborant en la realització d'aquesta revista,
que tracta i divulga la cultura, la història i la gent
de la vila de l'Escala.
Entre tots fem l'Escala.

Comprome-te't amb la Cultura de l'Escala!

Contacte: cedrhe@cedrhe.cat

Escultures i altres monuments de l'Escala

La gran diversitat de creacions artístiques a la via pública escalenca fa un balanç molt positiu del gust que tenen els vilatans per la seva història i cultura.

En ciutats i pobles, la presència d'escultures i altres obres artístiques al carrer no sol formar part d'una planificació preconcebuda sinó que aquestes, generalment, s'han anat incorporant al paisatge urbà a partir de diverses iniciatives i disponibilitats. Tot i això, els elements escultòrics serveixen per fer balanç del tarannà cultural i artístic de cada localitat i també són testimoni de la voluntat d'exposar públicament alguns dels aspectes més rellevants del municipi.

Pel que fa a l'Escala, poble que compta amb un important bagatge cultural i un privilegiat entorn natural, s'hi poden admirar diverses creacions que embelleixen el nucli i, tal com s'ha esmentat abans, tenen una topologia molt variada. Per a la nostra tesi, podem presentar un primer grup d'unitats ornamentals d'origen ambiental, o sigui, amb components propis de la natura que han esdevingut ingredients escultòrics de la població.

ESCULTURES NATURALS

Atès que l'Escala es troba en els estreps del Montgrí, la roca calcària que forma aquest massís és present en tot el poble. Pels efectes del mar, el seu rocam s'ha erosionat fins generar formes capricioses i, moltes vegades, precioses. L'exemple més emblemàtic és la *roca del Frare*, penya "treballada" pels temporals que ha pres l'aparença d'un monàstic penitent. Com és sabut, una galerna el trencà el 1982 i, després de ser conservat per un particular, s'incorporà com a estàtua en el passeig de Riells. Davant mateix d'aquest bulevard, dins l'aigua afloren moltes *roques del bolet* que, en ser a la vegada peanyes per als gavians, aconseguen una bellesa remarcable. A l'extrem nord del terme i prop d'Empúries s'hi pot admirar l'*arc del Portitxol*, una meravella geològica, bell equilibri entre la resistència del rocam i la potència de les llevantades. Aquesta corba pètria fou immortalitzada per J. Lassús el febrer de 1956, amb una instantània que recollí els efectes de l'any de la fred. Dins d'aquest elenc, cal afegir la *roca d'en Massanet*, de 1965, amb el seu perfil de lleó –si es contempla des de la pujada del Pedró-, que és el record del vessant rocallós que envoltava aquesta carretera per la banda de marina i que ocultava les belles panoràmiques de la badia de Roses.

CREACIONS LÚDIQUES I LITERÀRIES

No resulta freqüent a les nostres contrades que un escenari urbà es converteixi en un passatge literari i, per aquest motiu, la platja de Riells, dedicada al llibre *el Petit Príncep*, és una deliciosa singularitat. El motiu de guarnir aquesta cala amb elements del conte escrit per d'Antoine de Saint Exupéry rau en la voluntat de l'arquitecte Alfred Fernández de la Reguera en conservar els vestigis de la paret que delimitava, abans, les vinyes que formaven

La roca del Frare observa els passavolants del passeig de Riells.

Com un cap de lleó fossilitzat, la roca d'en Massanet dóna la benvinguda als visitants.

un pendent suau fins a Riells. Segons ell, "un vespre, mentre passejava amb la seva dona, la seva filla i el seu gos, s'aturà davant el mar, la llum era bella i, jugant, va posar el seu gos a sobre de la petita muralla. La seva filla li digué: -es diria que és *el Petit Príncep...*". Els visitants el trobaran acompanyat de la guineu, del baobab, de la rosa, de les palmeres que formen la constel·lació de Cassiopea,... amb dues plaques al paviment que l'ajudaran a interpretar aquest locus amoenus, datat el 1998, amb aportacions posteriors. Una altra referència al món dels herois de paper és al carrer Miranda, de Sant Martí d'Empúries amb una inscripció que evoca l'origen empordanès del personatge de còmic *Capitán Trueno*, de Víctor Mora: "Neix aquí el capità/ que ennobleix l'Empordà:/amb fets i veu de tro/ féu el món molt més bo".

L'Escala ha volgut seguir la tendència de diverses ciutats grans la quals "juguen" amb les lletres del seu nom per tal de fer "poesies visuals". Aquí, la inicial del seu nom, *la lletra "E"*, ha crescut i li han sortit preses amb les quals la mainada es pot iniciar a l'escalada. Aquesta "E" gegantina presideix la plaça Catalunya, prop d'un bronze que evoca un *jugador de futbol*. Als seus peus, un rectangle i diversos quadrats informen de la proporció àuria, cànon de bellesa emprat des de l'època grega.

El Petit Príncep contempla la llongada de Riells.

Evocació al "Capitán Trueno", heroi de paper nascut a l'Empordà.

La lletra "E" convertida en un bonic rocòdrom.

En el paviment de la plaça Catalunya hom pot redescobrir la proporció àuria.

EMPÚRIES

Com és sabut, Empúries és coneguda arreu pel parc arqueològic i per ser el punt d'arribada de la flama olímpica el 1992. Aquesta efemèride, carregada de simbolisme perquè el foc de les olimpíades remet a l'agermanament de pobles i persones, havia de "cristallitzar" en un escultura, el Lampadòfor –el portador de la llum-, que fou executada per Rosa Serra.

En el recinte arqueològic hi ha una rèplica de l'estàtua del déu Asclepi, una de les còpies existents; cal precisar que fins l'any 2008 no fou retornat l'original dipositat a Barcelona. L'exemplar clònic i per tant apòcrif de l'exterior ha tingut dos moments de glòria en el món de la imatge. És el protagonista, junt amb un turista de motxilla i guitarra en la fotografia presa per Francesc Català Roca, ca. 1955. Cinquanta-sis anys més tard aquest Esculapi ha participat en un gag visual de l'anunci d'una coneguda marca de cervesa, dirigit per Isabel Coixet i amb la col·laboració de Ferran Adrià. Aquesta divinitat de la medicina, Asclepi o Esculapi, ha esdevingut símbol de l'Escala-Empúries i així s'ha incorporat en el guarniment de les baranes del passeig de Riells que és remodelà el 2009 arran de la llevantada del dia de Sant Esteve de l'any anterior.

El carrer de la Miranda de Sant Martí d'Empúries ens obsequia amb la bellesa que a més de badia podem gaudir de l'escultura "El vent de la tramuntana" de Erkam Saglam, que representa una vela inflada pel vent que entra pel golf, i que es aquesta es projecta a la façana de la casa forestal -i modernista- amb el logotip a la façana d'Iberia Graeca, el Centre de Documentació sobre el comerç i la presència grega a Iberia.

El carrer de la Miranda, belles vistes al mar amb la bonica triade: casa forestal, monument a la tramuntana i logotip d'Iberia Graeca.

La trilogia de plantes mediterrànies –cep, blat i olivera- és el motiu de la rotonda per anar a Empúries.

La Cobla, en un deliciós diumenge de tardor.

En venir del sud, el pot de les anxoves i el de la sal saluden els vehicles.

COROLLARI

Empúries i l'Escala contenen un nombre important d'elements escultòrics. Si ens fixem només en la línia litoral que, en definitiva, és l'aparador dels municipis costaners i on passeja la majoria de visitants, tenim un inventari prou important. Seguint Borrell, autor del llibre *Escultures a la via pública* (4) i el treball de camp propi, podem citar per a la llongada i el seu entorn immediat, sense ànim de ser exhaustius el següent llistat:

El vent de la tramuntana (2003)

Asclepi –rèplica-

Lampadòfor (1992)

La planxa-placa del Museu de l'Anxova i de la Sal

La roca d'en Massanet (1965)

Penya Barcelonista (1992)

A la gent del mar (1979)

A la dona del pescador (1990)

L'avi Xaxu (1981)

Ciutat Pubilla de la Sardana (2010)

La Cobla (2007)

La roca del Frare

El Petit Príncep (1998)

La Tramuntana (1999)

Tot i no ser una escultura, creguem que ha desaparegut un element artístic de la riba del mar. Es tracta d'un aspecte que fins i tot havia estat portada d'una de les edicions de *La Costa Brava* de Josep Pla i que es podia contemplar, primer, a la platja de les Barques i posteriorment a les drassanes de la Clota. Ens referim als peixos espasa pintats per una mà experta i artesana a les barques locals. Al nostre modest entendre s'hauria de recuperar aquesta icona i exhibir-la en alguns dels meravellosos racons de la vila de l'anxova i la sal.

LES ROTONDES

La xarxa viària ha generat uns espais dins dels giratoris que, lluny de ser uns terrenys residuals, han esdevingut uns nous centres d'interès on poder exposar alguna referència al municipi. El secret perquè siguin admirats és doble: guarniment simple per tal que no comprometin la seguretat vial i un lligam amb el territori. L'Escala gaudeix de tres exemples excel·lents.

El primer, si comencem pel nord, és la rotonda que des de la carretera de l'Escala a Viladamat permet desviar-se cap a Empúries. Aquí hi tenim la trilogia mediterrània: unes regues d'oliveres, diverses fileres de ceps i un sembrat de blat que, a més, quan arriba la sega es bat i s'hi deixen les bales de palla. Una interessant composició ja que els historiadors proposen que els hel·lènics foren qui ens ensenyaren a conrear la vinya i potser també ells o bé els fenicis ens apropiaren a la cultura de l'oli. Com a segon, en continuar cap a ponent del terme, hi tenim la Columna emporitana, amb un basament que mostra l'esperit clàssic i al zenit un mosaic de l'Escala. Tanca la terna, els dos Pots que simbolitzen la indústria local de salaó d'anxoves, obra de l'artista Martí Batlle Viader, qui va guanyar el concurs que va organitzar l'Ajuntament, seleccionat entre disset propostes. "He volgut dur al carrer els pots que tot escalenc té a casa i espero que els escalencs se'ls facin seus", apuntava Batlle Viader.

El doctor Joaquim Tremoleda, arqueòleg a Empúries, explica la importància i la bellesa de l'escultura d'Asclepi.

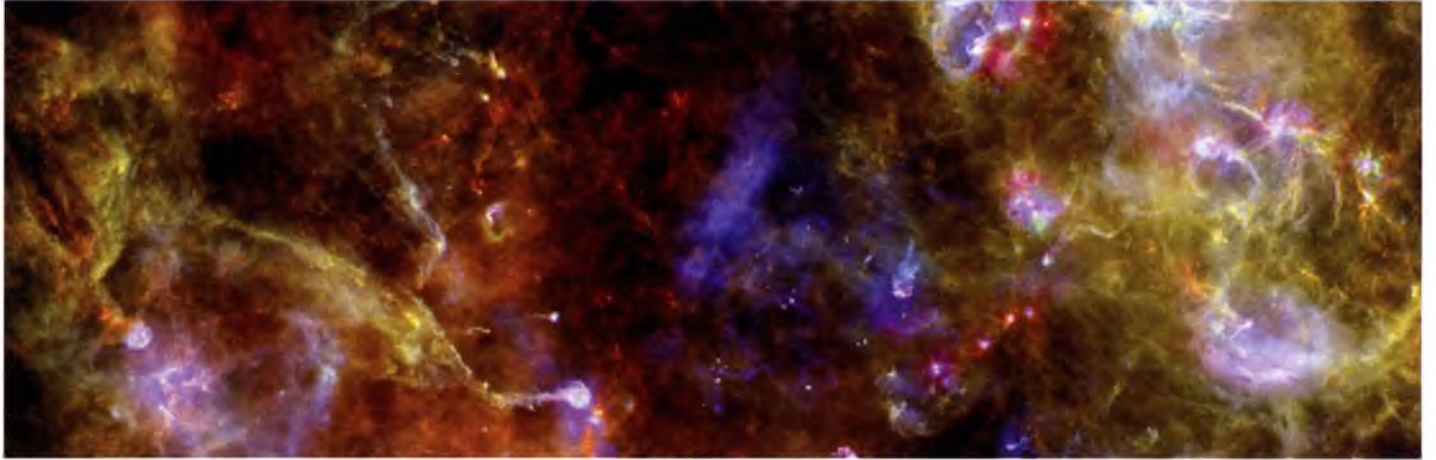

Josep M. Dacosta

Som pols d'estrelles

Per què homes i dones som pols d'estrelles? Escalencs o escalenques de soca-rel o nouvinguts, en aquesta ocasió és indiferent. Tots pertanyem a l'actual espècie humana (*homo sapiens sapiens*) i és aquesta que, en última instància, està formada per àtoms sorgits de l'inici de l'univers.

Per explicar-ho recorreré a una visió intel·ligent però forana al planeta terra de l'espècie humana. És clar, com això no és possible, ens hauré d'inventar que més enllà de la vida terrestre hi ha vida intel·ligent que ha arribat a la Terra i que vol explicar als seus conciutadans com són els humans.

SOM-HI DONCS

L'alienígena en qüestió, tot just retornat a casa seva després d'un llarg viatge (perquè ha hagut de canviar de sistema solar) i molt ràpid (perquè sinó no hauria arribat mai a casa nostra i encara menys tornat a casa seva), és rebut com un heroi. Immediatament és conduït davant del president de la república d'on procedeix, que ja ha convocat el consell de savis en el saló d'honor. Tots esperen amb gran impaciència l'inici del relat de com és la vida descoberta al planeta blau. El president pren la paraula i diu:

- Sabem que el teu viatge a la galàxia que coneixem amb el nom de Via Làctia ha estat un èxit. Sabem que, dins d'aquesta galàxia has arribat fins un sistema solar perifèric i que allà has trobat un petit planeta, de color blau, on hi ha vida intel·ligent. Ara et demanem que ens ho expliquis.

El nostre alienígena particular els fa un tast i els explica que ha trobat moltes i diferents formes de vida en aquell planeta, que els autòctons amb qui s'ha pogut comunicar l'anomenen Terra. I continua, de tots els éssers vius que ha vist, n'hi ha uns, els més intel·ligents, que s'autoanomenen humans i que estan formats per quatre extremitats articulades llargues i estretes, dues de superiors que els serveixen per agafar coses i dues d'inferiors que els serveixen per moure's. Aquestes extremitats, són prolongacions d'un cos rectangular del qual surt, a la part superior, un cilindre curt i estret, que està coronat per una esfera amb pèl al cap damunt. En aquesta esfera es troben tant el centre de decisió com la composició dels sentits que posseeixen els éssers vius descoberts. I acaba dient:

- Per cert, tots els seus cossos tenen tres dimensions i tenen dimorfisme sexual, és a dir, hi ha diferències físiques clares entre el sexe femení i el masculí.

Els savis, àvids de més informació sobre aquella gran descoberta, demanen al seu explorador que aprofundeixi en les seves explicacions.

- Per fer aquesta descripció, amb una fotografia n'hi havia prou!, – li retireuen.

l'explorador, que era biòleg de formació, fa una explicació una mica més aprofundida.

- Estan formats per diversos aparells o sistemes que els donen la capacitat de nodrir-se, de relacionar-se i de reproduir-se. Per exemple, per nodrir-se, i cal dir que mengen tant animals, com vegetals o fongs, intervenen els aparells digestiu, respiratori, excretor i circulatori. Per relacionar-se, empenen els òrgans dels sentits i l'aparell locomotor i, per reproduir-se disposen dels aparells sexuals masculins i femenins que són diferents. Totes aquestes funcions vitals dels humans estan regulades pel sistema nerviós que està concentrat a l'esfera amb pèl de dalt de tot, en un lloc que anomenen cervell.

- D'acord, – va dir un dels savis més inquietos de la sala.– La vida descoberta a la Terra és la vida pròpia dels éssers desenvolupats i complexos. Però què els fa diferents de les altres vides avançades?

En aquell moment es va fer un silenci sepulcral i es va crear una enorme expectativa. La pregunta era difícil de respondre, i tothom mirava impacientment el nostre benvolgut alienígena. Després d'unes desenes de segons que semblava ben bé que s'havia abstret de l'entorn on era, amb un to reflexiu, va respondre:

- Molt probablement, els humans són l'única espècie terrícola capaç de pensar conscientment sobre el seu futur. Tenen autoconsciència, capacitat creativa i sentiment de llibertat. És a dir, la capacitat d'escollir sense condicions i d'assumir, quan ho fan, la responsabilitat de les seves decisions.

Per desenvolupar aquestes funcions, tenen un llenguatge molt complex i treballen gregàriament.

Ara el silenci reflexiu havia canviat de banda. La resposta era motiu d'una profunda reflexió col·lectiva, fins que un altre savi es va aixecar i va reprendre la conversa: la seva resposta ha estat molt interessant i durant els propers dies hi reflexionarem amb interès i profunditat, però voldríem que voldríem que continués explicant-nos quina és l'organització bàsica de la vida en els humans.

El nostre alienígena va recuperar el fil de la descripció que estava duent a terme fins abans de la darrera pregunta i va continuar:

- Els òrgans, els aparells i els sistemes als que abans feia referència, estan formats per agrupacions de teixits: per exemple, el sistema locomotor, una part del qual és el sistema muscular, està format per músculs que al seu torn estan compostos per teixit muscular, per teixit sanguini i teixit nerviós. Aquests teixits estan formats per cèl·lules que fan una mateixa funció i que per això s'agrupen. Les cèl·lules, en definitiva, són la unitat fonamental dels éssers vius, és a dir tots els éssers vius estan formats per una o més cèl·lules. En concret els humans estan formats per uns cent bilions de cèl·lules de diversos tipus que fan funcions diferents. De nou es va fer un silenci que es va anar trencant per un incipient xiuxiueig.

- Així Eon... – va dir tutejant al nostre benvolgut alienígena, un dels savis que fins aquell moment havia escoltat atentament les seves explicacions.– La cèl·lula és l'estructura més simple que té vida pròpia?

- Sí, – va respondre Eon.

- I per tant, els humans estan formats, com acabes de dir tu, per uns cent bilions de cèl·lules cada una de les quals és un ésser viu en ell mateix, però que totes juntes formen un ésser viu nou i diferent que anomenes humà?

- Sí, – va tornar a respondre Eon.– els humans són pluricel·lulars – i va afegir,– però els humans són molt

més complexos que la suma de les seves cèl·lules, creen sinèrgies, s'associen, cooperen i generen noves propietats que els permeten fer unes 200 funcions diferents.

- Així doncs, – va insistir el savi– la cèl·lula és la unitat bàsica de la vida a la Terra, però no és la unitat bàsica a partir de la qual s'ha construït la vida oi? Encara no hem arribat a l'origen de la vida, oi?

- Efectivament Cronos – va respondre Eon tutejant al savi tal com ell havia fet anteriorment.

- Doncs continuem! –va dir el president.

- Si volem parlar del primer ésser viu del planeta Terra, hem de parlar de la primera cèl·lula que es

va constituir. Encara ara hi ha distints organismes d'una sola cèl·lula que anomenen bacteris, llevats o protozous. Totes les cèl·lules estan parcialment aïllades i protegides de l'exterior, cosa que els dóna individualitat tot i

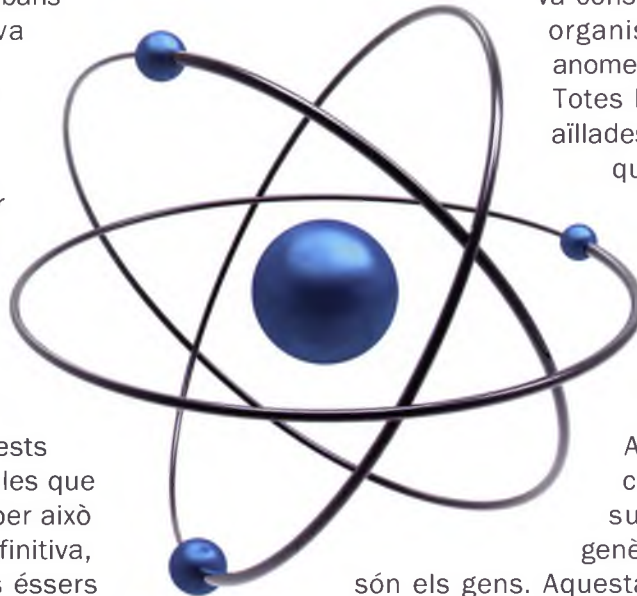
formar part d'organismes pluricel·lulars, mitjançant una membrana de lípids. I totes les cèl·lules, llevat dels bacteris, tenen en el seu interior el material genètic protegit per un altra membrana.

Aquest està format per llargues cadenes de DNA que actuen de suport físic de la informació genètica, de la qual la unitat bàsica

són els gens. Aquesta és la informació que s'anirà transmetent de progenitors a fills. És a dir, el DNA és com el conjunt d'una cursa d'atletisme de relleus de 4x100 metres, i els gens són cada un dels relleus que corren 100 metres. Per tant, cada gen conté la informació suficient perquè la cèl·lula fabriqui una proteïna determinada, que definirà una característica biològica o participativa amb d'altres gens per definir una característica biològica complexa.

El silenci al saló institucionalment més prestigiós d'aquella llunyana cultura era absolut. Ara, entre els savis, ja hi havia algunes dificultats per anar seguint el relat d'Eon. El nostre alienígena, conscient d'això, va agafar embranzida i va continuar.

- Dels diferents elements químics que es troben a la Terra, n'hi ha alguns d'especialment destacables per a la vida perquè constitueixen la base de les molècules

iològiques o biomolècules. Dins d'aquests hi ha quatre grans grups:

- Els sucres, glúcids o hidrats de carboni que donen forma i energia als cossos.
- Els greixos o lípids fan de reserva energètica i d'estructurants.
- Les proteïnes que també structuren i acceleren les reaccions químiques
- i els àcids nucleics, com el DNA, emmagatzemen informació genètica i constitueixen el material hereditari. A més cal afegir com a molècules imprescindibles per a la vida l'aigua i les sals minerals.

Ara, Eon, amb tota l'atenció de nou ja dipositada sobre les seves paraules, va alentir el ritme d'explicació i va continuar:

- Com tots vostès saben, les molècules estan formades per combinacions d'àtoms, però no tots els 90 tipus diferents d'àtoms que es poden trobar a la seva natura es poden combinar entre ells. L'àtom doncs, té les seves pròpies propietats i regles de comportament i relacions físiques de combinació ja que, en definitiva és la quantitat mínima d'un element químic que té les propietats d'aquest element, perquè, si es descompon en partícules més senzilles, que es pot, perd les seves característiques. Els àtoms són molt importants, però en termes biològics són natura morta.

Aquests àtoms tenen el seu origen fa 13.700 milions d'anys, quan l'univers en què també vivim nosaltres, va començar el seu llarg periple mitjançant una gran explosió que els humans anomenen Big Bang. A partir d'aquest instant es comença a comptar el que els terrícoles coneixen com a temps i que marca el seu dia a dia i és l'origen de tota matèria i radiació que es coneix. S'entén radiació com la llum que desprenen les estrelles i els permet de veure-hi, i matèria com allò que conformarà més tard estrelles, planetes i els éssers vius, inclosos ells mateixos.

Inicialment l'univers estava tan calent que radiació i matèria eren indistingibles, com quan un material està incandescent sembla que estigui il·luminat. A mesura es va expandint, es refreda, i en poc més de 3 minuts ja es comencen a formar els primers nuclis d'hidrogen i heli. Aquests, a partir d'uns 300.000 anys de la Gran Explosió, es combinen amb electrons per a formar els primers àtoms estables. Ens podem imaginar llavors l'Univers amb grans cúmuls de gas i pols, dels quals i per col·lapse gravitatori, es comencen a formar galàxies, estrelles i finalment planetes, com la Terra, ara fa 4.500 milions d'anys.

Gràcies a tots aquests processos, i partir dels àtoms inicials, se'n formen després de més pesats, fins els 90 diferents que es troben a la Terra de manera natural. D'aquesta manera, i com ja he esmentat, és de la unió d'alguns d'aquests àtoms que fa 4.000 milions d'anys sorgeix la vida al Planeta Blau. Així, d'aquells àtoms inicials, d'estrelles extingides, de la pols d'aquelles que continuen existint i de les que encara s'han de formar, prové la vida, fins i tot la d'uns éssers tan complexos com els humans, formats per ni més ni menys que d'uns $7 \cdot 10^{27}$ àtoms.

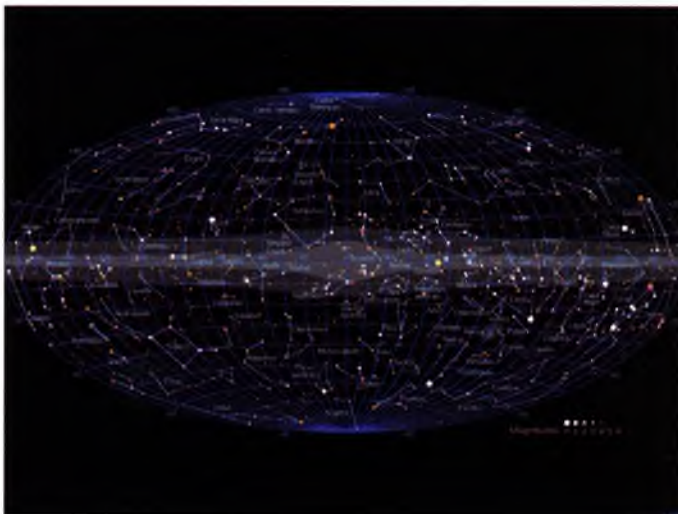
(7.000.000.000.000.000.000.000.000)

D'aquelles estrelles extingides, dels seus fragments, de la pols de les que segueixen existint, provenen milions i milions d'àtoms que, dispersant-se i agrupant-se, han acabat creant vida allà on s'ha produït o es pugui produir de l'univers.

- Així doncs, – va dir el president – els terrícoles, com nosaltres, són pols d'estrelles.

- Sí, – va respondre Eon – tota organització viva de l'univers està formada per pols d'estrelles. I per tant, va prosseguir el president, provenim de matèria morta que, combinada entre sí i amb el pas de milions i milions d'anys ha esdevingut matèria viva.

- Sí, efectivament, – va reblar Eon – i quan morim, ens tornem a convertir en pols d'estrelles que amb el pas dels anys pot tornar-se a recombinar en qualsevol objecte o ésser viu.

Jordi Portabella Calvete

Rafel Ximinis a la Guerra de Filipines

La fragata Carmen, insígnia de la marina espanyola de guerra, va intervenir en moltes accions bèliques contra focus rebels a les illes Filipines. / Foto: Museo Naval de Madrid.

El 1869 es va produir un fet molt important que va encoratjar les esperances d'Espanya: s'inaugurava el canal de Suez. A partir de llavors el viatge entre Espanya i Filipines durava entre vint i trenta dies, sempre en funció de la meteorologia. Les esperances que tenien els espanyols a Filipines tenien una sòlida base. Aquestes illes tenien un poder adquisitiu similar al de Japó de manera que els productes espanyols també hi podien ser venuts sense problemes, cosa que no passava a les illes de Cuba i Puerto Rico.

Les reformes que des d'Espanya es van voler introduir a les Filipines van ser boicotejades pels poderosos ordes religiosos. L'aixecament a la província de Cavite de gener de 1872 va ser sufocat per la intervenció de l'exèrcit i el perill d'una conjura hi va desfermar una forta repressió. Des de llavors, l'estat d'agitació va ser continu. A Espanya, el rei Amadeu I va abdicar el 1873 i a la seva marxa es va proclamar l'efímera Primera República Espanyola. El 1874 començava la Restauració borbònica en la persona d'Alfons XII (1875).

L'escalenc Rafel Ximinis Curós va embarcar un dia d'agost de 1874 a la corbeta Ferrolana ancorada a Cartagena. Començava així el llarg periple que l'havia de portar a l'arxipèlag filipí a sufocar les revoltes. El 4 de setembre arribava a Càdis a bord del vapor Guadalete i el dia 25 d'aquell mes va embarcar al vapor León amb destí a la colònia. El 23 de novembre va arribar a Filipines i el 8 de gener de 1875 ingressava a l'arsenal de Cavite. La població de Cavite, ubicada al fons de la badia de Manila, disposava de les instal·lacions navals i militars més

importants de l'arxipèlag: arsenal, port militar, hospital naval i presidi. El govern espanyol va emetre aquell any 1875 un segell de correus per a Ultramar de 50 cèntims de pesseta.

Pocs dies més tard, el 14 de gener, va ser destinat al vapor Marqués de la Victoria. Poc després passava a ser mariner de primera de la fragata Carmen. Aquesta fragata va ser construïda a l'arsenal de Cartagena i botada el 4 d'octubre de 1861. Aquest buc, insígnia de la marina espanyola de guerra, tenia un desplaçament de 4.460 tones, un calat de 8,80 metres, una velocitat de 30 nusos, un motor de 600 cavalls, una bateria de 50 canons i una dotació de 600 mariners.

Com a tripulant d'aquesta fragata intervindria el 1876 en moltes accions bèliques contra focus de pirateria. La Carmen, comandada per l'almirant i governador de Filipines José Malcampo Monge (exministre de Marina), va atacar i ocupar els dies 25-29 de febrer l'illa de Joló (arxipèlag de Sulu) "para castigar a los audaces piratas malayos" i acabar amb la seva independència. Joló venia rebent desembarcament d'armes i municions des de Mindanao des de temps enrere. Espanya va emetre aquell mateix any una medalla commemorativa d'aquella victòria: "A los vencedores de Joló. 29 de febrero de 1876". Setmanes després intervindria en l'atac a Parang (Mindanao). La fragata Carmen, tres corbetes i sis canyoners van atacar la costa i la infanteria va assolir la cota més alta. També atacaria Maibung (Joló) i facilitaria el desembarcament a Zamboanga (Mindanao) i Patícolo (Sulu).

El 16 de maig era ascendit a caporal de mar de 2ª segons el document signat a Manila per Manuel de la Pezuela y Lobo-Cabrilla, Capità General del Departament i Arsenal de Cartagena. Manuel de la Pezuela hi figura amb un llarg currículum: “Gentil hombre de cámara con ejercicio y mayordomo de S.M. benemérito de la Patria. Caballero de la Gran Cruz de la Real y Militar Orden de San Hermenegildo y de la de San Fernando de 1ª clase. Caballero profeso de la Orden Militar de Calatrava. Condecorado con la medalla del Callao (...)”.

El 16 d'agost de 1877 embarcava al vapor Cádiz per tornar a la Península i el 5 d'octubre d'aquell any era destinat a la corbeta Villa de Bilbao. Poc després, el 16 d'octubre, es llicenciava. Havien estat tres anys de servei a l'Armada. En el document de compliment el Capità General de Marina del Departament de Càdis diu: “Concedo licencia absoluta para que se retire del servicio Rafael Ximinis Curós, hijo de Juan y Rita, (...) por haber cumplido en el servicio de la Armada en diecinueve de junio último tres años de campaña. Dado en la ciudad de San Fernando”. En el seu expedient consta “se ha observado buena conducta”.

Rafel no havia tornat sol de Filipines. Havia vingut acompanyat d'una imatge de fusta de la Mare de Déu del Carme, patrona de la gent del mar, que conservaria a casa seva al número 2 (actual 4) del carrer Sant Antoni. Joanet Ximinis Guillot, fill de Rafel, en esclatar la revolució el juliol de 1936 com a reacció al cop d'Estat del general Franco agafaria por per la tinença de la imatge i l'amagaria a la seva vinya de l'avinguda de Girona. Acabada la guerra va intentar recuperar-la, però havia desaparegut. Algun dia després, algú va deixar anar a la barberia en presència de Joanet: “les imatges sota terra caminen”.

El 1896 es va iniciar oficialment la Guerra de Filipines en generalitzar-se la revolta independentista contra les tropes espanyoles. La desfeta militar de 1898 posava fi a quatre segles de dominació colonial espanyol i Espanya firmava el tractat de París amb els Estats Units de renúncia a les colònies d'ultramar de Cuba i Filipines.

Document que acredita l'ascens de Rafel Ximinis a caporal de mar de segona classe de la fragata Carmen. / Col·lecció: Josep Ximinis.

*Rafel Ximinis és el besavi de Josep (autor de l'escrit) i de Joan Ximinis Casadevall.

Medalla commemorativa de la presa de Joló el 29 de febrer de 1876.

Josep Ximinis Casadevall

Fotos d'excursions del CEDRHE

Assistents a l'excursió organitzada pel CEDRHE a la Ruta de l'Exili i al Museu Memorial de l'Exili realitzada el dia 14 de febrer de 2009.

Excursió organitzada pel CEDRHE a Argelers, la Maternitat d'Elna i el camp de concentració de Ribesaltes el dia 30 de maig de 2009.

Excursió a Portbou (Memorial Walter Benjamin) i Cotlliure (Antonio Machado) realitzada el dia 4 de juny de 2011.

Boschapi.com

Disseny i arquitectura	Lloguer
Assegurances	Venda
Comunitats	Construcció

C/ Maranges, 3 · Tel. 972 773 797 · Fax 972 770 332

www.creuers-marenostrum.com

Cedrhe

Centre de Documentació i
Recerca Històrica
de l'Escala

www.cedrhe.cat · cedrhe@cedrhe.cat

El Gavià

Sobre dues mítiques cares
descansa aquesta terrassa,
Casa del Gavià anomenada.
Al seu peu, la blanca estora
de la sorra de la Platja,
antany de les Barques.

A la vostra esquerra teniu
la Mar d'en Manassa
i unes colossals roques
amb fusta tallades.
I la del Cargol,
senyera de l'Escala.

La caleta de la Creu,
l'Oberta i la platja del Riuet,
el Portixol, port i dàrsena
d'Indika, la ciutat enterrada,
esperant sempre del homes
a la història retornar-la.

Les Tres Coves
un missatge per desxifrar
ja que algunes vegades
a la tertúlia vaig escoltar
que les rodones roques
que les varen taponar
des de dalt les varen fer rodolar.

Seguint el litoral, la romana ciutat
i la grega Emporion d'Indika,
la primitiva germana,
el malecò muralla contra el mar,
Sant Martí la medieval
i els Aiguamolls de l'Empordà.

Sant Pere Pescador
amb la seva llarga platja
fins a Roses arriba.
El Fluvià i la Muga,
els dos mítics rius,
sempre amb Emporium lligats.

I sota aquesta mirada
les roques d'en Guillem
i la fina sorra blanca
de la platja de les Barques
i els dos monuments de la Punta
recordant els homes i les dones de la mar.

Els polèmics pilons
mai per vaixells amarrar
i sempre impertèrrits senyalar
amb foc a la seva cúpula
el perill de l'entrada
al nostre port de l'Escala.

I tot el que la vista abasta
el vell mar del golf de Roses,
llar d'Eol, déu del vent,
de l'Empordà emblema i esplendor
guardant com un tresor
de l'Escala, l'origen del seu port.

Aquest golf, aquesta badia
de Roses anomenada,
bressol de pescadors
i de la història punt de trobada
de les primeres cultures
arribades a Espanya.

El gris braç del Pirineu
i a on comença o acaba
tapant cap de Creus,
la punta de Norfeu
i tirant a provençal, els jóncols,
la Pelosa, Montjoi i el Pení a dalt.

La Falconera, les Canyelles,
la Farola i el Puig Rom
i la bella badia de Roses al fons,
Sant Salvador, el Palau del Vent,
els Tres Merlets, les Tres Torres,
vigies d'Hannibal, el cartaginès.

I a la seva vessant
la Blanca, Santa Margarida.
Pau, Palau i Vilajuïga.
I seguint el litoral, Empúriabrava
i al fons, sobre un turó,
el castell de Quermançó.

On la llegenda diu:
està la cabra d'or
Baal, el déu pagà
dels fenicis adorat,
sempre a Empòrium buscat
pels nostres avantpassats.

Benet Poch Tarrés

VICENS

*“L'experiència
de cinc generacions
al servei del client”*

- AGÈNCIA D'ASSEGURANCES EXCLUSIVA
- núm Reg DGSFP: C0723B17488115

- ASSESSORIA D'EMPRESES I FINANCERA
- ASSESSORIA FISCAL, LABORAL I COMPTABLE

- ASSESSORIA JURÍDICA

- ASSESSORIA IMMOBILIÀRIA

registre d'agents immobiliaris
de Catalunya alcat 4241

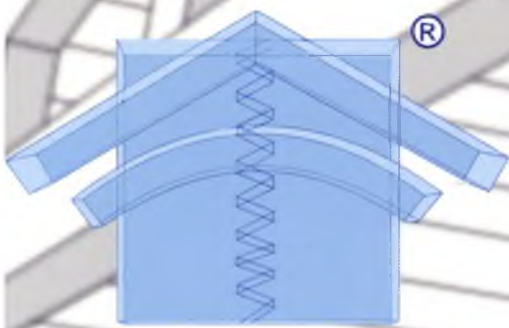
Av Girona, 34 baixos - Apartat de correus,33 - 17130 l'Escala
assessoria@vicens.cat - mediadors@vicens.cat
Tel 972 770 424 - 686 961 317
Fax 972 774 148

www.vicens.cat

Innovació en estructures

Fusteria tècnica a l'abast de tothom

Càlcul i disseny Qualitat

tecnifusta
enginyeria

TECNIFUSTA
RESTAURACIÓN

TECNIFUSTA

info@tecnifusta.com

www.Tecnifusta.com

Closa d'en Llop, 110 · L'Escala

Tel: 972 77 00 66